

Sociaal en Cultureel Planbureau

Armoede in kaart 2016

Stella Hoff

Jean Marie Wildeboer Schut

Benedikt Goderis

Cok Vrooman

Sociaal en Cultureel Planbureau

Den Haag, september 2016

Introductie

Armoede in Kaart 2016 is een digitale publicatie ('card stack'), opgebouwd uit diverse zelfstandig te lezen pagina's. Iedere pagina geeft antwoord op een onderzoeksvraag, zoals: Wat is armoede? Hoeveel armen zijn er in Nederland en wat is de verwachting voor de nabije toekomst? Waar wonen de armen? Naast de meest recente gegevens over omvang, oorzaken en gevolgen van armoede, biedt de kaartenstapel ook ruimte aan verdieping, beleidsduiding en beleidsevaluatie. De reeks Armoede in Kaart is een vervolg op de armoederapporten die eerder verschenen onder de titel Armoedesignalement.

De interactieve grafieken uit deze publicatie zijn niet beschikbaar via PDF of smartphone. Deze kunnen wel via PC, laptop en tablet worden geraadpleegd.

Colofon

Armoede in Kaart 2016

Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP)

Den Haag, september 2016

ISBN 978 90 377 0809 7

Over het SCP

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is een interdepartementaal, wetenschappelijk instituut, dat - gevraagd en ongevraagd - sociaalwetenschappelijk onderzoek verricht. Het SCP rapporteert aan de regering, de Eerste en Tweede Kamer, de ministeries en maatschappelijke en overheidsorganisaties. Het SCP valt formeel onder de verantwoordelijkheid van de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Het SCP is opgericht bij Koninklijk Besluit op 30 maart 1973. www.scp.nl

Contact

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met Stella Hoff, 06-15252716, of de afdeling Persvoorlichting via pers@scp.nl (<mailto:pers@scp.nl>), 06 2161 4433.

Auteurs

Stella Hoff (http://www.scp.nl/Organisatie/Alle_medewerkers/Hoff_Stella)

Jean Marie Wildeboer Schut (http://www.scp.nl/Organisatie/Alle_medewerkers/Wildeboer_Schut_Jean_Marie)

Benedikt Goderis (http://www.scp.nl/Organisatie/Alle_medewerkers/Goderis_Benedikt)

Cok Vrooman (http://www.scp.nl/Organisatie/Alle_medewerkers/Vrooman_Cok)

Samenstelling

Textcetera, Den Haag

Figuren

bureau Stijl Zorg, Utrecht / With Lisa Dalhuijsen, Den Haag

Foto's

Flip Franssen | Hollandse Hoogte

Inhoud

Wat is armoede?	5
Waar ligt de armoedegrens?	9
De omvang van armoede	15
Verwachte armoede in 2015-2017	17
Hoeveel mensen zijn langdurig arm?	21
Armoede bij kinderen en volwassenen	25
Werkende en niet-werkende armen	31
Arme migranten en autochtonen	35
Veranderingen tijdens de recessie	41
Hoeveel komen de armen tekort?	47
Hoeveel financiële reserves hebben de armen?	52
Financiële problemen	57
Waar wonen de armen in Nederland?	64
Arm in de Europese Unie?	84
Wat vinden burgers toereikend?	88
Verklaringen voor armoede	95
Wat kan het beleid aan armoede doen?	101
Wilt u meer weten?	110

Wat is armoede?

27 september 2016 | Auteur: [Stella Hoff](#)

Er is sprake van armoede wanneer iemand gedurende een langere tijd niet de middelen heeft om te kunnen beschikken over de goederen en voorzieningen die in zijn samenleving als minimaal noodzakelijk gelden.

Het SCP ziet armoede als een absoluut tekort, dat objectief kan worden bepaald op basis van de beschikbare middelen. Dit wordt hieronder nader toegelicht. ^[1]

Een absoluut tekort

Armoede is absoluut wanneer mensen niet in staat zijn met hun inkomen een minimale levensstandaard te behalen. Er is onvoldoende geld voor bijvoorbeeld voeding, een goede woning of kleding. In ontwikkelingslanden gaat het om een levensstandaard waaronder het fysieke bestaan wordt bedreigd; in Nederland en andere westerse samenlevingen ligt die grens gewoonlijk hoger. De absolute definitie van armoede kijkt alleen naar de eigen situatie van mensen. Of iemand als ‘arm’ telt hangt alleen af van zijn eigen budget. Er vindt geen vergelijking plaats met het inkomen van een bepaalde referentiegroep. ^[2]

Objectieve benadering

‘Objectief’ betekent dat de hoogte van de armoedegrens niet afhangt van de manier waarop mensen hun situatie ervaren. De norm is ‘extern’ gedefinieerd, door wetenschappers en budgetdeskundigen. Het SCP baseert zijn armoedegrens op een lijst met minimaal noodzakelijke goederen en voorzieningen. Het [Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting \(Nibud\)](https://www.nibud.nl/) heeft die lijst samengesteld op grond van wetenschappelijk onderzoek en meningen van deskundigen. De prijzen van de goederen en voorzieningen geven samen het budget dat minimaal noodzakelijk is om in het levensonderhoud te voorzien. ^[3]

Beschikbare middelen als maatstaf

Armoede is een kwestie van te weinig financiële mogelijkheden om de minimaal noodzakelijke goederen en voorzieningen te bekostigen. Er is bijvoorbeeld sprake van armoede wanneer iemand onvoldoende inkomen heeft voor voeding of een goede

Wat is armoede?

woning. Het maakt niet uit of hij de goederen en voorzieningen ook daadwerkelijk bezit. Als een persoon wel de middelen heeft, maar ervoor kiest het geld aan andere zaken te besteden, is er geen sprake van armoede. [4]

Armoede als contextueel verschijnsel

Wanneer is iemand arm? Volgens de definitie hangt dat af van wat er in de eigen samenleving op een gegeven moment als minimaal noodzakelijk geldt. Dit betekent dat armoede in Nederland niet te vergelijken is met armoede in landen waar hongersnood en droogte heersen. Ook is armoede in het Nederland van nu heel wat anders dan armoede in het Nederland van net na de Tweede Wereldoorlog. De huidige maatschappij verschilt nu eenmaal van die van zeventig jaar geleden. Toen golden er heel andere normen voor wat minimaal noodzakelijke uitgaven zijn.

Literatuur

van Praag, B.M.S en A. Ferrer-i-Carbonell (2004). *Happiness quantified; a satisfaction calculus approach*. Oxford: Oxford University Press.

Vrooman, J.C. (2009). *Rules of relief. Institutions of social security, and their impact*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Vrooman, J.C. en J.M. Wildeboer Schut (2013). Het karige bestaan: een kwart eeuw armoede in Nederland. In: *TPEdigitaal*, jg. 7, nr. 1, p. 27-50.

Informatie noten

1 Een uitgebreide bespreking van de verschillende benaderingen van armoede is te vinden in Vrooman 2009 (http://www.scp.nl/english/Publications/Publications_by_year/Publications_2009/Rules_of_Relief): 357-383.

2 Volgens de relatieve benadering van armoede tellen mensen juist als arm wanneer ze minder hebben dan een bepaalde referentiegroep. Die referentiegroep bestaat bijvoorbeeld uit 'de doorsneeburgers', mensen met een inkomen rond het midden van de nationale inkomensverdeling. De Europese Unie gebruikt 60% van dit middelste inkomen als armoedegrens. Deze benadering heeft als nadeel dat onduidelijk blijft of er werkelijk sprake is van

armoede. In een welvarend land zullen veel mensen die minder hebben dan 60% van het middelste inkomen, toch een redelijk inkomen hebben. In arme landen kunnen echter ook degenen die meer verdienen nog in armoede verkeren (Vrooman 2009 (http://www.scp.nl/english/Publications/Publications_by_year/Publications_2009/Rules_of_Relief): 348-349; Vrooman en Wildeboer Schut 2013 (<http://www.tpedigitaal.nl/assets/static/Vrooman-WildeboerSchut-1-2013.pdf>)). Een tweede bezwaar is dat relatieve armoedegrenzen eigenlijk de inkomensongelijkheid in een land meten (Van Praag en Ferrer-i-Carbonell 2004; Vrooman 2009 (http://www.scp.nl/english/Publications/Publications_by_year/Publications_2009/Rules_of_Relief): 370-375).

- 3 Een alternatief is dat niet wetenschappers, maar burgers bepalen welk bedrag als armoedegrens moet dienen. Dit kan bijvoorbeeld door hen via een enquête te vragen welk inkomensniveau zij beschouwen als het absolute minimum om van rond te komen. Een nadeel van deze subjectieve benadering is dat mensen heel verschillende referentiekaders hebben: sommigen vinden dat er pas sprake is van een echt minimum als ze de huur niet meer zouden kunnen opbrengen, anderen menen dat ze toch 'minimaal' ieder jaar een keer op vakantie moeten kunnen gaan. Ook maakt het uit wie deze vraag beantwoordt: degene die de financiën van het huishouden 'doet' heeft een realistischer beeld van de kosten van levensonderhoud dan andere gezinsleden. En tot slot zijn de resultaten van dergelijke metingen instabiel. Ze variëren van jaar tot jaar, los van de economische situatie in het land.

- 4 De alternatieve manier van meten kijkt naar de *feitelijke bestedingen* van een persoon: heeft hij bepaalde goederen en voorzieningen ook daadwerkelijk in zijn bezit? Een probleem is dat persoonlijke voorkeuren meebepalen waaraan iemand zijn geld besteedt. Zo wil lang niet iedereen een auto bezitten, en vinden sommige bevolkingsgroepen (jongeren, hoogopgeleiden) het bezit van een

Wat is armoede?

computer veel belangrijker dan andere (ouderen, laagopgeleiden). De afwezigheid van dergelijke artikelen hoeft dan ook niet per se te wijzen op armoede.

Waar ligt de armoedegrens?

27 september 2016 | Auteurs: [Jean Marie Wildeboer Schut](#), [Benedikt Goderis](#) en [Stella Hoff](#)

Twee referentiebudgetten

Er zijn twee referentiebudgetten om armoede vast te stellen. Deze geven aan hoeveel geld een alleenstaande nodig heeft voor onvermijdelijke of zeer wenselijke uitgaven. Het SCP heeft de budgetten afgeleid uit gegevens van het Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting (Nibud (<https://www.nibud.nl/>)).

Het *basisbehoeftenbudget* omvat de minimale uitgaven van een zelfstandig huishouden aan onvermijdbare, basale zaken zoals voedsel, kleding en wonen. Ook de uitgaven aan enkele andere moeilijk te vermijden posten (bijvoorbeeld verzekeringen, niet-vergoede ziektekosten en persoonlijke verzorging) zijn meegeteld. Het tweede referentiebudget, het *niet-veel-maar-toereikendbudget*, is iets ruimer. Dat houdt ook rekening met de minimale kosten van ontspanning en sociale participatie, bijvoorbeeld een korte vakantie of het lidmaatschap van een sport- of hobbyclub. Deze zaken zijn niet strikt noodzakelijk, maar veel mensen beschouwen ze wel als zeer wenselijk (Hoff et al. 2010 (http://www.scp.nl/english/Publications/Publications_by_year/Publications_2010/The_minimum_agreed_upon); Vrooman en Wildeboer Schut 2013 (<http://www.tpedigitaal.nl/assets/static/Vrooman-WildeboerSchut-1-2013.pdf>)). Het niet-veel-maar-toereikendbudget is nog steeds bescheiden; luxegoederen zoals een auto ontbreken.

Grensbedragen

In 2008 kwam het basisbehoeftenbudget voor een alleenwonende uit op 878 euro per maand, en het niet-veel-maar-toereikendbudget op 961 euro per maand (Soede 2011 (http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2011/Armoedegrens_op_basis_van_de_budgetbenadering_revisie_2010): 15). Voor de jaren daarna zijn deze bedragen aangepast aan de stijging van de uitgaven aan voeding, kleding en wonen. ^[1] De tabel hierna presenteert de budgetten voor een alleenstaande in 2014, het meest recente jaar waarvoor gegevens uit het Inkomenspanelonderzoek beschikbaar zijn. Het basisbehoeftenbudget bedroeg toen 971 euro per maand, het niet-veel-maar-toereikendbudget lag 92 euro hoger en kwam uit op 1063 euro.

Tabel 1 Referentiebudgetten voor een alleenwonende, 2014 (maandbedragen in euro's)

minimaal noodzakelijke kosten		aanvullende kosten voor sociale participatie	
huur ^a	375	bezoek ontvangen	20
gas en andere brandstoffen	53	op bezoek gaan	6
elektriciteit	28	vakantie	24
water	9	uitgaan	17
inventaris, onderhoud huis en tuin	100	extra vervoer	7
telefoon, kabel en internet	51	hobby en sporten	17
verzekeringen	40	bibliotheek	2
niet-vergoede ziektekosten ^b	20		
voeding	180	totaal	92
kleding	53		
was- en schoonmaakartikelen	9		
persoonlijke verzorging	21		
vervoer	13		
diversen	20		
totaal	971		

a Er wordt uitgegaan van de brutohuur, dus vóór aftrek van eventuele huurtoeslag. In de analyses wordt de ontvangen huurtoeslag bij het inkomen opgeteld.

b De betaalde ziektekostenpremie is niet als afzonderlijke post in het budget opgenomen, maar wordt in de analyses van het inkomen afgetrokken.

Bedragen voor meerpersoonshuishoudens

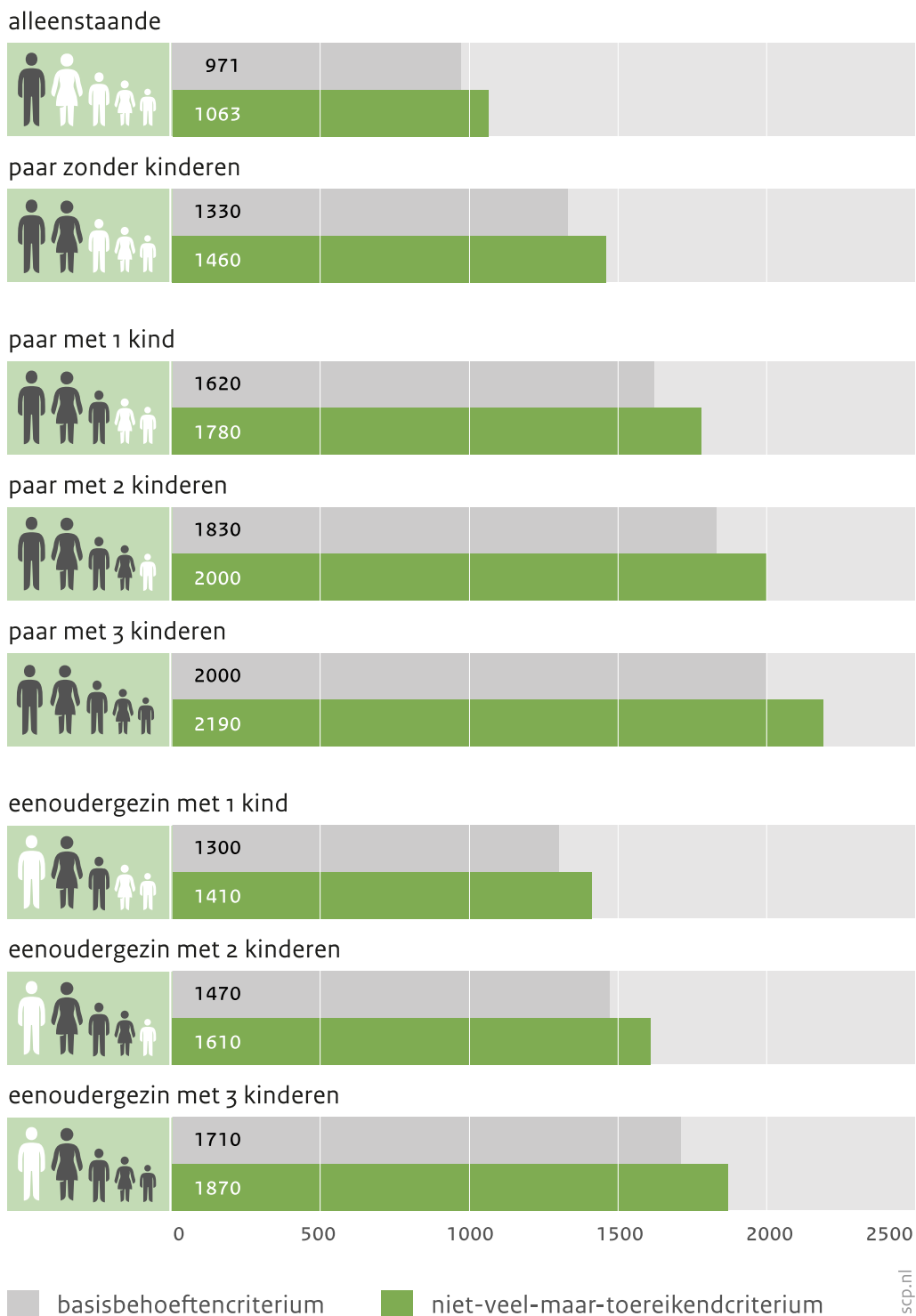
Twee volwassenen hebben niet tweemaal zoveel inkomen nodig als een alleenstaande. Meerpersoonshuishoudens profiteren van schaalvoordelen: de woonlasten per persoon zijn lager, net als de uitgaven aan meubels of voeding. Equivalentiefactoren maken de inkomens van verschillende typen huishoudens onderling vergelijkbaar. De equivalentiefactor voor een eenpersoonshuishouden is gelijk aan 1. Voor elke extra

Waar ligt de armoedegrens?

volwassene in het huishouden wordt aan deze factor 0,37 toegevoegd en voor elk minderjarig kind komt er (afhankelijk van de rangorde en leeftijd van het kind) 0,15 tot 0,33 bij. [2]

Een besteedbaar inkomen van 970 euro per maand voor een alleenstaande correspondeert dus met bijna 1330 euro voor een paar zonder kinderen ($1,37 \times 970$ euro) en met 1620 euro voor een paar met één kind ($1,67 \times 970$ euro). De grafiek toont de bedragen die in 2014 bij de verschillende typen huishoudens horen.

Figuur 1 Grensbedragen basisbehoeftencriterium en niet-veel-maar-toereikendcriterium voor diverse typen huishoudens, 2014 (netto maandbedrag in euro's, lopende prijzen)

Waar ligt de armoedegrens?

Gebruikt inkomensbegrip

Om armoede te meten worden de grensbedragen afgezet tegen het besteedbaar huishoudensinkomen. Dit is het inkomen uit arbeid, uitkeringen en pensioenen, min betaalde belastingen en premies. Ontvangen zorgtoeslag is bij het inkomen opgeteld, terwijl de verplichte premie voor de basiszorgverzekering in mindering is gebracht. Zo is ook de ontvangen partneralimentatie aan het inkomen toegevoegd, terwijl betaalde partneralimentatie ervan wordt afgetrokken (zie SCP/CBS 2014 (http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2014/Armoedesignalement_2014): 19). Het meten van armoede gebeurt op basis van het totale besteedbare inkomen in het kalenderjaar. ^[3]

Armoede als persoonskenmerk

De mate van armoede wordt vastgesteld door alle personen te tellen die in een huishouden met een inkomen onder de armoedegrens leven. Dit doet recht aan het feit dat armoede in een gezin met kinderen meer mensen treft dan bij iemand die alleen woont.

Literatuur

CBS (2004). *Equivalentiefactoren 1995-2000*. Voorburg/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Citro, C.F. en R.T. Michael (red.) (1995). *Measuring poverty: a new approach*. Washington DC: National Academy Press.

Hoff, S., C. van Gaalen, A. Soede, A. Luten, C. Vrooman en S. Lamers (2010). *The minimum agreed upon. Consensual budget standards for the Netherlands*. Den Haag/Utrecht: Sociaal en Cultureel Planbureau / Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting.

SCP/CBS (2014). *Armoedesignalement 2014*. Den Haag/Heerlen: Sociaal en Cultureel Planbureau/ Centraal Bureau voor de Statistiek.

Soede, A. (2011). *Armoedegrens op basis van de budgetbenadering – revisie 2010*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Soede, A.J. (2006). *Naar een nieuwe armoedegrens?* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Vrooman, J.C. (2009). *Rules of Relief. Institutions of social security, and their impact*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Vrooman, J.C. en J.M. Wildeboer Schut (2013). Het karige bestaan: een kwart eeuw armoede in Nederland. In: *TPEdigitaal*, jg. 7, nr. 1, p. 27-50.

Informatie noten

- 1 Deze methode leidt er gewoonlijk toe dat de stijging van de grensbedragen groter is dan de inflatie maar kleiner dan de stijging van het gemiddelde inkomen. Dit komt doordat mensen bij een hoger inkomen doorgaans een kleiner deel ervan besteden aan voeding, kleding en wonen. De indexatie is dus geen volledige afspiegeling van veranderingen in welvaart. Bovendien worden de gemiddelde basisbestedingen uitgedrukt als een vijfjaarlijks voortschrijdend gemiddelde zodat veranderingen vertraagd doorwerken. De veronderstelling is dat de perceptie van wat iemand minimaal nodig heeft met enige vertraging reageert op sociaaleconomische veranderingen. Uit eerdere studies blijkt dat de hier gebruikte methode van indexatie goed aansluit bij de ontwikkeling van wat de maatschappij als minimaal noodzakelijk ervaart. Voor meer informatie, zie onder meer Citro en Michael 1995; Soede 2006 (http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2006/Naar_een_nieuwe_armoedegrens), 2011 (http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2011/Armoedegrens_op_basis_van_de_budgetbenadering_revisie_2010); en Vrooman 2009 (http://www.scp.nl/english/Publications/Publications_by_year/Publications_2009/Rules_of_Relief).
- 2 Een nadere bespreking van de equivalentiefactoren is te vinden in CBS 2004 (<https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2004/25/equivalentiefactoren-1995-2000>)
- 3 Voor het bepalen van armoede wordt het huishoudensinkomen eerst gestandaardiseerd, oftewel 'terugvertaald' naar het inkomen van een alleenstaande. Daarna wordt het vergeleken met de normbedragen voor een alleenstaande.

De omvang van armoede

27 september 2016 | Auteurs: Stella Hoff en Jean Marie Wildeboer Schut

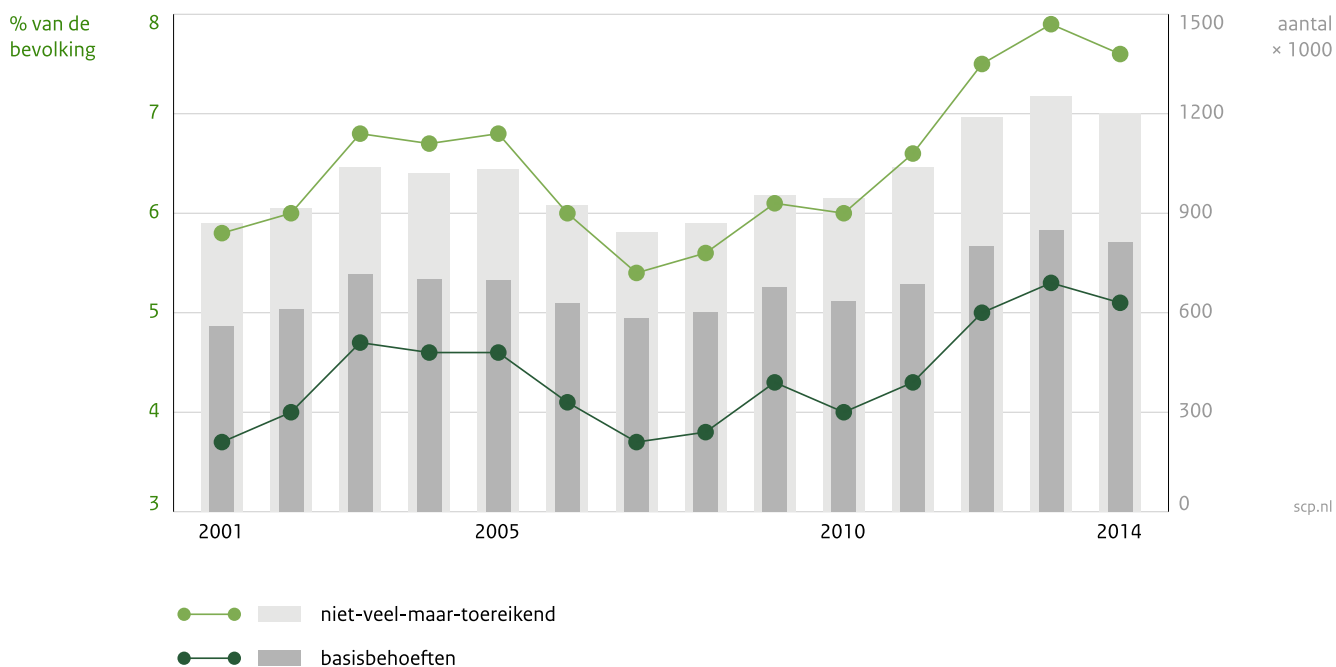
Armoede daalt weer licht in 2014

Met de recessie die eind 2008 inzette, is het aantal armen fors gestegen. In 2008 waren er ongeveer 870.000 mensen met een huishoudensinkomen onder het niet-veel-maar-toereikendcriterium, ofwel 5,6% van de Nederlandse bevolking. Het aantal mensen met een inkomen onder de striktere basisbehoeftengrens bedroeg toen 600.000, bijna 4% van de bevolking.

Vijf jaar later waren deze aantallen sterk toegenomen: ruim 1,25 miljoen mensen waren arm volgens het niet-veel-maar-toereikendcriterium en bijna 850.000 mensen hadden minder budget dan nodig is voor de basisbehoeften. In procenten uitgedrukt ging het om bijna 8% en ruim 5% van de totale bevolking.

De laatste cijfers die beschikbaar zijn, betreffen 2014. Dit jaar laat weer een lichte daling van de armoede zien. Het aantal armen volgens de ruimere niet-veel-maar-toereikendgrens bedraagt nu iets meer dan 1,2 miljoen (7,6%) en volgens de basisbehoeftengrens ruim 810.000 (5,1%). De figuur toont de ontwikkelingen in het armoedepercentage sinds 2001.

Personen in armoede, 2001-2014 (in absolute aantallen x 1000 en in procenten van de bevolking)

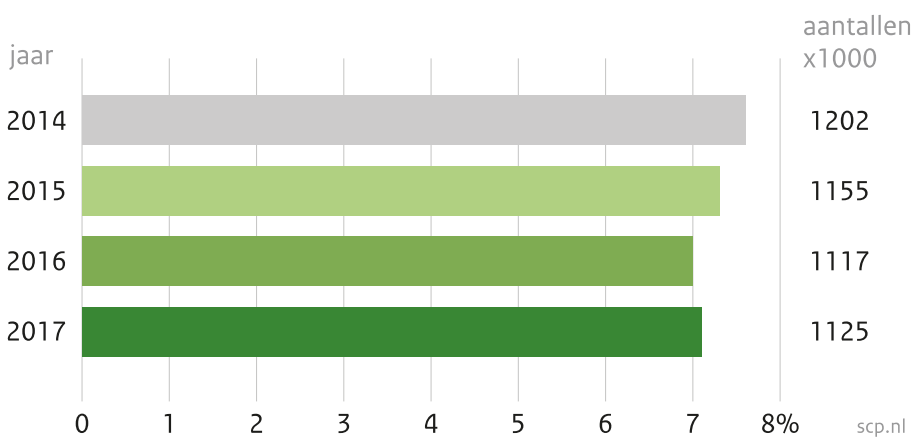
Bron: CBS (IPO '01-'14 (http://www.scp.nl/Onderzoek/Bronnen/Beknopte_onderzoeksbeschrijvingen/Inkomenspanelonderzoek_IPO)), SCP-bewerking

Verwachte armoede in 2015-2017

27 september 2016 | Auteurs: [Jean Marie Wildeboer Schut](#) en [Stella Hoff](#)

De gegevens uit het Inkomenspanelonderzoek (IPO) gaan tot en met 2014. Voor 2015-2017 is de verwachte ontwikkeling geraamd. **i**^[1] Figuur 1 toont de resultaten. Alle gegevens betreffen het niet-veel-maar-toereikendcriterium.

Figuur 1 Armoede van personen, cijfers 2014 en raming 2015-2017 (in procenten en in aantallen x 1000)

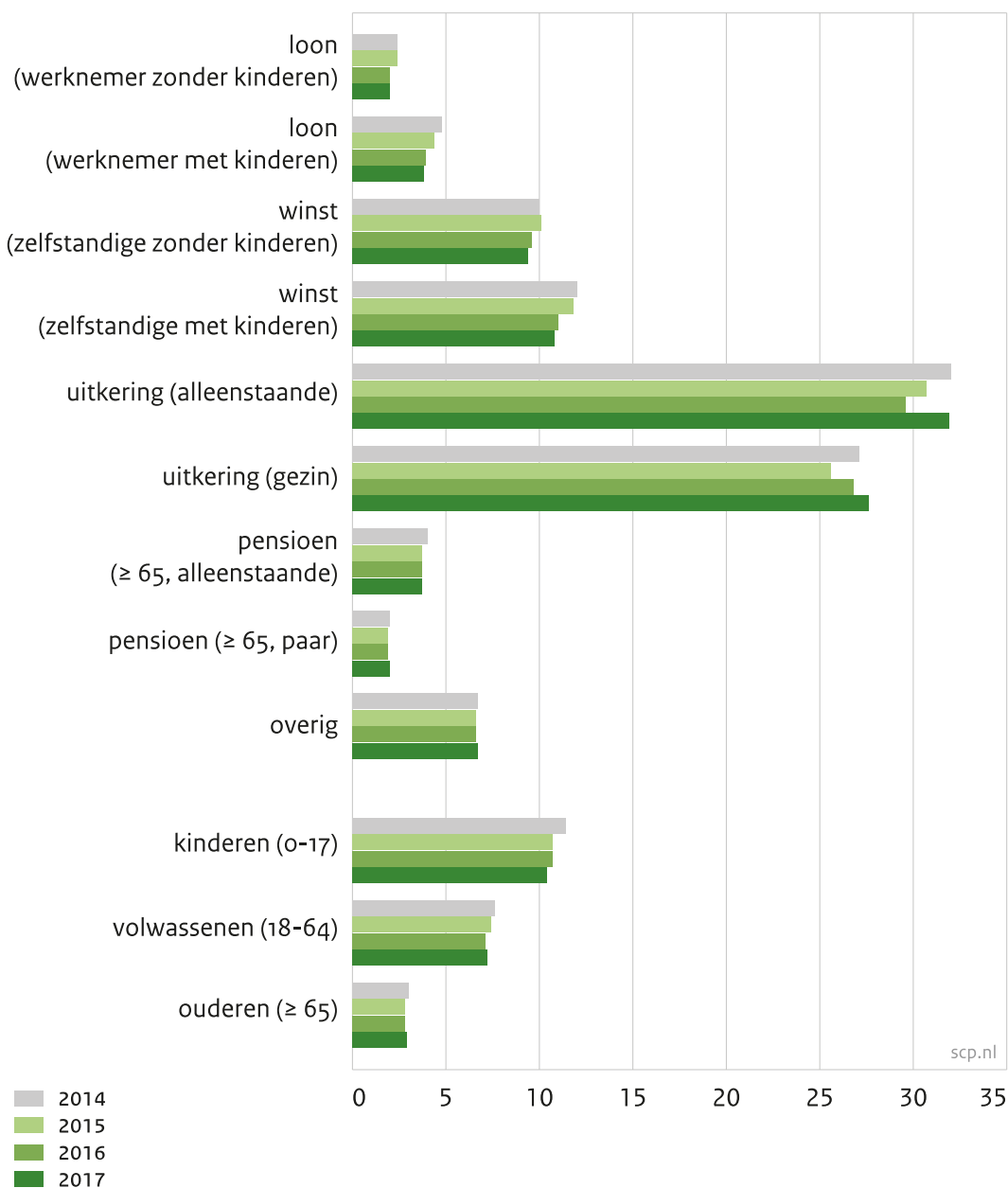
Bron: CBS (IPO '14 (http://www.scp.nl/Onderzoek/Bronnen/Beknopte_onderzoeksbeschrijvingen/Inkomenspanelonderzoek_IPO)), SCP-bewerking

Daling van de armoede in 2015 en 2016

Tussen 2014 en 2016 daalt het armoedepercentage naar verwachting van 7,6% naar 7,0%. Dit komt deels door de aantrekkende economie. De kans op het vinden van een (betere) baan is dan immers hoger. Daarnaast zijn er fiscale maatregelen getroffen die gunstig zijn voor de koopkracht van (vooral) werkenden. Zo hebben werkenden met een gering inkomen baat bij de verhoging van de maximale arbeidskorting in 2015 en 2016. Voor huishoudens met kinderen komt daar de stijging van de inkomensafhankelijke combinatiekorting en van de kinderopvangtoeslag bovenop ([CPB 2014](#) (<http://www.cpb.nl/publicatie/macro-economische-verkenning-mev-2015>), 2015 (<http://www.cpb.nl/publicatie/macro-economische-verkenning-mev-2016>)).

Figuur 2 laat een iets afwijkende ontwikkeling bij zelfstandigen zonder kinderen zien: het aandeel armen neemt in 2015 nog licht toe, en daalt pas in 2016. Het jaar daarop treedt echter alsnog een dalende trend in. Ook gezinnen met een uitkering vormen een uitzondering: het armoedepercentage daalt in 2015 met anderhalf procentpunt, maar loopt in 2016 weer met ruim een procentpunt op.

Figuur 2 Armoede naar belangrijkste inkomensbron en leeftijd, cijfers 2014 en raming 2015-2017 (in procenten)

Bron: CBS (IPO '14 (http://www.scp.nl/Onderzoek/Bronnen/Beknopte_onderzoeksbeschrijvingen/Inkomenspanelonderzoek_IPO)), SCP-bewerking

Trend voor 2017 hangt af van koopkrachtmaatregelen

Voor 2017 wijzen de ramingen op een lichte stijging van het aandeel arme personen in de bevolking. Het armoedepercentage zou dan op 7,1% uitkomen. Uitgedrukt in absolute aantallen zijn er dan ruim 1,1 miljoen armen in Nederland. De stijging zou zich vooral voordoen bij uitkeringsontvangers. Bij de alleenstaanden onder hen zou de armoede met 2 procentpunten groeien, bij de uitkeringsontvangers met kinderen met bijna 1 procentpunt. Ook bij de gepensioneerde paren zou de armoede licht toenemen, met 0,1 procentpunt. ^[2]

In aanloop naar Prinsjesdag 2016 heeft het kabinet echter maatregelen aangekondigd die de koopkracht van juist deze groepen moeten verbeteren. Op het moment dat deze *card stack* in productie ging, was de precieze inhoud van die maatregelen nog niet bekend. Uit gevoeligheidsanalyses komt echter naar voren dat een extra koopkrachtverbetering van 0,25% voor alle Nederlanders ertoe zou leiden dat het geraamde armoedepercentage in 2017 niet oploopt, maar gelijk blijft aan het verwachte percentage in 2016 (7,0%). Indien de koopkracht door de recent voorgenomen maatregelen met 1% stijgt, daalt het aandeel armen in de bevolking volgend jaar naar verwachting tot 6,8%. Als de koopkrachteffecten van de recente maatregelen in deze orde van grootte liggen, duurt de sinds 2014 licht dalende trend in de armoedecijfers vermoedelijk dus ook in 2017 voort.

Literatuur

CPB (2014). *Macro Economische Verkenning 2015. Broos herstel; koopkracht stijgt*. Den Haag: Centraal Planbureau.

CPB (2015). *Macro Economische Verkenning 2016. Herstel houdt aan; wereldeconomie onzeker*. Den Haag: Centraal Planbureau.

CPB (2016). *Centraal Economisch Plan 2016. Onzekere wereld; Nederlandse economie stabiel*. Den Haag: Centraal Planbureau.

Informatie noten

1 De ramingsmethodiek bestaat uit vier stappen:

1. De bevolking wordt opgesplitst in ongeveer vijftig demografische en sociaaleconomische groepen. De belangrijkste categorieën zijn werknemers en

zelfstandigen, gepensioneerden en uitkeringsgerechtigden. Deze categorieën zijn verder verfijnd naar huishoudenstype, aantal verdieners en inkomensniveau. Het Centraal Planbureau heeft de mediane koopkrachtmutaties van deze groepen in de jaren 2015-2017 berekend (zie CPB 2016 (<http://www.cpb.nl/publicatie/centraal-economisch-plan-2016>)).

2. Deze mutaties zijn door het SCP toegekend aan dezelfde groepen in het IPO 2014. Dat resulteerde in de verwachte inkomens per groep in 2015-2017.
3. Vervolgens zijn ook veranderingen op demografisch en sociaaleconomisch gebied meegenomen, zoals vergrijzing en werkloosheid. Het IPO 2014 is herwogen met de voorspelde aantallen in 2015-2017.
4. Tot slot is een voorlopige armoedegrens berekend voor 2015-2017. Hiervoor is de gebruikelijke indexatiemethode gehanteerd zie 'Waar ligt de armoedegrens?', op basis van de geraamde bestedingen van huishoudens.

De verwachte armoede in de jaren 2015-2017 is vervolgens vastgesteld door de gesimuleerde inkomens af te zetten tegen de voorlopige armoedegrens.

- 2 De gehanteerde cijfers zijn afkomstig uit [CPB 2016 \(http://www.cpb.nl/publicatie/centraal-economisch-plan-2016\)](http://www.cpb.nl/publicatie/centraal-economisch-plan-2016).

Hoeveel mensen zijn langdurig arm?

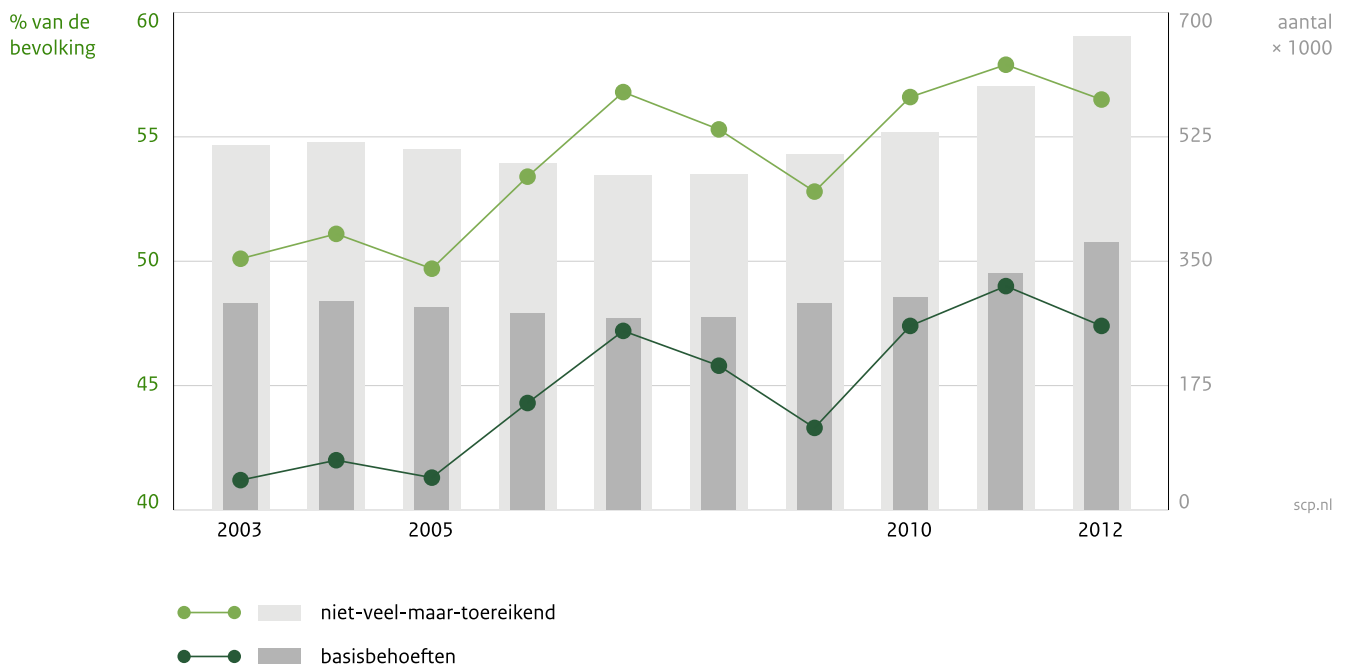
27 september 2016 | Auteurs: [Jean Marie Wildeboer Schut](#) en [Stella Hoff](#)

Ruim 660.000 mensen langdurig arm

Armoede is vaak langdurig. Zelfs wanneer het economisch goed gaat. Ook dan bevindt ongeveer de helft van de armen zich minstens drie jaar onder het niet-veel-maar-toereikendcriterium. Tijdens en na een recessie loopt dit nog enkele procentpunten op. Zo steeg het aandeel langdurig armen tussen 2005 en 2007 van 50% naar 57%. ^[1] Dat was een vertraagd effect van de recessie van 2003. In de periode 2003-2005 werden meer mensen arm, een aantal bleef dat langdurig. Ook vanaf 2009 nam de langdurige armoede toe. De piek werd in 2011 bereikt. Toen was 58% van de armen drie jaar of langer arm. Een jaar later was dit percentage weer iets gedaald, naar 57%. Toch nam het aantal langdurig armen nog wel toe: in 2011 waren er bijna 600.000 langdurig armen, in 2012 ging het om 666.000 mensen. ^[2]

Binnen de groep armen volgens het basisbehoeftencriterium schommelt het aandeel langdurig armen tussen 40% en 50%. In het laatste peiljaar (2012) hadden in totaal bijna 800.000 mensen onvoldoende inkomen om de basisbehoeften te bekostigen. Voor ruim 375.000 mensen duurde die situatie al ten minste drie jaar achtereen.

Figuur 1 Personen in langdurige armoede, 2001-2014 (in procenten van totale groep armen)^a

a Langdurige armoede volgens de episodemethode: arm in ten minste drie aaneengesloten jaren binnen een periode van vijf jaar. Het laatste peiljaar (2012) betreft de periode 2010-2014.

Bron: CBS (IPO '01-'14 (http://www.scp.nl/Onderzoek/Bronnen/Beknopte_onderzoeksbeschrijvingen/Inkomenspanelonderzoek_IPO)), SCP-bewerking

Het SCP berekent de langdurige armoede volgens de 'episodemethode'. In ieder meetjaar wordt gekeken naar de twee voorgaande en de twee navolgende jaren. Een andere manier om langdurige armoede te meten is de 'historiemethode'. ¹[3]

Literatuur

Wildeboer Schut, J.M. en S. Hoff (2016). *Een lang tekort. Langdurige armoede in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Informatie noten

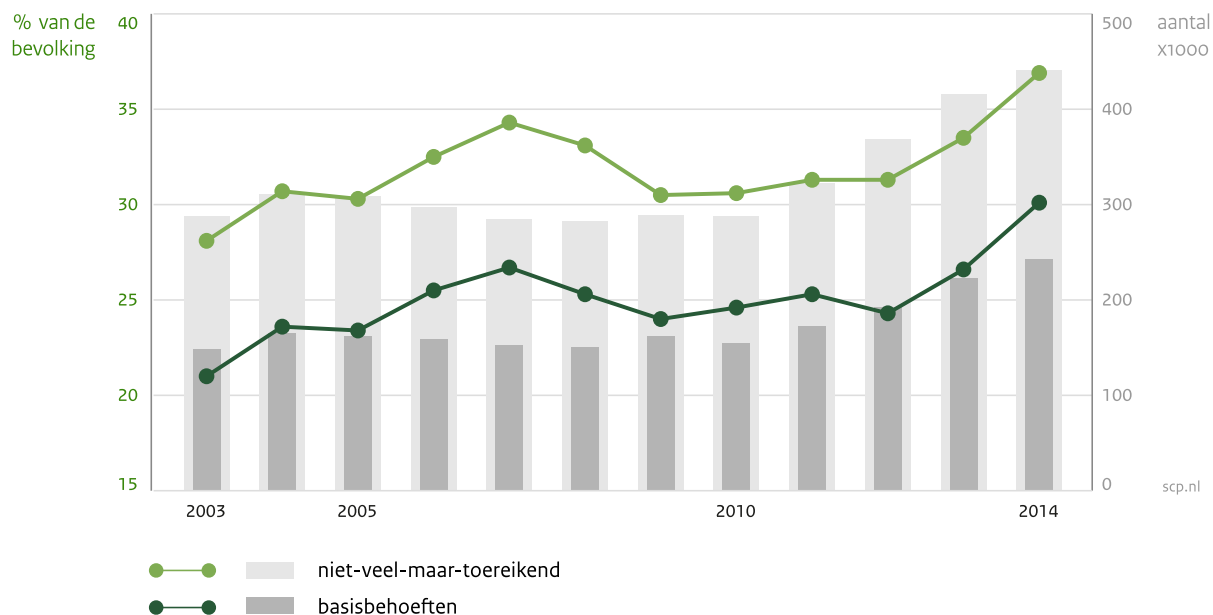
- 1 Het SCP meet langdurige armoede door per jaar zowel twee jaar terug als twee jaar vooruit te kijken. Deze manier van meten heet de 'episodemethode'. Langdurig arm zijn mensen die ten minste drie van die vijf jaar in een armoedesituatie zitten.

- 2 Dat het aantal langdurig armen stijgt terwijl het percentage daalt, weerspiegelt de verhoudingsgewijs sterke groei van de totale arme groep. In 2011 waren er iets meer dan 1 miljoen armen in Nederland, in 2012 bijna 1,2 miljoen.

zie 'De omvang van armoede'

- 3 Bij de 'historiemethode' wordt vanaf het meetjaar uitsluitend teruggekeken (zie [Wildeboer Schut en Hoff 2016 \(http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2016/Een_lang_tekort\)](http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2016/Een_lang_tekort)). Mensen zijn langdurig arm als zij in het peiljaar plus de twee voorgaande jaren beneden de armoedegrens verkeerden. De historiemethode leidt tot een onderschatting van de langdurige armoede: een deel van de mensen die op het peilmoment minder dan drie jaar arm waren, zal in de jaren erna immers nog steeds arm zijn. Volgens de historiemethode bevond in 2012 31% van de armen zich ook in de twee voorgaande jaren onder de niet-veel-maar-toereikendgrens. In 2014 was dit opgelopen tot 37% (440.000 personen).

Figuur 2 Personen in langdurige armoede, 2001-2014 (in procenten van de totale groep armen)^a

a Langdurige armoede volgens de historiemethode: arm in het peiljaar plus de twee voorgaande jaren.

Bron: CBS (IPO '01-'14 (http://www.scp.nl/Onderzoek/Bronnen/Beknopte_onderzoeksbeschrijvingen/Inkomenspanelonderzoek_IPO)), SCP-bewerking

Armoede bij kinderen en volwassenen

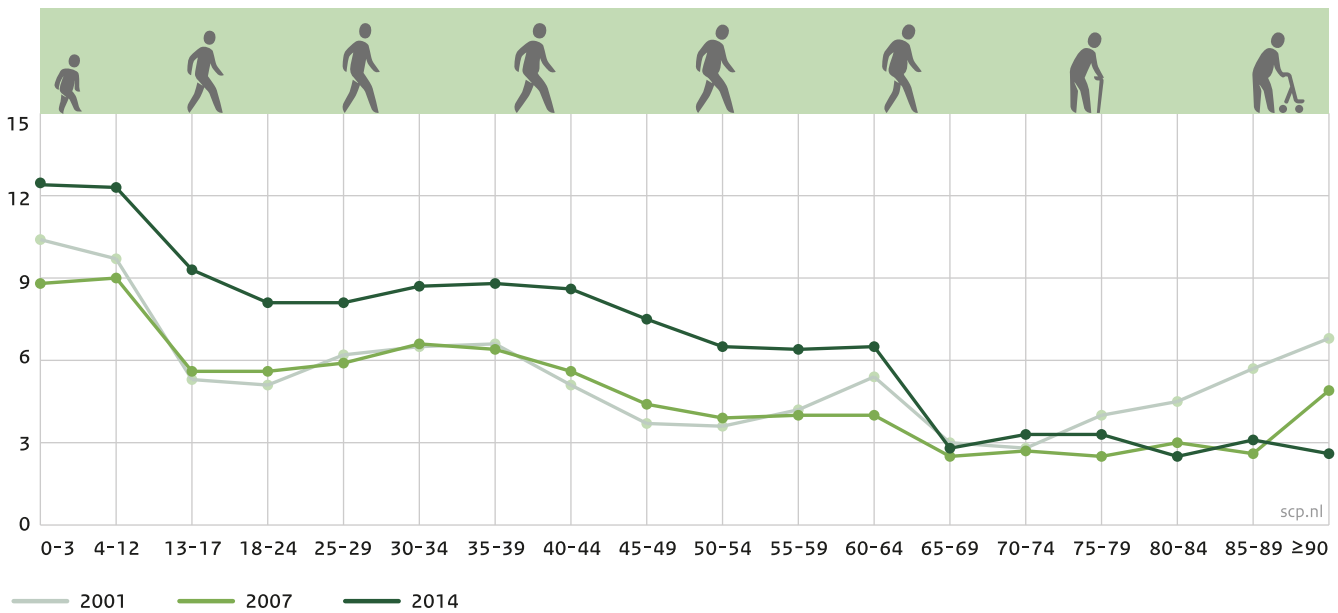
27 september 2016 | Auteurs: [Stella Hoff](#) en [Jean Marie Wildeboer Schut](#)

Kans op armoede neemt af met de leeftijd

Kinderen tot en met 12 jaar lopen een bovengemiddeld risico op armoede: in 2014 leefde iets meer dan 12% van deze kinderen (288.000 personen) in een huishouden met een inkomen onder het niet-veel-maar-toereikendcriterium. Dit is bijna 5 procentpunten hoger dan het landelijke gemiddelde (7,6%, [zie 'De omvang van armoede'](#)). Vanaf het dertiende jaar loopt de kans op armoede flink terug: van de kinderen en jongeren in de middelbareschoolleeftijd is iets meer dan 9% arm (91.000 personen). Vanaf het achttiende jaar gaat het om 8% à 9%, iets meer dan het landelijke gemiddelde. Na het vijfenveertigste levensjaar is opnieuw een daling zichtbaar, van 7,5% naar 6,5%. Waarschijnlijk gaat het om mensen die nog wel actief zijn op de arbeidsmarkt, maar geen kinderen meer thuis hebben. Er hoeven dus minder gezinsleden van het inkomen rond te komen. Ten slotte is een nog sterkere daling zichtbaar bij de 65-plussers: slechts 3% van deze leeftijdsgroep heeft een inkomen onder de armoedegrens. In totaal zijn er bijna 824.000 arme volwassenen, waarvan 86.000 ouderen.

De jaren 2001 en 2007 laten vergelijkbare resultaten zien. Ook toen lag het percentage armen onder kinderen tot 12 jaar boven het landelijke gemiddelde (respectievelijk 5,8% en 5,4%) en behoorden ouderen juist minder vaak dan gemiddeld tot de armen. Wel waren oudere ouderen vaker arm dan jongere ouderen. In 2001 lag het armoedepercentage onder de 75-84-jarigen iets boven de 4%, terwijl van de 85-plussers 6% à 7% arm was. In 2007 lieten alleen de 90-plussers een (lichte) piek zien.

Figuur 1 Personen in armoede naar leeftijd, 2001, 2007 en 2014 (in procenten)^a

a Armoede volgens het niet-veel-maar-toereikendcriterium.

Bron: CBS (IPO '01, '07 en '14 (http://www.scp.nl/Onderzoek/Bronnen/Beknopte_onderzoeksbeschrijvingen/Inkomenspanelonderzoek_IPO)), SCP-bewerking

Eenoudergezinnen en alleenstaanden tot 65 jaar vaker dan gemiddeld arm

Bij de volwassenen lopen leden van eenoudergezinnen het meeste risico op armoede. Binnen deze categorie heeft ruim een op de vijf (22%) een besteedbaar huishoudensinkomen onder het niet-veel-maar-toereikendcriterium. Op enige afstand volgen de alleenstaanden jonger dan 65 jaar, met 15% armen. Alleenstaanden van 65 jaar en ouder zijn veel minder vaak arm (4%), net zoals de leden van paren. Binnen deze laatste categorie maakt de leeftijd en de aanwezigheid van kinderen nog wel uit: van de 65-plussers is slechts 2% arm, bij de paren met minderjarige kinderen gaat het om 8%.

Alleenstaande moeders met minderjarige kinderen vaker arm dan alleenstaande vaders

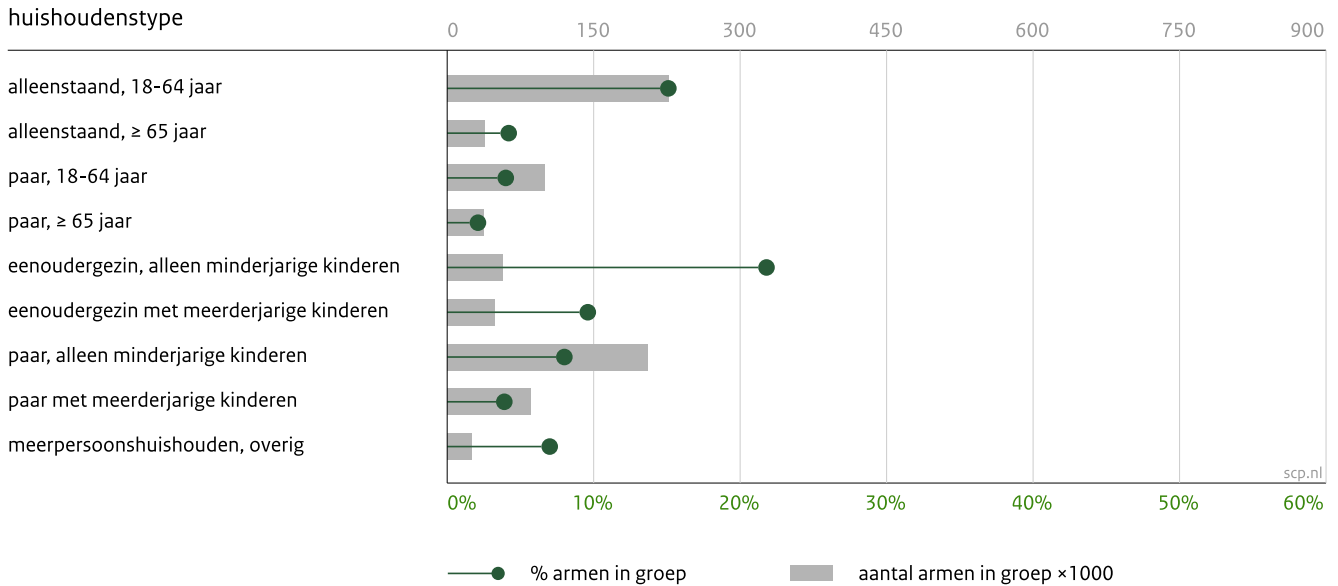
In Nederland zijn er bijna 770.000 eenoudergezinnen. Ongeveer een derde daarvan betreft een eenoudergezin met uitsluitend minderjarige kinderen. Veruit de meeste van deze eenoudergezinnen heeft een vrouw aan het hoofd. Het armoedepercentage in deze categorie is veel hoger (23%) dan bij de eenoudergezinnen met een man aan het hoofd

Armoede bij kinderen en volwassenen

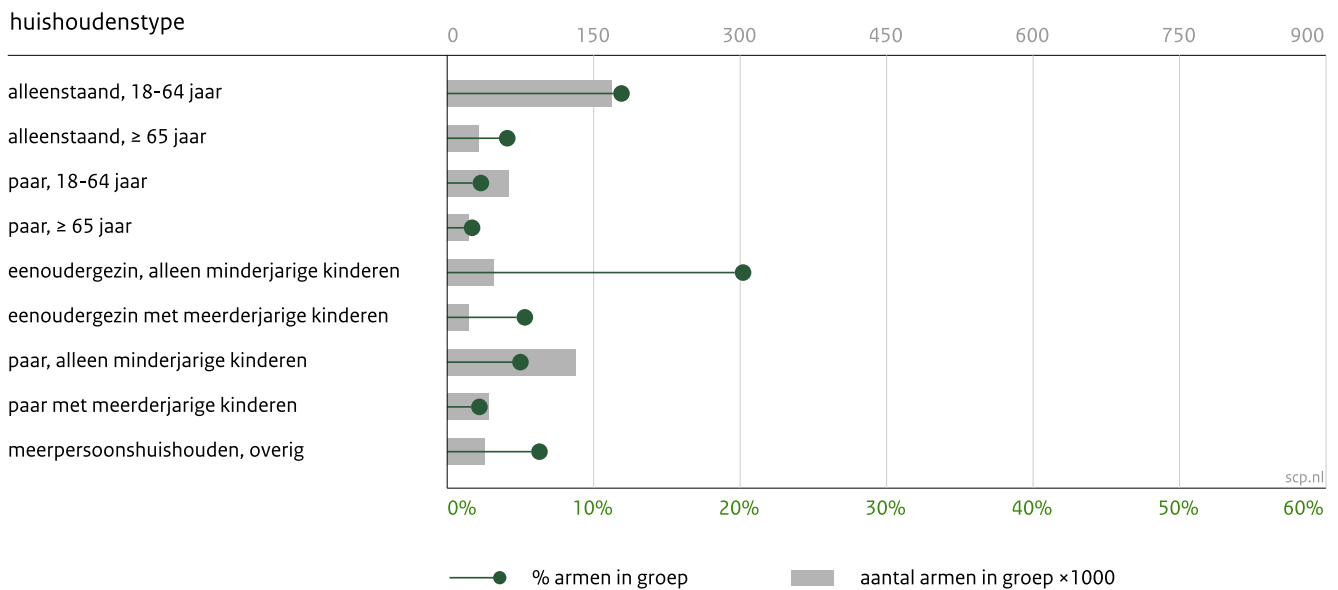
(14%). Vermoedelijk komt dit verschil doordat alleenstaande moeders vaker afhankelijk zijn van een uitkering. Onder eenoudergezinnen waar ook meerderjarige kinderen deel van uitmaken is het verschil tussen vrouwen en mannen veel kleiner. Van die gezinnen verkeert respectievelijk 11% en 8% in armoede.

Figuur 2 Personen in armoede naar leeftijd en samenstelling huishouden, 2007 en 2014 (in aantallen x 1000 en in procenten)

Volwassenen, 2014

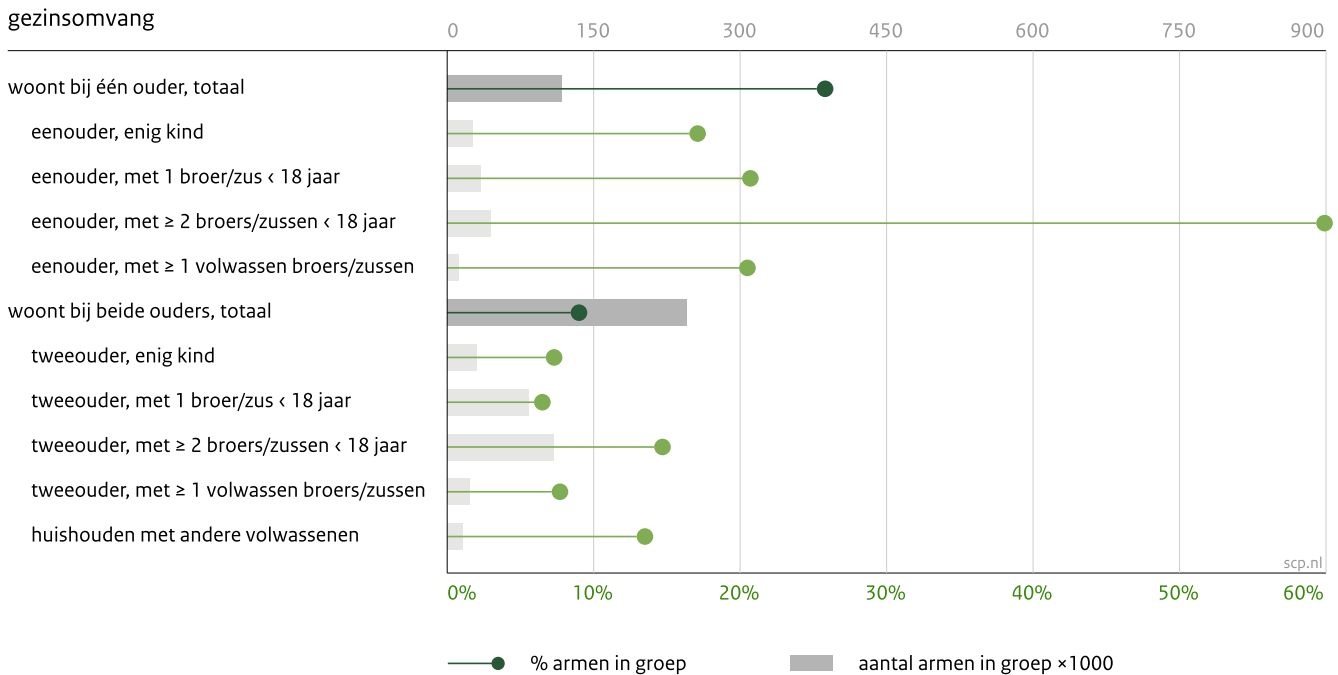

Volwassenen, 2007

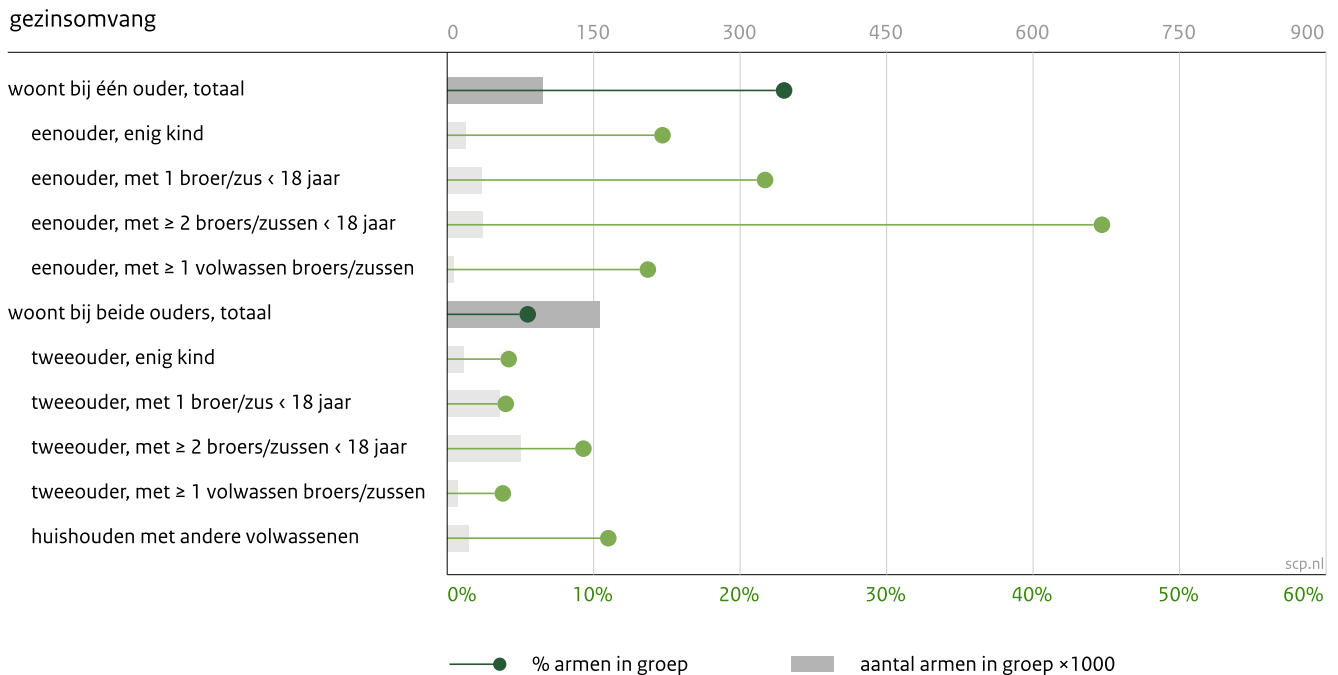

Armoede bij kinderen en volwassenen

Kinderen, 2014

Kinderen, 2007

Bron: CBS (IPO '07 en '14 (http://www.scp.nl/Onderzoek/Bronnen/Beknopte_onderzoeksbeschrijvingen/Inkomenspanelonderzoek_IPO)), SCP-bewerking

Kinderen uit groot gezin zijn vaker arm

Alleenstaande ouders zijn vaker arm dan leden van een paar. Voor de kinderen geldt hetzelfde: kinderen uit een eenoudergezin zijn vaker arm dan kinderen uit een tweeoudergezin (26% versus 9%). Ook de omvang van het gezin is van invloed: kinderen

met ten minste twee broers of zussen hebben veel meer kans op armoede dan kinderen met hooguit één broer of zus. Van de kinderen die met twee of meer broers of zussen in een eenoudergezin leven, is 60% arm. Dit percentage daalt naar 17% à 20% als het eenoudergezin kleiner is. Onder de kinderen uit een tweeoudergezin gaat het om 15% (ten minste twee broers of zussen) en 7% (hooguit één broer of zus).

Werkende en niet-werkende armen

27 september 2016 | Auteurs: Jean Marie Wildeboer Schut en Stella Hoff

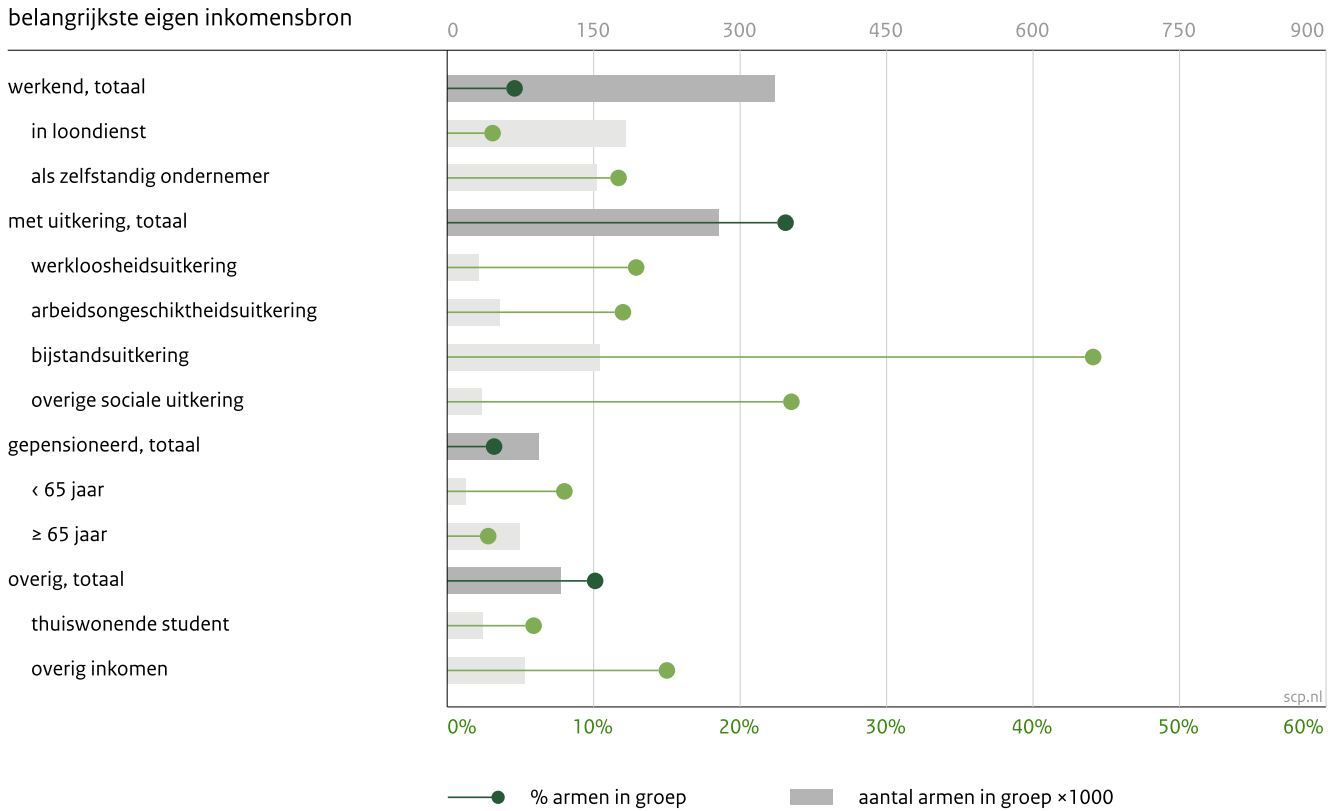
Werkenden zijn de grootste groep armen

Mensen met betaald werk als belangrijkste eigen inkomensbron maken ruim 40% van de totale groep armen uit. In 2008 en 2009, toen de recessie in volle gang was, ging het zelfs om 48-49%. Inmiddels is dit percentage weer teruggezakt naar 41%.

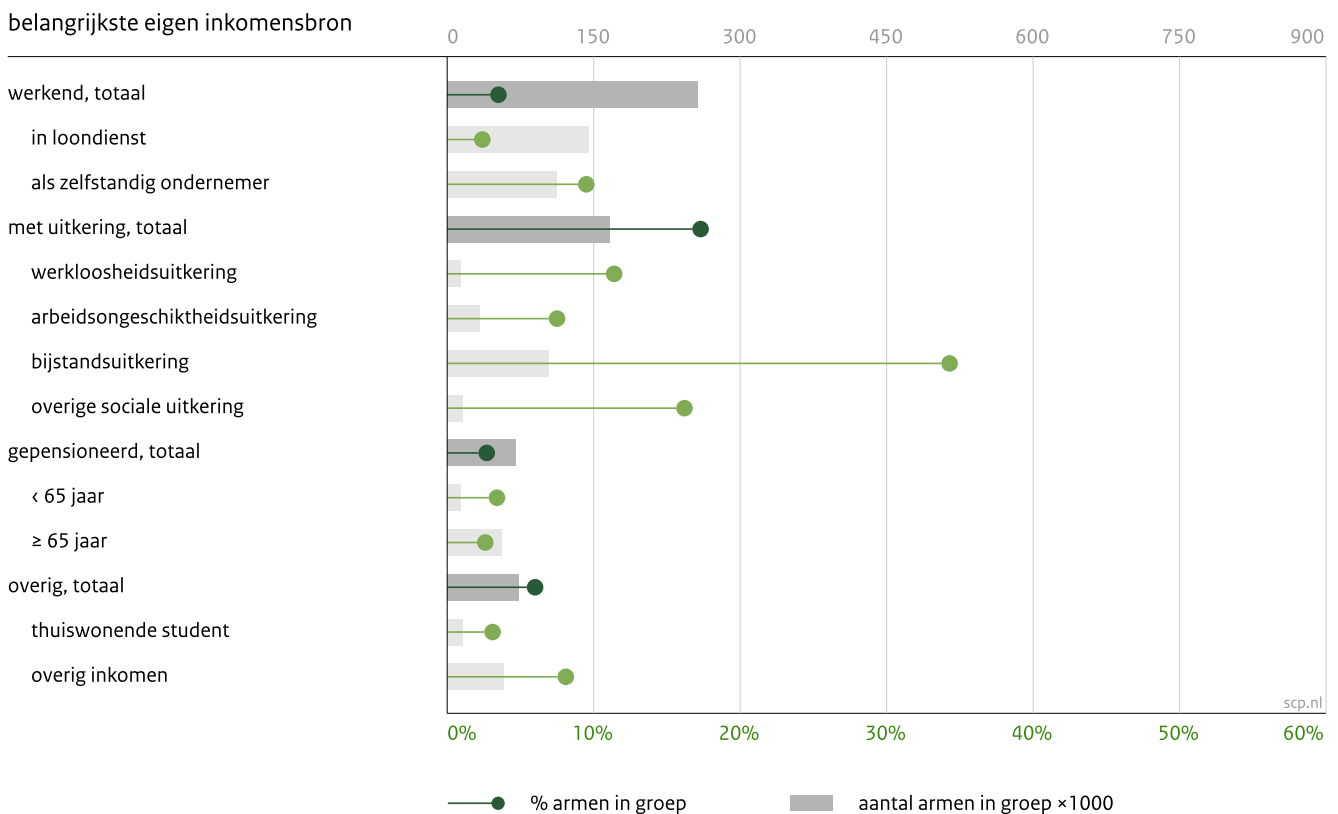
Binnen de groep arme werkenden zijn werknemers in loondienst in de meerderheid: in 2014 waren er 183.000 werknemers en 153.000 zelfstandigen met een huishoudensinkomen onder het niet-veel-maar-toereikendcriterium. Tegelijkertijd is het armoederisico voor zelfstandigen veel groter dan voor werknemers: van alle zelfstandigen is 12% arm, van alle werknemers is 3% arm.

Personen in armoede naar leeftijd en inkomensbron, 2007 en 2014 (in aantallen x 1000 en in procenten)

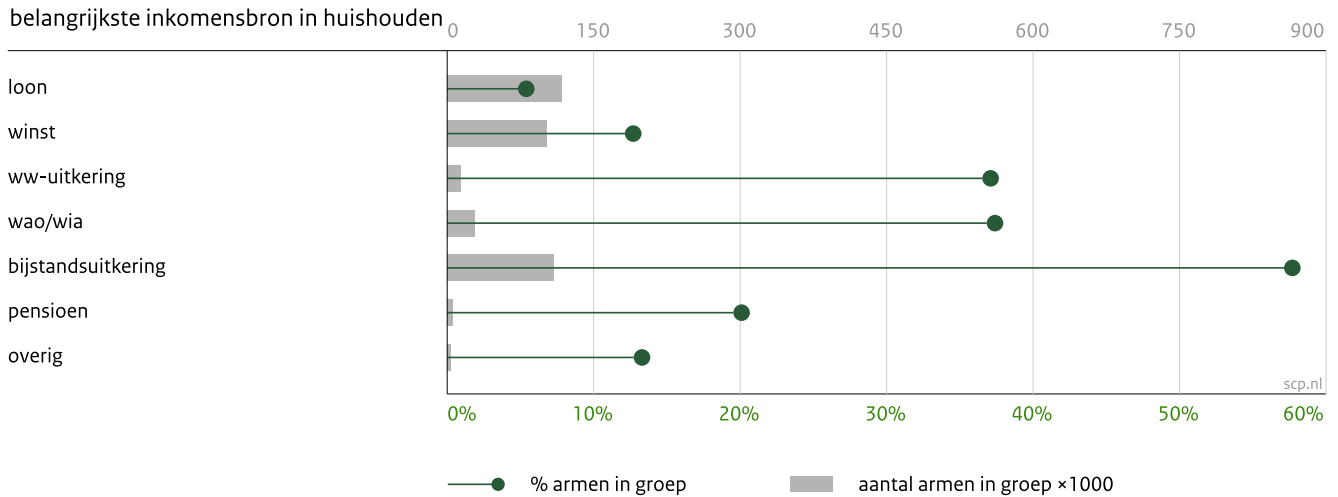
Volwassenen, 2014

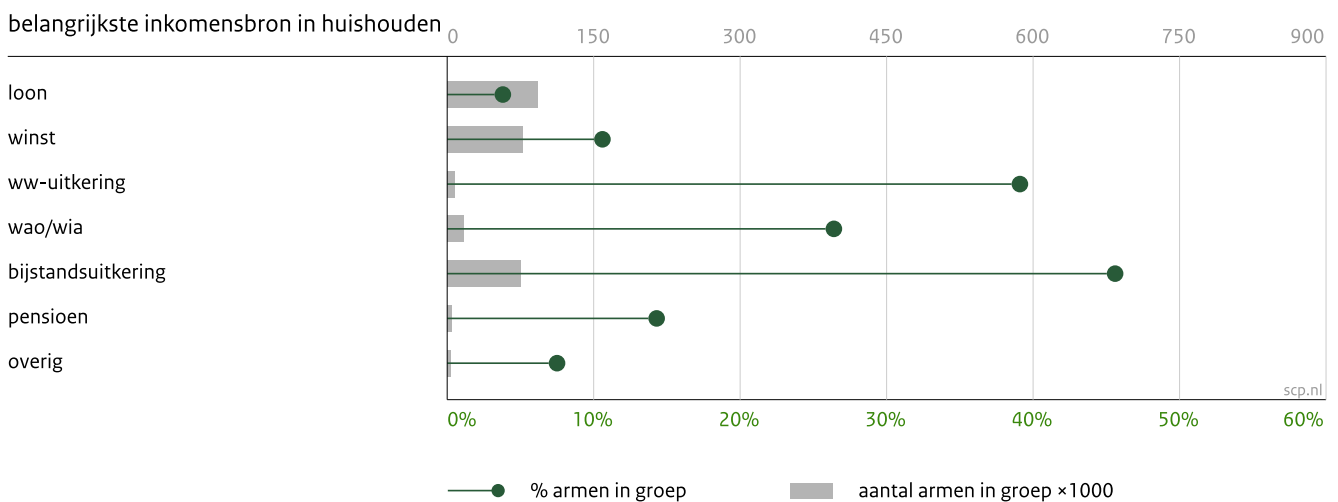
Volwassenen, 2007

Kinderen, 2014

Kinderen, 2007

Bron: CBS (IPO '07 en '14 (http://www.scp.nl/Onderzoek/Bronnen/Beknopte_onderzoeksbeschrijvingen/Inkomenspanelonderzoek_IPO)), SCP-bewerking

Bijstandsontvangers lopen grootste risico op armoede

Bijna 20% van de totale groep armen (157.000 personen in 2014) bestaat uit bijstandsgerechtigden. Zij zijn de tweede grootste groep onder de armen. Bovendien lopen ze het grootste risico op armoede: in 2014 was bijna 45% van alle bijstandsontvangers arm. Dit is iets minder dan in de twee voorgaande jaren. Toen verkeerde 47% à 48% van de bijstandsgerechtigden in armoede.

Arme pensioenontvangers vaak 'blijvers' in armoede

Iets meer dan 10% van de armen bestaat uit pensioenontvangers. In 2014 ging het om ruim 90.000 personen. Een deel van hen, rond 20.000 personen, was jonger dan 65 jaar. Vermoedelijk zijn dat vooral mensen met een nabestaandenpensioen. De overige 70.000 à 80.000 arme pensioenontvangers zijn 65 jaar of ouder. Dit is een kleine groep vergeleken met het totaal aantal pensioenontvangers van die leeftijd (bijna 2,7 miljoen). Daar staat tegenover dat armoede voor hen vaak een blijvende situatie is. Van de arme pensioenontvangers (inclusief het deel jonger dan 65 jaar) is bijna 60% langdurig arm.

Kinderen uit risicogroep vaker arm dan volwassenen

Uitgesplitst naar inkomensbron hebben mensen met een bijstandsuitkering de grootste kans op armoede. Bij de volwassenen gaat het om 45% (zie hiervoor). Bij de kinderen ligt dit armoedepercentage nog veel hoger. In 2014 was 58% van de kinderen uit gezinnen met een bijstandsuitkering arm.

Arme migranten en autochtonen

27 september 2016 | Auteurs: Stella Hoff en Jean Marie Wildeboer Schut

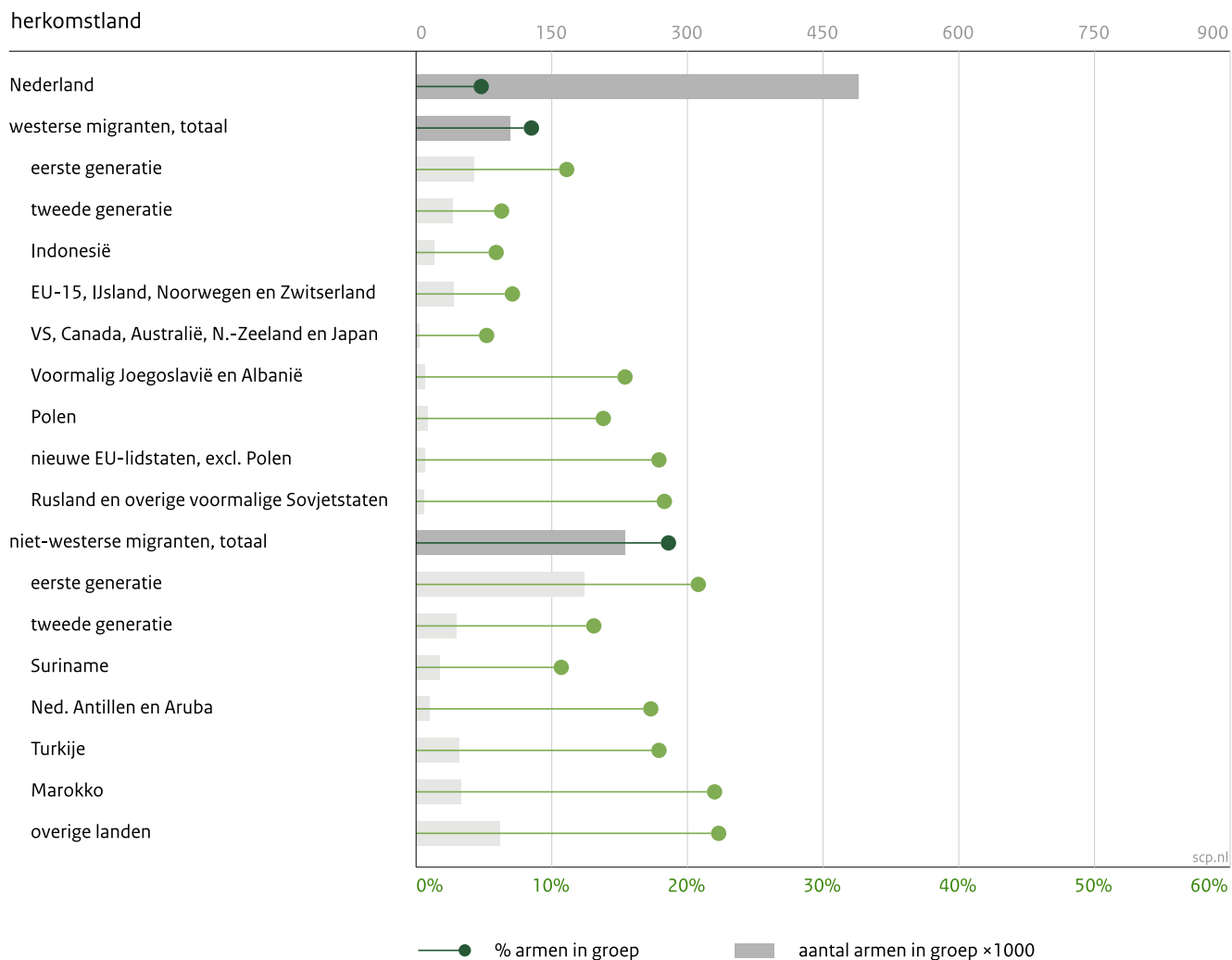
Armoede onder migranten neemt toe

Van alle arme volwassenen in 2014 (824.000 personen) zijn er 335.000 van buitenlandse afkomst. De arme migranten vormen bijna 14% van de totale groep volwassen migranten. Zowel de herkomst als de generatie zijn van invloed. Niet-westerse migranten zijn vaker arm dan westerse. Migranten van de eerste generatie hebben een groter risico op armoede dan migranten van de tweede generatie.

In alle categorieën migranten nam het aantal armen tussen 2007 en 2014 toe. Onder de niet-westerse migranten van de tweede generatie was die toename het sterkst. Voor een deel kwam dit doordat deze bevolkingsgroep als geheel groeide. Het aantal niet-westerse migranten van de tweede generatie nam toe van 213.000 naar 345.000. Belangrijker is dat binnen deze groep ook het armoedepercentage van 9 naar 13 steeg. Samen leidden deze ontwikkelingen tot meer dan een verdubbeling van het aantal armen: van 18.000 naar 45.000.

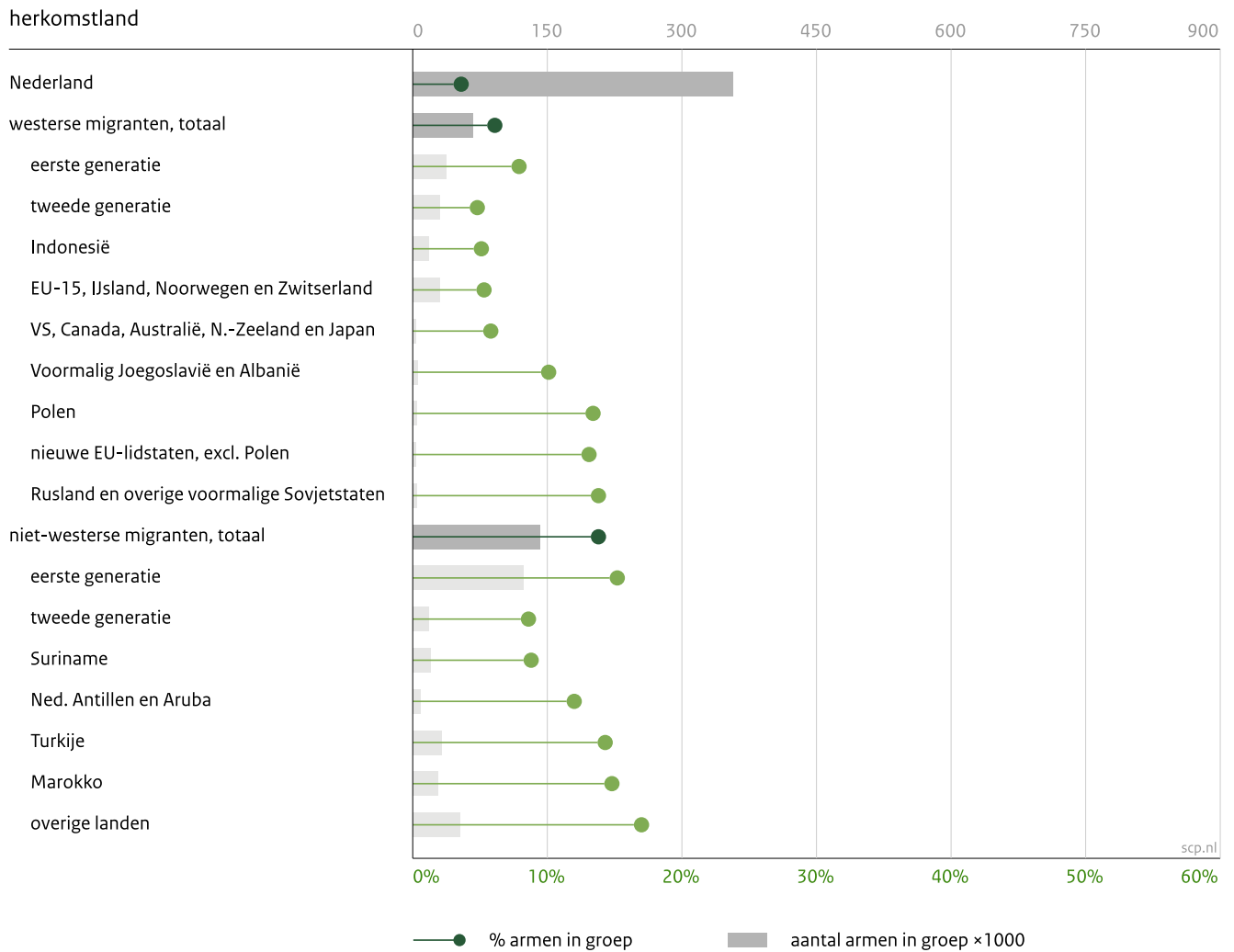
Personen in armoede naar leeftijd en etnische herkomst, 2007 en 2014 (in aantallen x 1000 en in procenten)

Volwassenen, 2014

Arme migranten en autochtonen

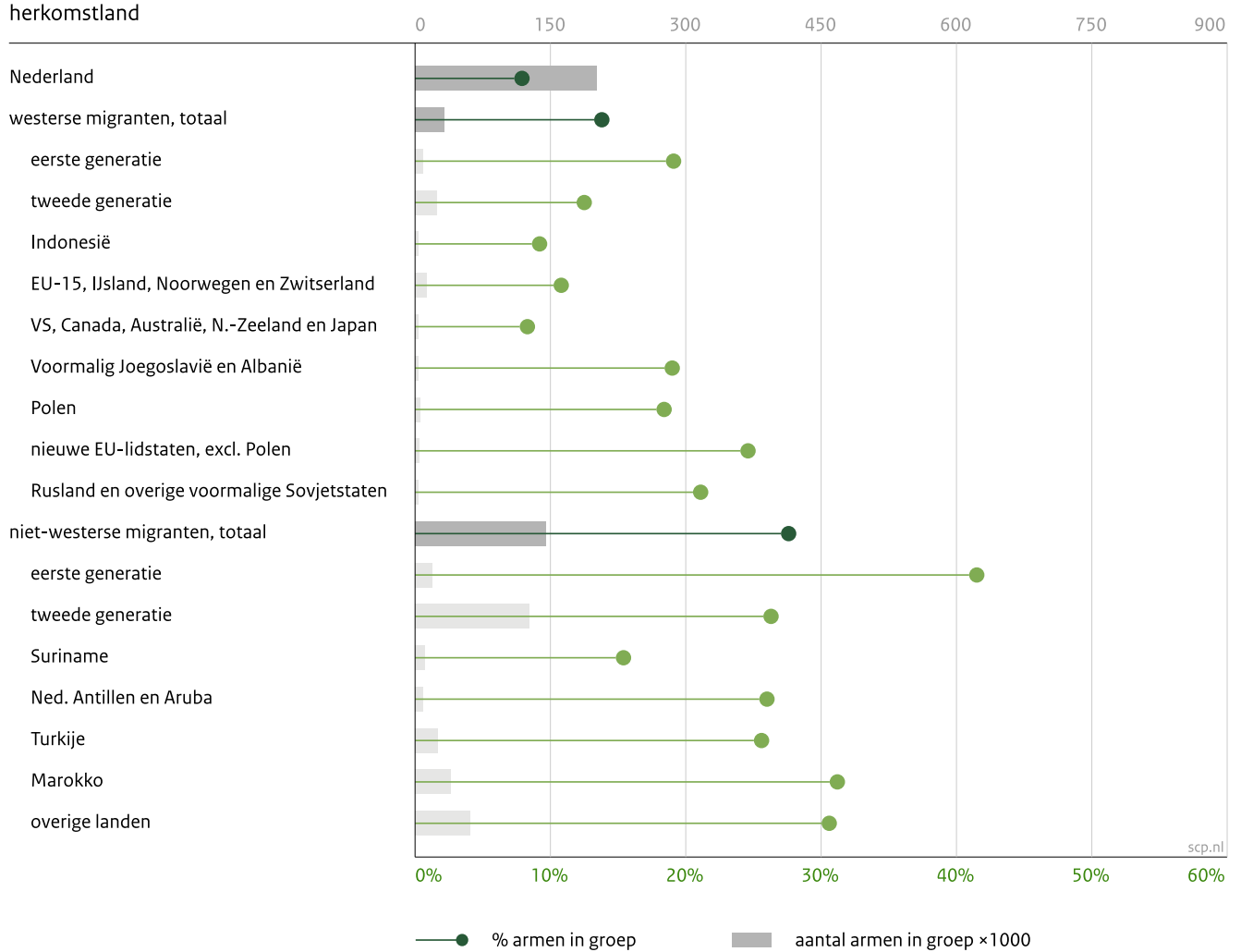
Volwassenen, 2007

Arme migranten en autochtonen

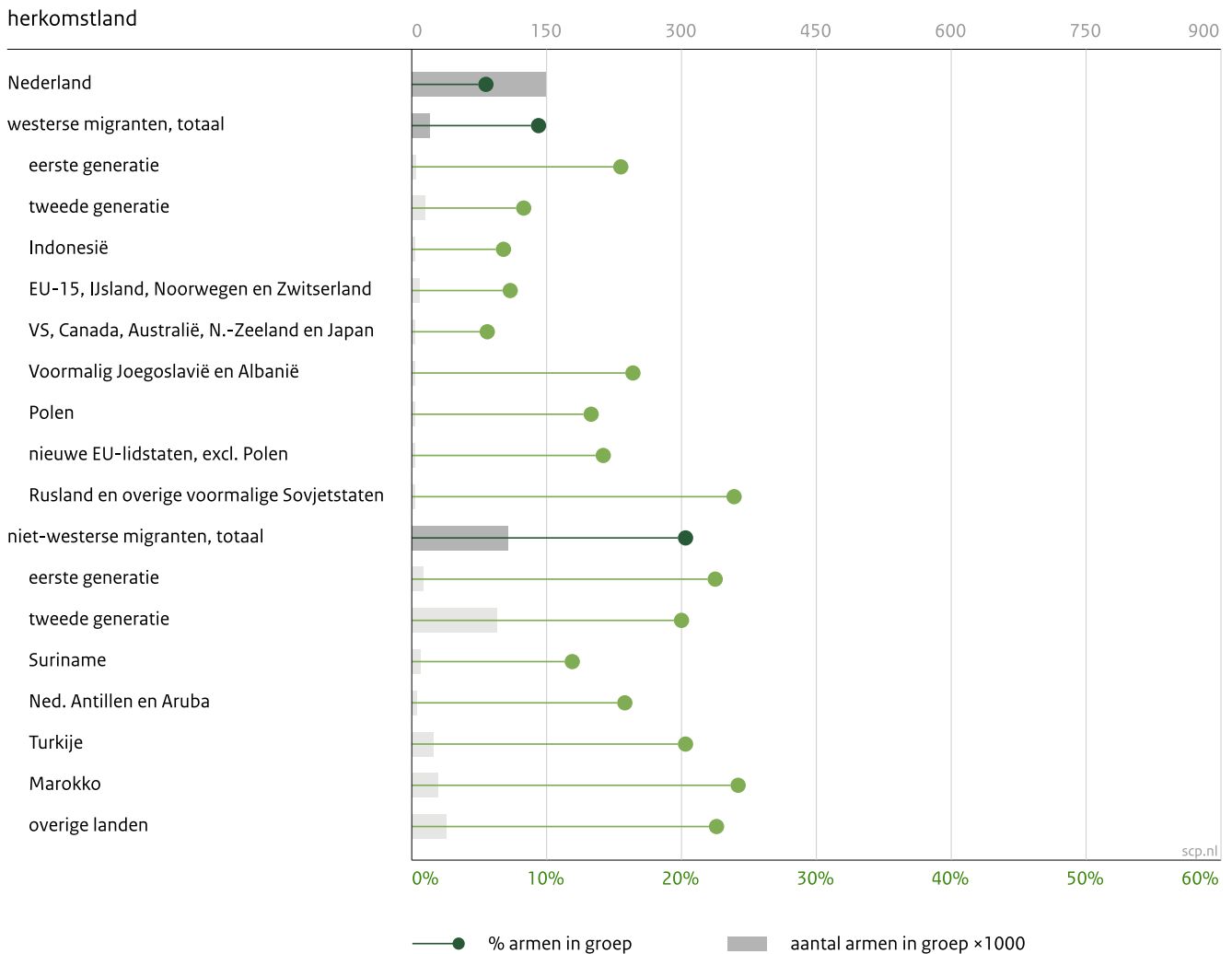
Kinderen, 2014

herkomstland

Arme migranten en autochtonen

Kinderen, 2007

Bron: CBS (IPO '07 en 2014 (http://www.scp.nl/Onderzoek/Bronnen/Beknopte_onderzoeksbeschrijvingen/Inkomenspanelonderzoek_IPO)), SCP-bewerking

Marokkaanse Nederlanders en migranten uit ‘overige’ niet-westerse landen zijn het vaakst arm

Het land van herkomst is van invloed op het armoederisico. Van de Marokkaanse Nederlanders behoort 22% tot een huishouden met een inkomen onder het niet-veel-maar-toereikendcriterium. Onder de migranten uit ‘overige’ niet-westerse landen is dit 22,3%. Dit zijn migranten uit andere niet-westerse landen dan Suriname, de Nederlandse Antillen/Aruba, Turkije en Marokko. Antilliaans/Arubaanse en Turkse Nederlanders zijn minder vaak arm. Toch gaat het ook in deze groepen nog om 17% à 18%. De Surinaamse Nederlanders zijn, met 11% armen, naar verhouding het beste af.

Ook onder westerse migranten heeft het land van herkomst invloed op de kans op armoede. De armoedepercentages van migranten uit West-Europa, de Verenigde Staten of landen als Canada, Japan en Australië liggen tussen 5% en 7%. Migranten uit een aantal Midden- en Oost-Europese landen komen veel vaker met armoede in aanraking. Bij Poolse migranten en migranten uit voormalig Joegoslavië gaat het om 14%. Het armoedepercentage van migranten uit nieuwe EU-lidstaten zoals Roemenië of uit Rusland en de vroegere Sovjetstaten loopt op tot 18%.

De meeste armen zijn autochtone Nederlanders

Autochtone Nederlanders hebben naar verhouding weinig kans op armoede: slechts 5% van de totale autochtone bevolking is arm. Toch komt het aantal autochtone armen nog uit op bijna 490.000 personen, omdat bijna 80% van de bevolking uit autochtonen bestaat. Ook onder de autochtone Nederlanders nam de armoede sinds 2007 toe. In dat jaar verkeerden 357.000 autochtone volwassenen in een armoedesituatie, minder dan 4%.

Het aandeel autochtone Nederlanders in de arme groep nam juist af tussen 2007 en 2014. In 2007 maakten zij 63% van de totale arme groep uit, in 2014 was dit 59%. De recessie heeft dus sterker toegeslagen bij de niet-autochtonen, oftewel de migranten.

Kinderen uit migrantengroepen vaker arm dan volwassenen

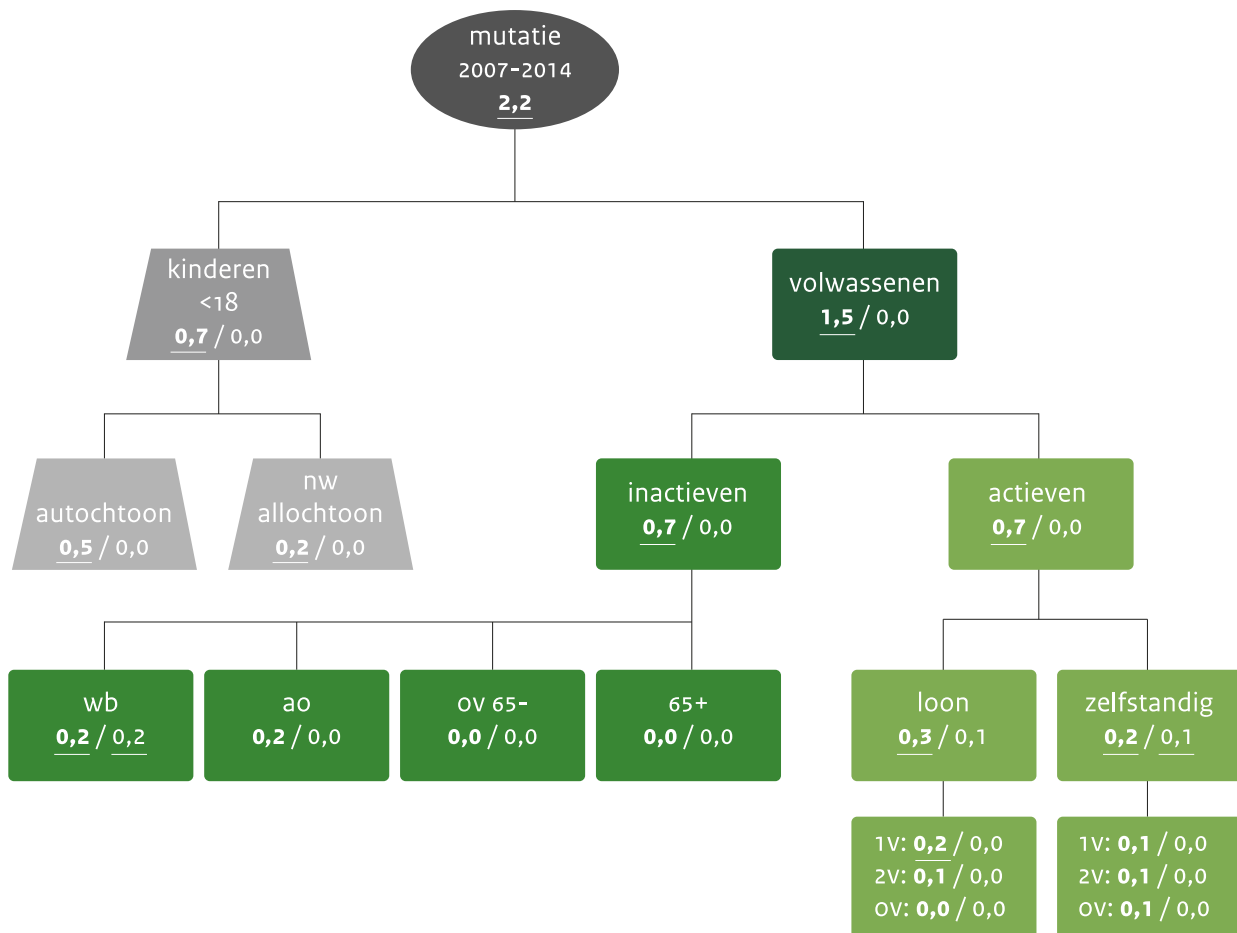
Volwassenen uit sommige migrantengroepen hebben een relatief hoog armoederisico. Voor de kinderen uit die groepen geldt dit nog sterker. Van de kinderen uit gezinnen met een niet-westerse achtergrond verkeerde 28% in armoede. Bij de Surinaams-Nederlandse kinderen ging het nog om 15%, maar bij de andere groepen bedroeg het aandeel armen tussen 26% en 31%. En van de migrantenkinderen uit Midden- en Oost-Europa was 18% (Polen) tot 25% (overige nieuwe EU-lidstaten, zoals Bulgarije en Roemenië) arm.

Veranderingen tijdens de recessie

27 september 2016 | Auteurs: [Jean Marie Wildeboer Schut](#) en [Stella Hoff](#)

Tussen 2007 en 2014 groeide het aandeel armen in de bevolking van 5,4% naar 7,6% [zie 'De omvang van armoede'](#). Dit is een stijging met 2,2 procentpunten. Via een zogenoemde decompositie is nagegaan wat de belangrijkste oorzaken zijn van die stijging. Figuur 1 toont de invloed van veranderingen bij een aantal risicogroepen, zowel veranderingen in het armoederisico als in de omvang van de groep. Per niveau komt de totale verandering overeen met de som van de uitsplitsingen op het niveau eronder. De verandering in het totale armoedepercentage (+2,2) is dus gelijk aan de bijdragen bij kinderen en volwassenen ($0,7 + 0,0 + 1,5 + 0,0$). Dit betekent dat de stijging van het totale armoedecijfer meer is toe te schrijven aan veranderingen bij volwassenen (+1,5) dan aan veranderingen bij kinderen (+0,7). Binnen beide groepen is het gestegen armoederisico de belangrijkste oorzaak. Veranderingen in de groepsomvang hebben het armoedecijfer niet of nauwelijks beïnvloed.

Figuur 1 De veranderingen in armoede ontleed, 2007-2014 (verandering in het totale aandeel arme personen, in procentpunten)

scp.nl

vet: verschil in totale armoedepercentage als gevolg van verandering in armoederisico binnen desbetreffende groep

niet-vet: verschil in totale armoedepercentage als gevolg van verandering in groepsaandeel in de bevolking

onderlijnd: verschil in totale armoedepercentage $\leq -0,2$ of $\geq 0,2$

nw: niet-westers wb: werkloos/bijstand ao: arbeidsongeschikt ov: overig

1v: eenverdieners (incl. partners zonder eigen inkomsten; excl. inwonende personen 18+)

2v: tweeverdieners

Bron: CBS (IPO '07 en '14 (http://www.scp.nl/Onderzoek/Bronnen/Beknopte_onderzoeksbeschrijvingen/Inkomenspanelonderzoek_IPO)) SCP-bewerking

Tijdens de recessie groter armoederisico voor actieven én inactieven

Het grootste deel van de stijging van het armoedepercentage komt dus voor rekening van de volwassenen. Daarbinnen speelden ontwikkelingen bij de inactieven en bij de actieven een even grote rol (beide +0,7 procentpunt). In beide groepen nam het armoederisico toe:

het aandeel armen groeide zowel onder uitkerings- en pensioengerechtigden als onder werkenden. In de eerste groep steeg het aandeel armen van 6,7% naar 9,0%, in de tweede groep van 3,5% naar 4,6%.

Inactieven

Bij de werklozen en bijstandsontvangers draagt zowel het toegenomen aantal als het gestegen armoederisico bij aan de stijging van het landelijke armoedecijfer (beide met 0,2 procentpunt). Bij personen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering geldt dat alleen voor het armoederisico (+0,2 procentpunt). Bij de overige uitkeringsgerechtigden (inclusief pensioenontvangers) speelt geen van beide een rol. Binnen deze laatste groep was de stijging van het armoederisico te klein om invloed uit te oefenen op het totale armoedecijfer.

Actieven

Binnen de actieve categorie hadden zowel de werkenden in loondienst als de zelfstandig ondernemers te maken met een stijging van het aandeel armen. Bij de zelfstandigen was de stijging sterker. Door hun kleinere groepsomvang legt de stijging echter minder gewicht in de schaal dan de groei van het armoedepercentage onder de werknemers (respectievelijk +0,2 en 0,3 procentpunt). In beide categorieën is er ook een bevolkingseffect zichtbaar: tussen 2007 en 2014 daalde het aantal werknemers in de bevolking (-3%) en steeg het aantal zelfstandig ondernemers (+11%). Beide ontwikkelingen leiden tot een hoger algemeen armoedepercentage. Zelfstandigen hebben immers een bovengemiddeld armoederisico zie 'Werkende en niet-werkende armen'. Een groei van hun bevolkingsaandeel heeft dus een opstuwend effect op de totale armoede. Werknemers lopen juist betrekkelijk weinig risico om in armoede te verkeren. Een krimp van het aantal werkenden in loondienst vermindert het dempende effect van deze groep op het totale armoedecijfer.

Kinderen

Bijna een derde van de stijging van het armoedepercentage tijdens de recessie kwam voor rekening van kinderen (0,7 procentpunt). Binnen die groep bepaalden vooral de ontwikkelingen onder de autochtone kinderen het beeld. Toch steeg het armoederisico voor deze kinderen minder sterk dan voor de kinderen met een niet-westerse

achtergrond. Het grote aantal autochtone kinderen legt echter veel gewicht in de schaal. Hun bijdrage aan de stijging van het totale armoedecijfer komt daardoor op 0,5 procentpunt, tegenover 0,2 procentpunt voor de migrantenkinderen.

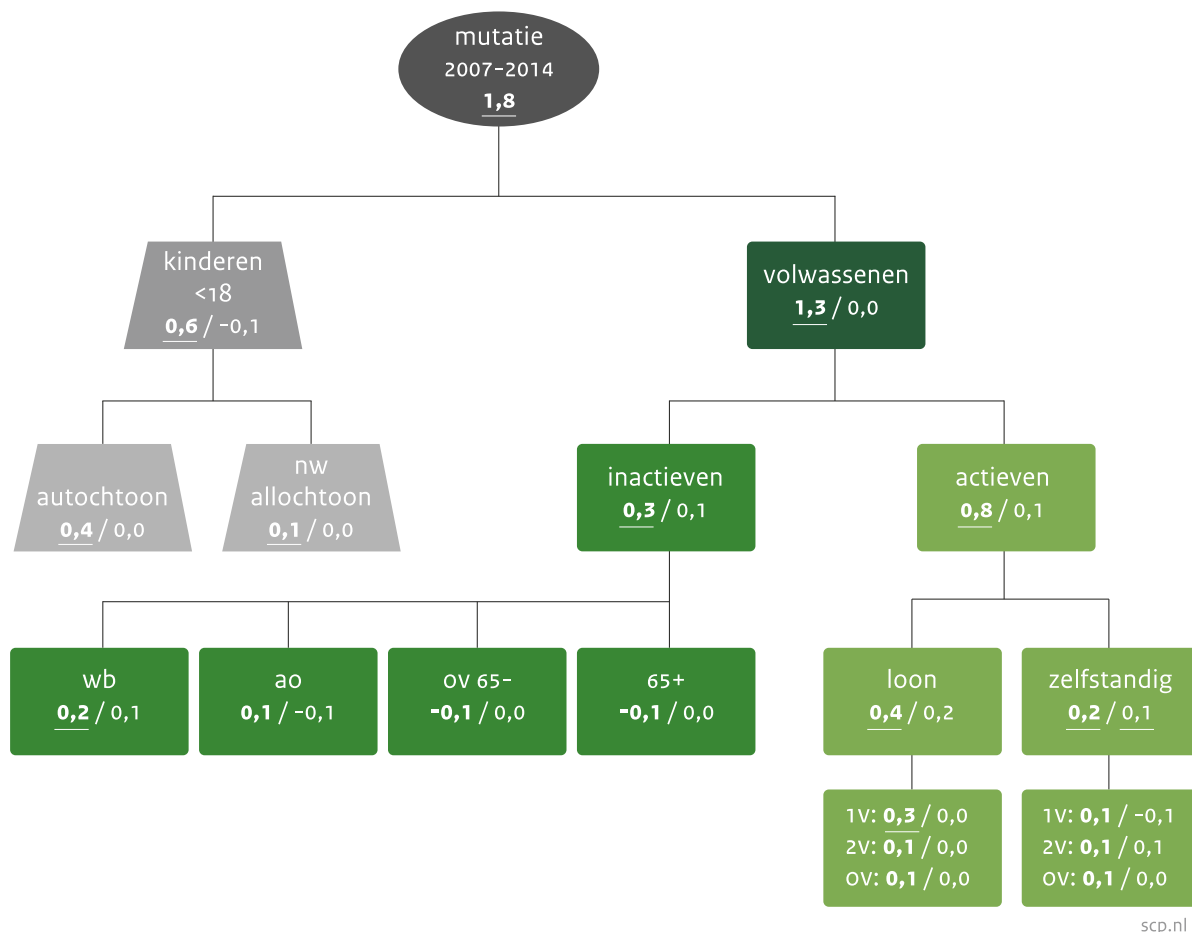
Veranderingen op de langere termijn

Ook over een langere termijn bezien waren veranderingen in het armoederisico dominant. Veranderingen in de groepsomvang hebben nauwelijks invloed gehad op het armoedecijfer (zie figuur 2). ^[1]

Informatie noten

- 1 Tussen 2001 en 2014 groeide het aandeel armen in de bevolking van 5,8% naar 7,6% zie 'De omvang van armoede'. Dit is een stijging met 1,8 procentpunten. De stijging is opnieuw vooral het gevolg van veranderingen bij volwassenen (+1,3 procentpunten). Bij kinderen is de stijging 0,5 procentpunt. Binnen beide groepen is het gestegen armoederisico de belangrijkste oorzaak.

**Figuur 2 De veranderingen in armoede op langere termijn, 2001-2014
(verandering in het totale aandeel arme personen, in procentpunten)**

scp.nl

vet: verschil in totale armoedepercentage als gevolg van verandering in armoederisico binnen desbetreffende groep

niet-vet: verschil in totale armoedepercentage als gevolg van verandering in groepsaandeel in de bevolking

onderlijnd: verschil in totale armoedepercentage $\leq -0,2$ of $\geq 0,2$

nw: niet-westers wb: werkloos/bijstand ao: arbeidsongeschikt ov: overig

1v: eenverdieners (incl. partners zonder eigen inkomsten; excl. inwonende personen 18+)

2v: tweeverdieners

Bron: CBS (IPO '01 en '14 (http://www.scp.nl/Onderzoek/Bronnen/Beknopte_onderzoeksbeschrijvingen/Inkomenspanelonderzoek_IPO)) SCP-bewerking

Kinderen (2001-2014)

De groei van het armoedecijfer onder kinderen komt vooral voor rekening van de autochtone kinderen (+0,4 procentpunt). Binnen deze groep nam het armoederisico toe. Ook bij migrantenkinderen steeg het armoederisico. Door hun kleinere aandeel in de bevolking weegt die stijging minder zwaar mee in het totale armoedecijfer.

Volwassenen (2001-2014)

Bij de volwassenen werkt vooral het oplopende armoederisico bij de actieven door in de totale armoede (+0,8 procentpunt). Toch steeg het armoedepercentage ook onder de inactieven. Door de kleinere omvang van die groep telt dit minder zwaar mee (+0,3 procentpunt).

Actieven (2001-2014)

Bij de actieven komt het grootste deel van het gestegen armoedecijfer op conto van het gestegen armoederisico onder werkenden in loondienst (+0,4 procentpunt) en dan met name onder eenverdieners (+0,3 procentpunt). Daarnaast is opnieuw een bescheiden bevolkingseffect zichtbaar: tussen 2001 en 2014 nam het aantal zelfstandig ondernemers flink toe (+31%). Bij de werkenden in loondienst was sprake van een lichte daling (-1%). In beide gevallen heeft dit een hoger percentage armen tot gevolg. De groei van het aantal zelfstandigen leidt tot meer armen omdat deze groep een relatief groot armoederisico heeft. De daling van het aantal werknemers vermindert het dempende effect van deze groep op het totale armoedecijfer.

Inactieven (2001-2014)

Bij de inactieven deed de belangrijkste verandering zich bij de werklozen en bijstandsontvangers voor (+0,3 procentpunt). Dit is vooral een effect van hun gestegen armoederisico (+0,2). Daarnaast is een bescheiden effect van het grotere aandeel werklozen en bijstandsgerechtigden in de bevolking merkbaar (+0,1). Bij de overige inactieve groepen zijn er slechts zeer geringe effecten op het armoedecijfer zichtbaar.

Hoeveel komen de armen tekort?

27 september 2016 | Auteurs: [Stella Hoff](#) en [Jean Marie Wildeboer Schut](#)

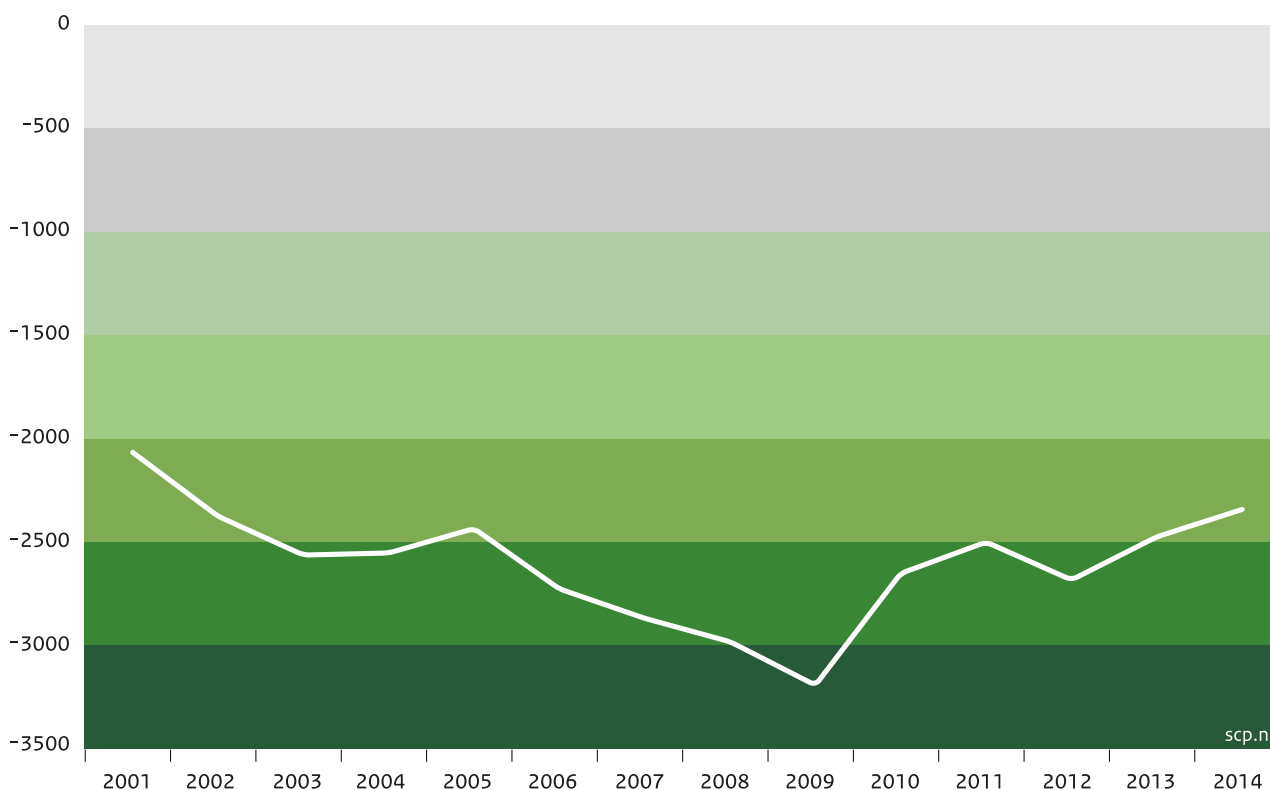
Binnen de groep met een inkomen onder het niet-veel-maar-toereikendcriterium zijn nog gradaties mogelijk. Sommige huishoudens moeten rondkomen van een inkomen dat net onder dit criterium ligt. In andere huishoudens is het tekort ten opzichte van het niet-veel-maar-toereikendcriterium veel groter.

Doorsneetekort per arm huishouden € 2.600 per jaar

In de periode 2001-2014 kwam een arm huishouden in doorsnee € 2.600 per jaar tekort ten opzichte van het niet-veel-maar-toereikendcriterium. Dit is een mediaan bedrag. ^[1]

Tussen 2001 en 2009 liep het mediane tekort per huishouden vrijwel onafgebroken op, van net iets meer dan € 2.000 tot bijna € 3.200. Daarna trad echter een daling op. In 2011 bedroeg het mediane tekort € 2.500, in 2014 ging het om iets meer dan € 2.300 (figuur 1).

Figuur 1 Mediaan tekort van arme huishoudens, 2001-2014 (in euro per jaar, prijzen van 2014)^a

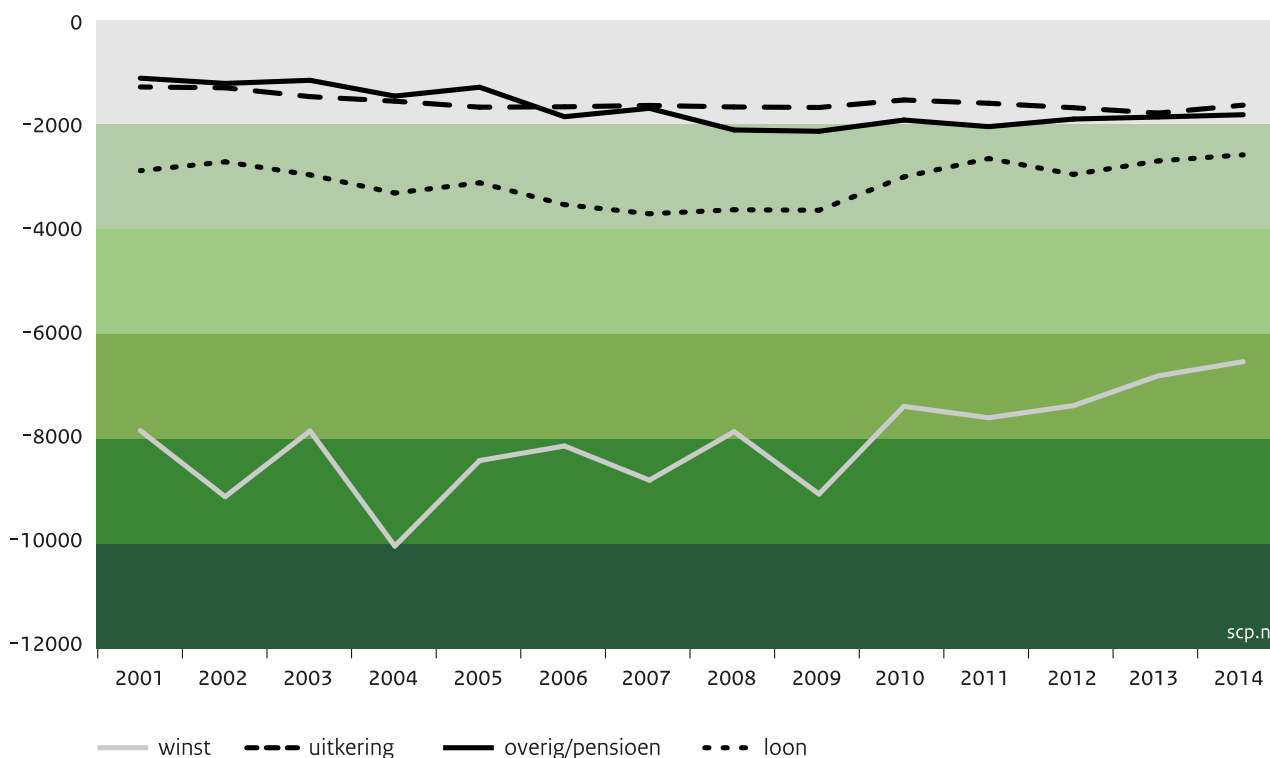
a Armoede volgens het niet-veel-maar-toereikendcriterium.

Bron: CBS (IPO '01-'14 (http://www.scp.nl/Onderzoek/Bronnen/Beknopte_onderzoeksbeschrijvingen/Inkomenspanelonderzoek_IPO)), SCP-bewerking

Grootste tekorten onder arme huishoudens met winst als belangrijkste inkomensbron

Winst uit eigen onderneming gaat samen met het grootste inkomensstekort. Tussen 2001 en 2014 ging het om een mediaan jaarbedrag van ruim € 8.000. Dit liep in sommige jaren op tot ruim € 9.000 à € 10.000 (in 2002, 2004 en 2009). Ook het tekort van arme huishoudens die van winst leven, is de laatste jaren echter aan het dalen. In 2010 ging het om minder dan € 7.500 en na 2012 kwam het tekort onder de € 7.000 (figuur 2).

Figuur 2 Mediaan tekort van arme huishoudens, naar belangrijkste inkomensbron, 2001-2014 (in euro per jaar, prijzen van 2014)^a

a Armoede volgens het niet-veel-maar-toereikendcriterium.

Bron: CBS (IPO '01-'14 (http://www.scp.nl/Onderzoek/Bronnen/Beknopte_onderzoeksbeschrijvingen/Inkomenspanelonderzoek_IPO)), SCP-bewerking

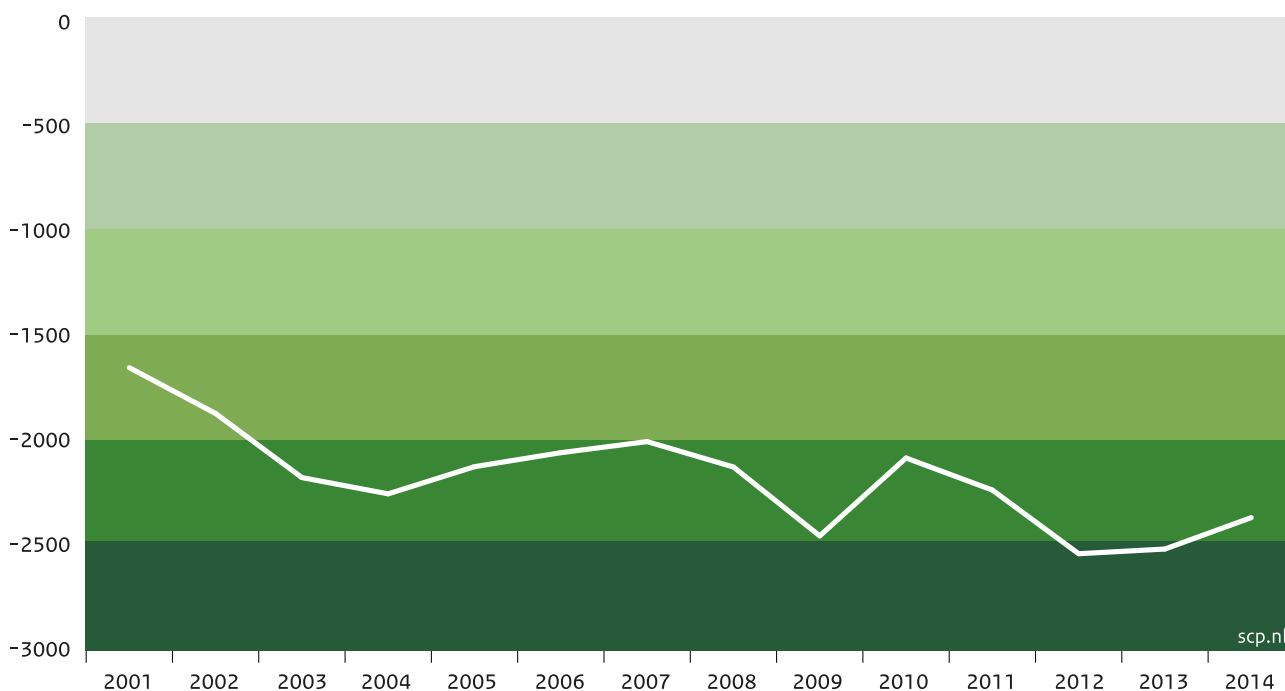
Arme huishoudens met loon, een uitkering of pensioen als belangrijkste inkomensbron, hebben veel minder (grote) inkomensstekorten. Wel was in alle drie groepen tussen 2001 en 2009 sprake van een gestage groei van het tekort. Bij de arme huishoudens met loon als belangrijkste bron van inkomsten lag de piek op € 3.600 à € 3.700 in de periode 2007-2009. Daarna daalde het tekort weer tot minder dan € 3.000 in 2010. Sinds 2013 gaat het om € 2.600 à € 2.700 per jaar.

De groep arme huishoudens die leven van een uitkering of pensioen, heeft het kleinste mediane tekort ten opzichte van het niet-veel-maar-toereikendcriterium. Per jaar gaat het om ruim € 1.500 (uitkeringsontvangers) en ruim € 1.600 (pensioenontvangers). Met name de laatste groep laat een stijging zien. Tot aan het midden van het vorige decennium lag het mediane tekort maar net boven de € 1.200. Sindsdien komt het daar ruim boven en gaat het om ongeveer € 1.900.

Nationaal inkomenstekort: € 2,2 miljard

Sinds de eeuwwisseling bedraagt het gemiddeld aantal arme huishoudens volgens het niet-veel-maar-toereikendcriterium per jaar ruim 466.000. 2007 liet het laagste aantal zien, met iets minder dan 400.000 arme huishouden. Het hoogste aantal werd bereikt in 2013. Toen telde Nederland ongeveer 588.000 arme huishoudens. Om het totale inkomenstekort van de arme huishoudens aan te vullen zou gemiddeld bijna € 2,2 miljard per jaar nodig zijn. Dit bedrag fluctueert. In 2001 en 2002 ging het om minder dan € 1,9 miljard. In enkele andere jaren (2012 en 2013) bedroeg het totale tekort ruim € 2,5 miljard. Het laatste jaar (2014) is het bedrag weer wat gedaald en komt het onder de 2,4 miljard euro uit (figuur 3).

Figuur 3 Totaal tekort van arme huishoudens, 2001-2014 (in miljoenen euro per jaar, prijzen van 2014)^a

a Armoede volgens het niet-veel-maar-toereikendcriterium.

Bron: CBS (IPO '01-'14 (http://www.scp.nl/Onderzoek/Bronnen/Beknopte_onderzoeksbeschrijvingen/Inkomenspanelonderzoek_IPO)), SCP-bewerking

Hoeveel komen de armen tekort?

Het aanvullen van inkomstekorten brengt een aantal bezwaren met zich mee. Ten eerste neemt het de oorzaken van armoede (werkloosheid, ziekte, schulden) niet weg. Ook kan het ertoe leiden dat de armen minder moeite gaan doen om uit de armoede te ontsnappen. Bij de niet-armen kan het leiden tot een gevoel van onrechtvaardigheid (Vrooman 2015).

Niet alle tekorten ingelost

Een klein deel van de arme huishoudens, tussen 5% en 10%, heeft een negatief jaarinkomen. Dit komt bijvoorbeeld door de aflossing van schulden of doordat de kosten van het eigen bedrijf hoger zijn dan de opbrengsten. Het mediane tekort van de huishoudens met een negatief inkomen bedraagt bijna € 29.500 per jaar. In de voorgaande berekening is ervan uitgegaan dat deze huishoudens zelf verantwoordelijk zijn voor het negatieve inkomen. Daarom kregen zij niet hun volledige tekort aangevuld, maar alleen het bedrag vanaf € 0 tot aan de armoedegrens. Ook na de aanvulling hebben ze dus een inkomen dat lager is dan de armoedegrens.

Literatuur

Vrooman, C. (2015). *De kosten van een krap budget*. KNAW-symposium 'Hoe duur is de armoede?', 8 januari 2015.

Informatie noten

- 1 Bij de ene helft van de arme huishoudens was het tekort kleiner, bij de andere helft was het groter.

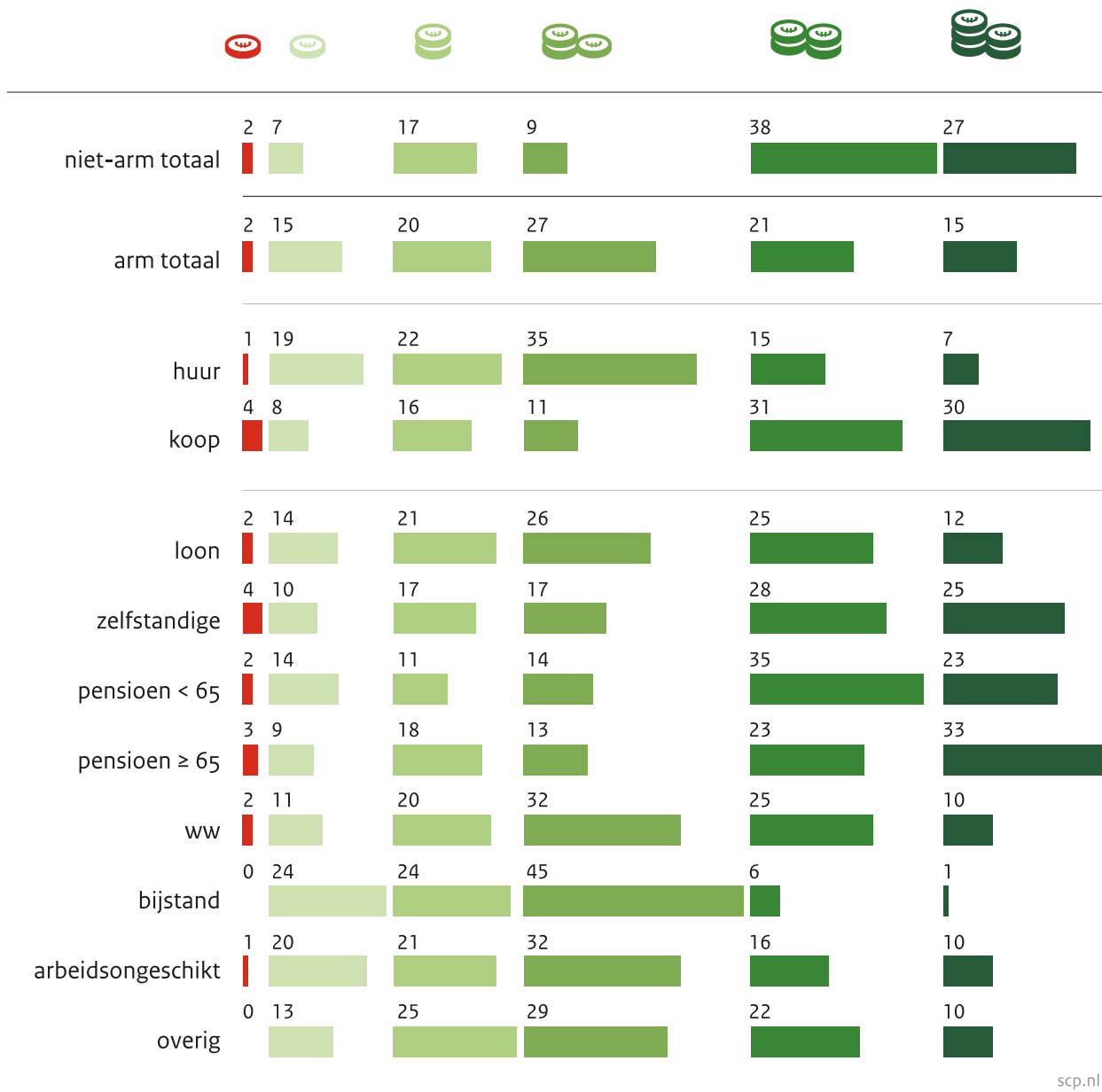
Hoeveel financiële reserves hebben de armen?

27 september 2016 | Auteurs: [Stella Hoff](#) en [Jean Marie Wildeboer Schut](#)

Meeste armen hebben weinig vrij vermogen

Vrijwel alle huishoudens in Nederland hebben wel wat spaargeld. Binnen de arme groep is dit doorgaans bescheiden. De meeste armen (63%) hebben een vrij vermogen tot maximaal € 5.000 (figuur 1). ^[1] Meestal is het een klein bedrag, minder dan € 1.000. 2% van de arme huishoudens heeft een negatief vermogen: hun schulden bij de bank overtreffen de tegoeden. ^[2] 15% van de arme huishoudens heeft een vrij vermogen dat hoger is dan € 50.000. Onder de niet-armen is die groep bijna twee keer zo groot (27%). Van de niet-arme huishoudens heeft ook 2% een negatief vermogen.

Figuur 1 Omvang van het vrije vermogen van arme huishoudens, totaal en uitgesplitst naar woningvorm en inkomensbron, 1 januari 2013 (in procenten per groep)^a

scp.nl

Bron: CBS (Vermogen '13 (<https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/onderzoeksomschrijvingen/korte-onderzoeksbeschrijvingen/vermogensstatistiek-huishoudens--vanaf-1-januari-2006-->)), SCP-bewerking

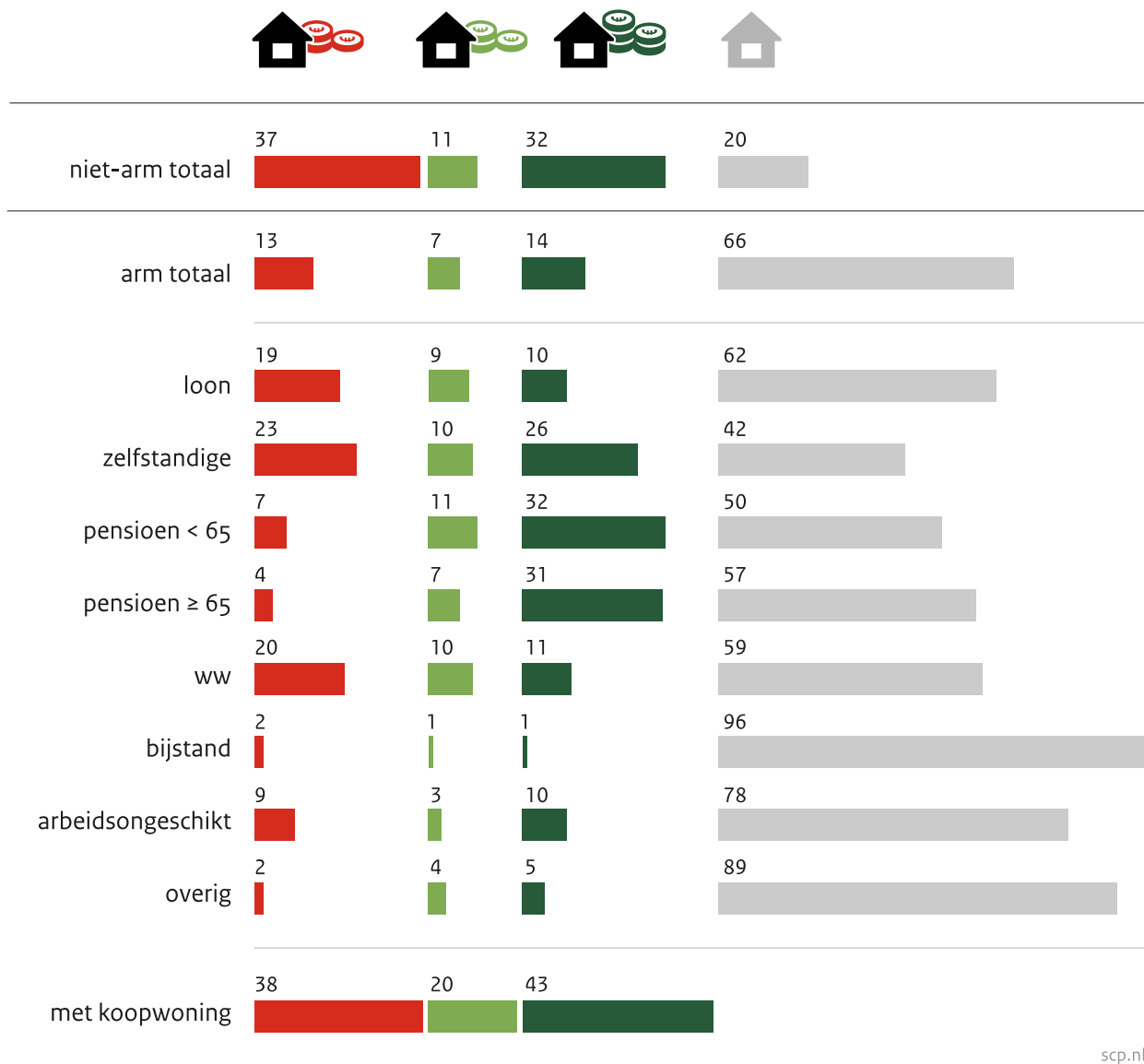
Hoeveel financiële reserves hebben de armen?

Binnen de arme groep hebben huurders vaker een beperkt vrij vermogen dan bezitters van een eigen woning (respectievelijk 76% en 35%). Ook bijstandsontvangers komen laag uit: bijna de helft van deze groep heeft een reserve van minder dan € 1.000. Dit houdt verband met de vermogenstoets waaraan zij moeten voldoen. ^[3] Hogere vermogens komen voor bij arme zelfstandigen en gepensioneerden jonger en ouder dan 65 jaar. Ruim de helft van deze drie groepen heeft een vrij vermogen boven € 5.000. Een kwart tot een derde beschikt zelfs over meer dan € 50.000.

Een derde van de arme huishoudens woont in een koopwoning ...

Naast vrij vermogen hebben veel mensen vermogen in een eigen woning. Het aantal arme woningbezitters is echter beperkt: 34% heeft een koopwoning (figuur 2). Van de niet-arme huishoudens heeft 80% een eigen woning.

Figuur 2 De overwaarde van de eigen woning bij arme huishoudens, totaal en uitgesplitst naar inkomensbron, 1 januari 2013 (in procenten per groep)

scp.nl

negatieve overwaarde

overwaarde ≤ € 50.000

overwaarde > € 50.000

geen koopwoning

Bron: CBS (Vermogen '13 (<https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/onderzoeksomschrijvingen/korte-onderzoeksbeschrijvingen/vermogensstatistiek-huishoudens--vanaf-1-januari-2006-->)), SCP-bewerking

Hoeveel financiële reserves hebben de armen?

... maar vaak met een kleine of negatieve overwaarde

38% van de arme huiseigenaren heeft een negatieve overwaarde van de woning. ¹[4] Een op de vijf heeft een overwaarde van maximaal € 50.000. De resterende 43% heeft een woning met een overwaarde boven € 50.000. Dit komt vooral voor bij de gepensioneerden jonger en ouder dan 65 jaar met een inkomen onder de armoedegrens (zie figuur 2).

Informatie noten

1 Het vrije vermogen van een huishouden is het saldo van bezittingen en schulden. Bezittingen zijn de tegoeden van bank- en spaarrekeningen, aandelen en obligaties. De waarde van de eigen woning en de hypotheekrente tellen niet mee. Bij de schulden gaat het om roodstand en bankleningen. Leningen van familie en vrienden staan niet geregistreerd en zijn daarom niet meegenomen in de cijfers.

2 Het gaat om ruim 10.000 arme huishoudens. Dit aantal is waarschijnlijk een onderschatting, omdat de Vermogensstatistiek niet alle schulden kent. Denk aan informele leningen bij familie en vrienden, maar ook bankleningen met een looptijd van minder dan een kalenderjaar die vóór 1 januari van het volgende jaar zijn afgelost.

3 Het maximaal toegestane vrije vermogen is € 5.920 voor alleenstaanden en € 11.840 voor alleenstaande ouders en paren (bedragen 2016). Ook mensen met een eigen woning kunnen bijstand krijgen. Dit hangt af van de overwaarde van de woning en het benodigde bijstandsbedrag per jaar.

4 Dit wil zeggen dat de uitstaande hypotheekschuld groter is dan de WOZ-waarde van het huis.

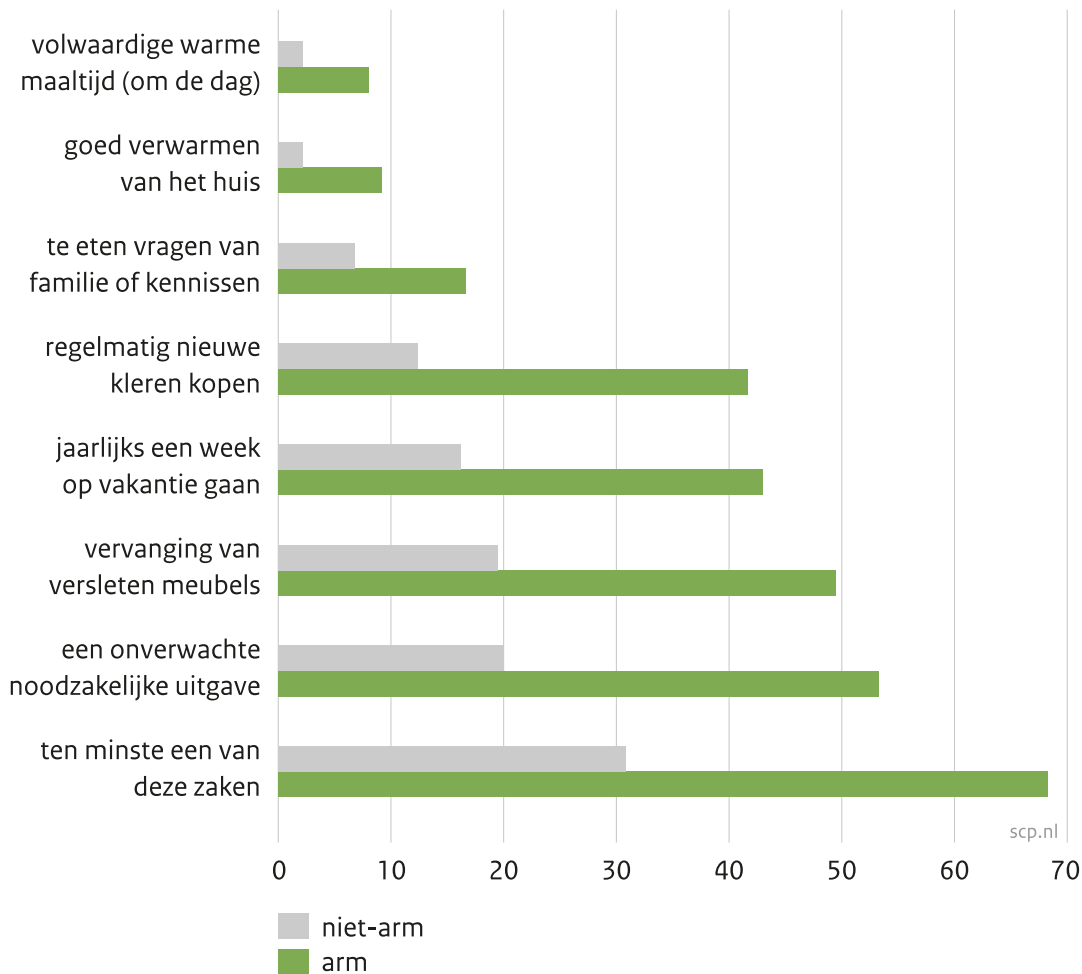
Financiële problemen

27 september 2016 | Auteur: [Stella Hoff](#)

Bezuinigen

Armoede als tekortschietend inkomen [\(zie 'Wat is armoede?'\)](#) kan gepaard gaan met schulden en consumptieproblemen. Als mensen korte tijd arm zijn, kunnen zij soms terugvallen op hun spaargeld [\(zie 'Hoeveel financiële reserves hebben de armen?'\)](#). Zodra dat opraakt, moeten ze alle uitgaven van het maandinkomen bekostigen. Dan kan het gebeuren dat mensen op posten moeten bezuinigen. Zaken die niet echt als basisbehoefte gelden, schieten er het eerst bij in. Zo zegt de helft van de armen op grond van het niet-veel-maar-toereikendcriterium onvoldoende geld te hebben om versleten meubels te vervangen. Iets meer dan de helft stelt geen onverwachte grote uitgave te kunnen doen zonder daarvoor schulden te moeten maken. Denk aan het vervangen van de wasmachine. Ruim vier op de tien armen zegt zich geen week vakantie of regelmatig nieuwe kleren te kunnen veroorloven. In totaal zegt meer dan twee derde van de armen (68%) op een of meer van de genoemde zaken te moeten bezuinigen. In de niet-arme groep komt dit veel minder vaak voor.

Onvoldoende geld voor ..., 2013 (in procenten)

Bron: CBS (EU-SILC '13 (http://www.scp.nl/Onderzoek/Bronnen/Beknopte_onderzoeksbeschrijvingen/European_Union_Statistics_on_Income_and_Living_Conditions_EU_SILC)), SCP-bewerking

Problematische schulden

Als mensen te maken krijgen met een inkomensterugval blijkt het vaak moeilijk de uitgaven snel aan te passen. Dan kunnen schulden ontstaan of bestaande schulden (zoals een hypotheek of een persoonlijke lening bij een bank) worden moeilijker af te lossen. In 2015 hadden ongeveer 1 à 1,5 miljoen huishoudens risicovolle of problematische schulden. **i**^[1] Dit is ruim 15% van alle huishoudens. Daarnaast zitten bijna 200.000 huishoudens in een schuldhulpverleningstraject (2,5% van alle huishoudens). Zij vallen onder een wettelijke regeling voor schuldsanering (WSNP (<http://www.bureauwsnp.nl/>)) of maken gebruik van minnelijke schuldhulpverlening (<http://www.nvvk.eu/schuldhulpverlening/schulden>) (Westhof en De Ruig 2015 (<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2015/11/27/bijlage-2-huishoudens-in-de-rode-cijfers-2015>): 15-16).

Deze cijfers betreffen echter niet alleen mensen die in armoede verkeren. Ook niet-armen kunnen risicovolle of problematische schulden hebben. ⁱ[2] Wel is de kans dat een huishouden problematische schulden heeft groter naarmate het inkomen lager is. Die kans hangt ook samen met de samenstelling van het huishouden en het hebben van een huurwoning. Opmerkelijk is dat het samenwonen met een partner de kans op schulden vergroot, terwijl de aanwezigheid van kinderen die kans juist verkleint (Westhof en De Ruig 2015 (<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2015/11/27/bijlage-2-huishoudens-in-de-rode-cijfers-2015>): 28-30).

Beroep doen op de schuldhulpverlening

Mensen met problematische schulden proberen meestal eerst zelf uit die situatie te komen. Wanneer dit niet lukt, kunnen ze hulp vragen bij de schuldhulpverlening. In 2014 meldden zich 92.000 mensen met een hulpvraag, blijkt uit cijfers van de NVVK, de brancheorganisatie voor schuldhulpverlening. Dit zijn er 3.000 meer dan het jaar ervoor, maar de toename is minder groot dan in eerdere jaren. De gemiddelde schuld per aanmelder bedroeg € 38.500. Dit is bijna € 1.000 meer dan het jaar ervoor (NVVK 2015 (<http://www.nvkv.eu/jaarverslag2014/>)). Dat mensen in financiële problemen raken, is volgens de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR (<http://www.wrr.nl/home/>)) voor een belangrijk deel te wijten aan de complexiteit van hun financiële situatie. Juist mensen met weinig inkomen hebben vaak met veel instanties te maken. Dan kan het lastig zijn om de financiën goed op orde te houden. Een enkele betalingsachterstand kan zomaar leiden tot een negatieve spiraal van aanmaningen, boetes en deurwaarders die moeilijk te doorbreken is (Tiemeijer 2016 (<http://www.wrr.nl/publicaties/publicatie/article/eigen-schuld-een-gedragswetenschappelijk-perspectief-op-problematische-schulden-33/>)).

Beroep doen op de voedselbank

Mensen met zeer weinig leefgeld kunnen in aanmerking komen voor pakketten van de Voedselbank. Voor een alleenstaande is het normbedrag maximaal € 180 per maand voor voeding, kleding en andere dagelijkse uitgaven, na aftrek van de vaste lasten. Per extra gezinslid komt daar € 70 bij. In 2014 maakten wekelijks ongeveer 94.000 personen uit 37.000 huishoudens gebruik van een voedselbank. In 2015 was dit aantal iets gedaald, naar 88.000 personen uit 35.000 huishoudens per week (Voedselbanken.nl 2015 (<http://www.voedselbankennederland.nl/nl/feiten-cijfers-en-filmpjes.html>)), 2016

(<http://www.voedselbanknederland.nl/nl/criteria-om-in-aanmerking-te-komen-voor-pakket.html>). De categorie die een beroep doet op de Voedselbank is dus veel kleiner dan de arme groep.

Huurachterstanden en huisuitzettingen

Arm én niet-arm bezuinigen het minst vaak op de basisvoorzieningen. Denk aan het verwarmen van het huis of de warme maaltijd (zie de figuur). Dat geldt ook voor het betalen van de huur of hypotheek. In 2014 hadden woningcorporaties een totale betalingsachterstand door huurders van ruim 170 miljoen euro. Meestal ging het om een incidentele achterstand (een keer vergeten de huur over te maken) of was het via een betalingsregeling op te lossen. In 5.000 gevallen vond daadwerkelijk een huisuitzetting wegens huurachterstand plaats (Aedes 2015 (http://www.aedes.nl/binaries/downloads/schuldhulpverlening/corporatiemonitor_v2-3_huisuitzettingen-en-huurach.pdf)).

Dak- en thuislozen

Volgens de meest recente schattingen zijn er in Nederland 31.000 dak- en thuislozen in de leeftijd van 18-64 jaar (CBS 2016 (<http://statline.cbs.nl/Statweb/selectie/?VW=T&DM=SLNL&PA=80799ned&D1=a&D2=a&D3=a&HDR=T&STB=G1%2cG2>), cijfer 1 januari 2015). Het jaar daarvoor waren dat er minder dan 27.000. ⁱ^[3] Het merendeel van de dak- en thuislozen is man (rond 80%) en 30 tot 50 jaar oud (ruim 50%). Het aandeel autochtonen binnen deze groep ligt iets hoger dan dat met een niet-westerse achtergrond (rond 48% versus ruim 40%). Deze laatste groep is echter fors oververtegenwoordigd in vergelijking met hun aandeel in de totale bevolking (rond 10%). Rond 40% van de dak- en thuislozen staat officieel ingeschreven in een van de vier grote steden.

Een deel van de groep valt onder de definitie van zwerfjongeren tot 23 jaar. Volgens de meest recente telling (uit 2011) waren er ongeveer 9.000 dakloze jongeren. Zij maken gebruik van opvang of slapen op straat. Ongeveer 30% van hen is jonger dan 18 jaar. Het aantal thuisloze jongeren dat geen eigen adres heeft maar bij vrienden of familie slaapt, is onbekend (SZN 2014 (<http://www.zwerfjongeren.nl/wp-content/uploads/2014/12/Factsheet-Zwerfjongerenbeleid-dec-2014.pdf>)).

In 2013 deden iets meer dan 3.100 mensen van 65 jaar en ouder een beroep op de maatschappelijke opvang. ¹ Zij zijn niet allemaal dak- of thuisloos. Sommigen zoeken preventieve hulp of ondersteuning bij verslavings- en andere problematiek. Sinds 2010 is het aantal oudere cliënten fors gestegen. In dat jaar ging het nog om ruim 2.100 personen. Bijna een derde van deze groep is vrouw (Federatie Opvang 2014 (http://www.opvang.nl/files/Factsheet_Maatschappelijke_Opvang_in_2013.pdf)).

Literatuur

Aedes (2015). *Huisuitzettingen en huurachterstanden*. Den Haag: Aedes, Vereniging van Woningcorporaties.

CBS (2016). *Daklozen; persoonskenmerken*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd op 1 april 2016 via www.statline.cbs.nl (<http://www.statline.cbs.nl/>).

Federatie Opvang (2014). *Factsheet Maatschappelijke Opvang in 2013*. Amersfoort: Federatie Opvang.

NVVK (2015). *Jaarverslag 2014*. Utrecht: NVVK, Branchevereniging voor schuldhulpverlening en sociaal bankieren

SZN (2014). *Factsheet zwerfjongeren Nederland. De belangrijkste feiten over zwerfjongeren in Nederland*. Amsterdam/Utrecht: Stichting Zwerfjongeren Nederland/Movisie.

Tiemeijer, W. (2016). *Eigen schuld? Een gedragswetenschappelijk perspectief op problematische schulden*. Den Haag/Amsterdam: WRR/Amsterdam University Press.

Voedselbanken.nl (2015). *Toekenningscriteria voor de aanvraag van een voedselpakket per 1 juli 2015*. Houten: Voedselbanken Nederland.

Voedselbanken.nl (2016). *Feiten en cijfers Voedselbanken Nederland*. Houten: Voedselbanken Nederland.

Westhof, F. en M. Tom (2014). *Monitor betalingsachterstanden 2014*. Zoetermeer: Panteia.

Westhof, F. en L. de Ruig, (2015). *Huishoudens in de rode cijfers 2015. Over schulden van Nederlandse huishoudens en preventiemogelijkheden*. Zoetermeer: Panteia.

Informatie noten

- 1 Een huishouden loopt risico op problematische schulden als het voldoet aan minimaal een van de volgende vijf indicatoren:

- meer dan drie soorten achterstallige rekeningen
- de totale betalingsachterstand bedraagt meer dan € 500
- ten minste een van de betalingsachterstanden betreft de huur of hypotheek, de energierekening of de ziektekostenverzekering
- ten minste vijfmaal per jaar is er sprake van roodstand voor een gemiddeld bedrag van € 500
- er is een creditcardschuld van meer dan € 500 (Westhof en De Ruig 2015 (<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2015/11/27/bijlage-2-huishoudens-in-de-rode-cijfers-2015>): 22)

- 2 Schulden zijn vaak het gevolg van armoede, maar kunnen er ook een oorzaak van zijn. Dit laatste is bijvoorbeeld mogelijk wanneer schulden leiden tot beslaglegging op loon of uitkering.

De beschikbare gegevens geven geen inzicht in het aandeel mensen met problematische schulden onder de armen of andersom. Eerder onderzoek heeft wel gekeken naar het inkomen van huishoudens met achterstallige betalingen, echter zonder daarbij de armoedegrens toe te passen. Bovendien zijn achterstallige betalingen slechts een eerste indicatie van financiële problemen. Ze kunnen niet gelijkgesteld worden aan problematische schulden (Westhof en Tom 2014 (<http://www.panteia.nl/Over-Panteia/projecten-en-publicaties/Overzicht-publicaties/765650133-Monitor-Betalingsachterstanden-2014>): 20).

- 3 Dak- of thuisloos zijn is niet per definitie een gevolg van armoede. Mensen kunnen om verschillende redenen hun huis kwijtraken. Bijvoorbeeld door huur- of hypotheekschulden, doordat ze door de ex-partner uit huis zijn gezet of doordat ze zijn weggelopen van het ouderlijk huis.

- 4 De maatschappelijke opvang verleent opvang en ondersteuning aan dak- en thuislozen, maar ook aan bijvoorbeeld verslaafden, slachtoffers van huiselijk geweld, gezinnen met multiproblematiek, tienermoeders en ex-gedetineerden (Federatie Opvang 2014 (http://www.opvang.nl/files/Factsheet_Maatschappelijke_Opvang_in_2013.pdf)).

Waar wonen de armen in Nederland?

27 september 2016 | Auteurs: [Benedikt Goderis](#) en [Cok Vrooman](#)

Armoedepercentages per gemeente in 2013 verder gestegen

De figuren 1 en 2 tonen per gemeente hoeveel mensen in 2013 een inkomen onder het niet-veel-maar-toereikendcriterium hadden. **i**^[1] Het armoedepercentage steeg dat jaar in veruit de meeste gemeenten. **i**^[2] Net als in 2012 bestond de top drie uit de drie grootste steden. Amsterdam had het hoogste armoedepercentage (14,4% arme inwoners tegenover 13,3% in 2012), gevolgd door Rotterdam (14,1% tegenover 13,1% in 2012) en Den Haag (13,4% tegenover 12,8% in 2012). **i**^[3] De hoge armoede in deze steden hangt samen met het relatief grote aantal inwoners dat werkloos is of slecht betaald werk doet, en met de verhoudingsgewijs grote groep inwoners van niet-westerse afkomst. De top tien van gemeenten met het hoogste aandeel armen bestond verder uit Groningen (12,3%), Pekela (11,9%), Stadskanaal (11,3%), Enschede (11,0%), Arnhem (10,8%), Vaals (10,8%) en Schiedam (10,8%).

Meer arme gemeenten in de noordelijke arbeidsmarktregio's

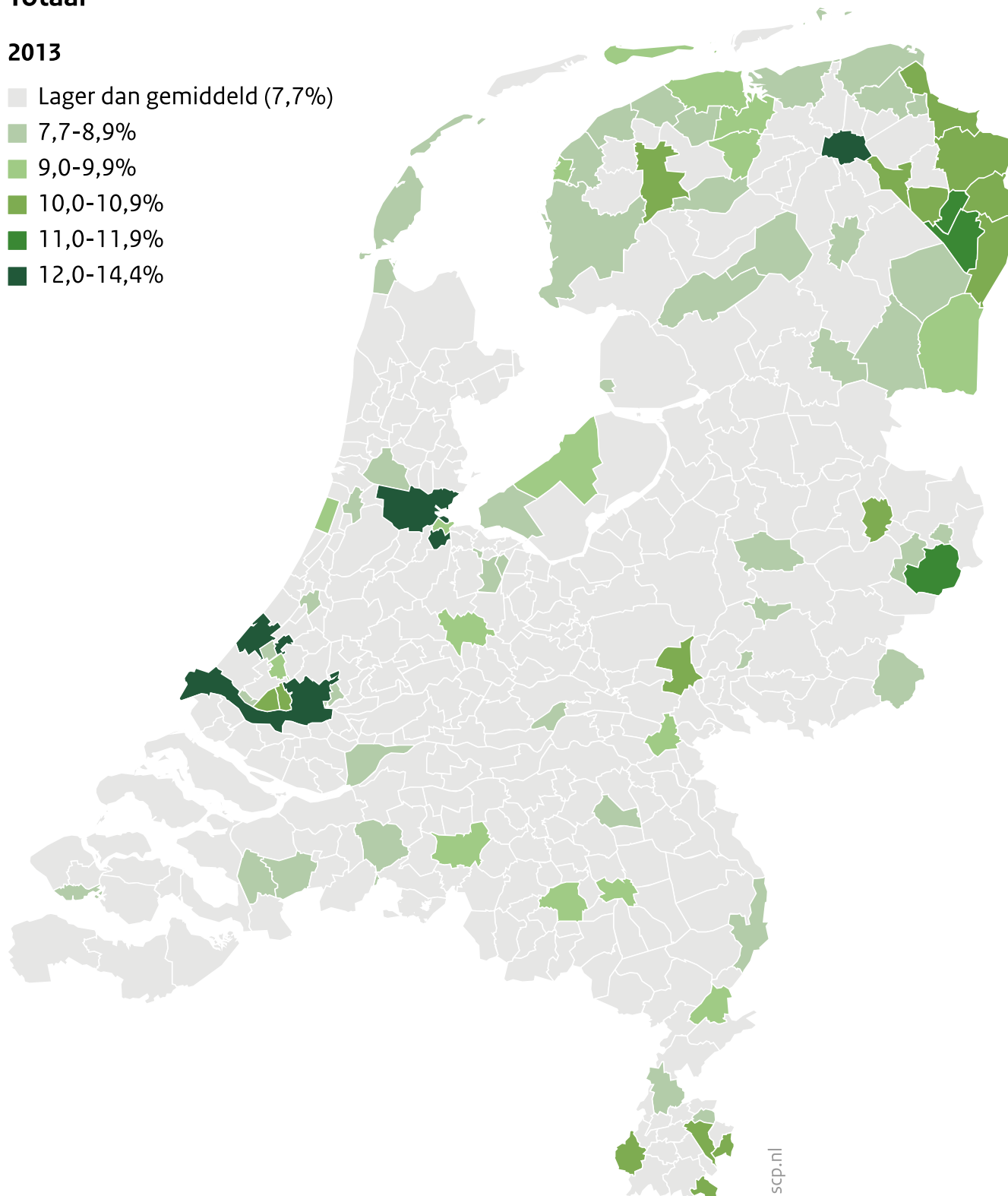
In 83 van de 403 gemeenten die Nederland in 2013 telde lag het armoedepercentage op of boven het landelijk gemiddelde (7,7%) **i**^[4]. In bijna al deze gemeenten lag de armoede boven het peil van 2012. Gemiddeld nam de armoede in deze groep gemeenten met 0,8 procentpunt toe. Van de 83 gemeenten met een bovengemiddeld armoedepercentage bevond bijna de helft zich in de noordelijke arbeidsmarktregio's Friesland, Groningen en Drenthe. De rest is tamelijk gelijkmatig over het land verdeeld: 6 gemeenten in de arbeidsmarktregio Zuid-Limburg, 5 in de regio Rijnmond, 4 in Twente, 3 in Flevoland, 3 in Haaglanden, en 3 in West-Brabant. De overige arbeidsmarktregio's telden elk 1 à 2 gemeenten met een bovengemiddeld aandeel armen, met uitzondering van IJsselvechtstreek, Food Valley, Amersfoort, Zuid-Holland Centraal, Midden-Holland en Gorinchem. Daar lag in alle gemeenten het armoedepercentage onder het landelijk gemiddelde.

Figuur 1 Armoede per gemeente (in procenten)^a

Totaal

2013

- Lager dan gemiddeld (7,7%)
- 7,7-8,9%
- 9,0-9,9%
- 10,0-10,9%
- 11,0-11,9%
- 12,0-14,4%

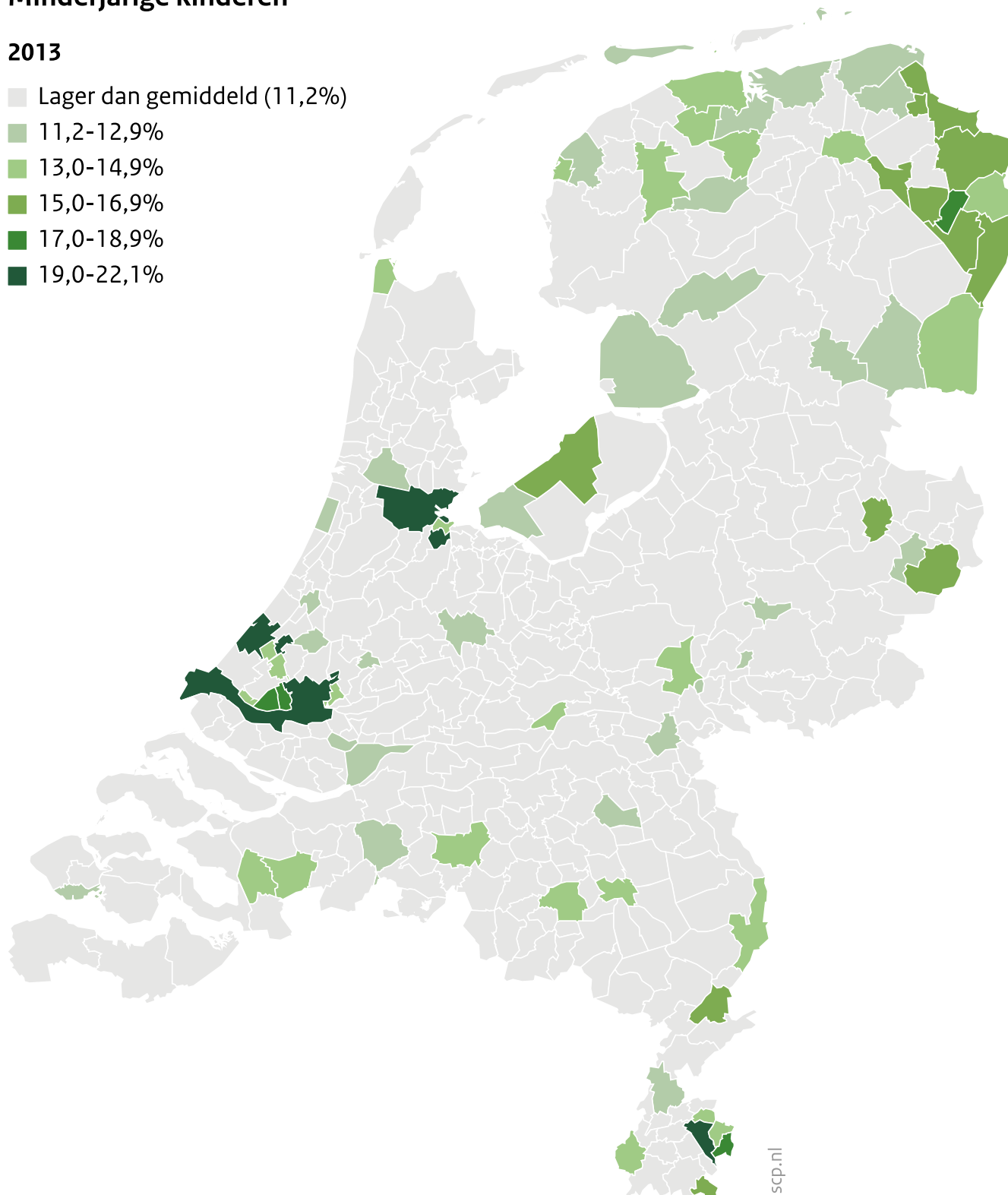

scp.nl

Minderjarige kinderen

2013

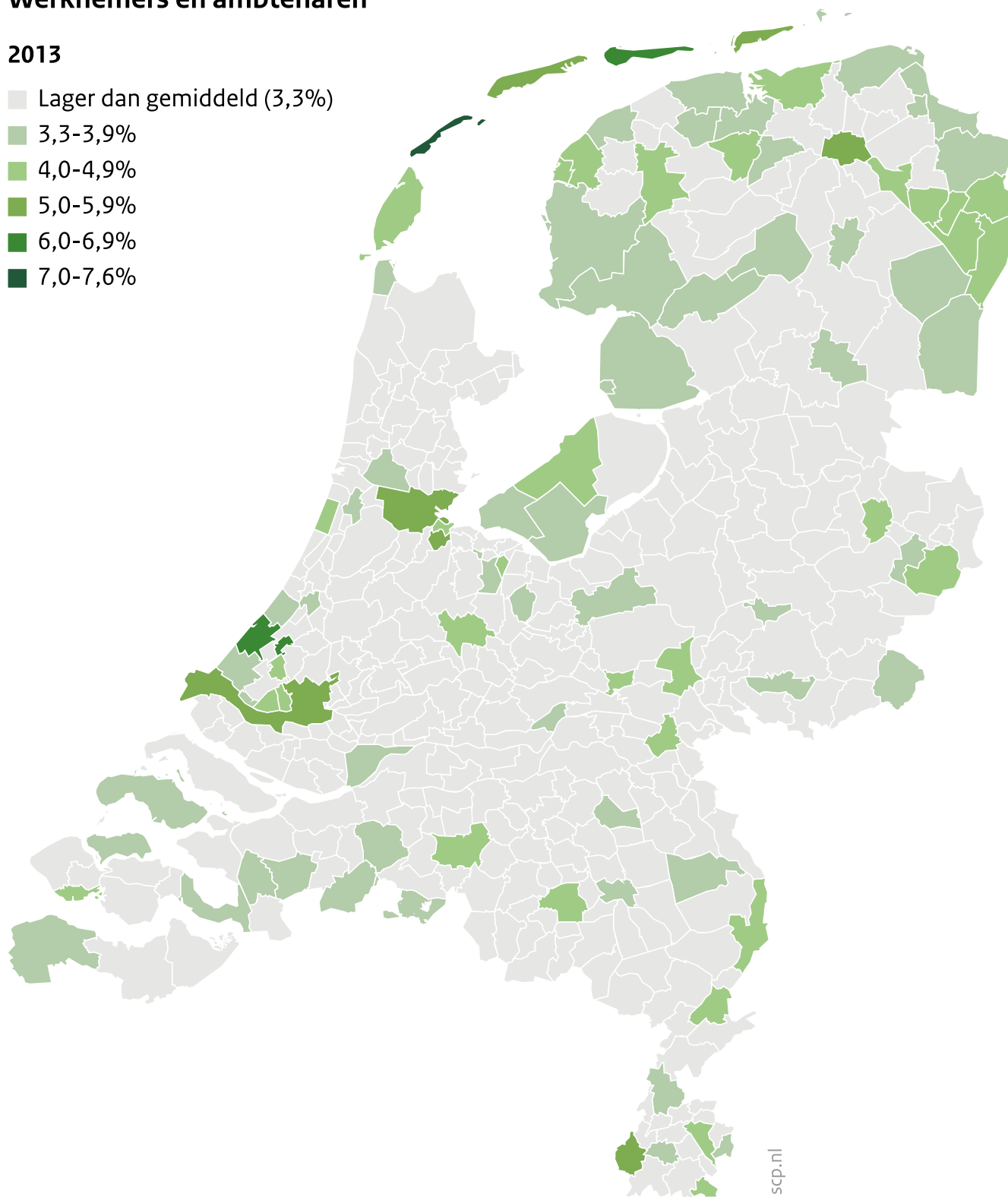
- Lager dan gemiddeld (11,2%)
- 11,2-12,9%
- 13,0-14,9%
- 15,0-16,9%
- 17,0-18,9%
- 19,0-22,1%

Werknemers en ambtenaren

2013

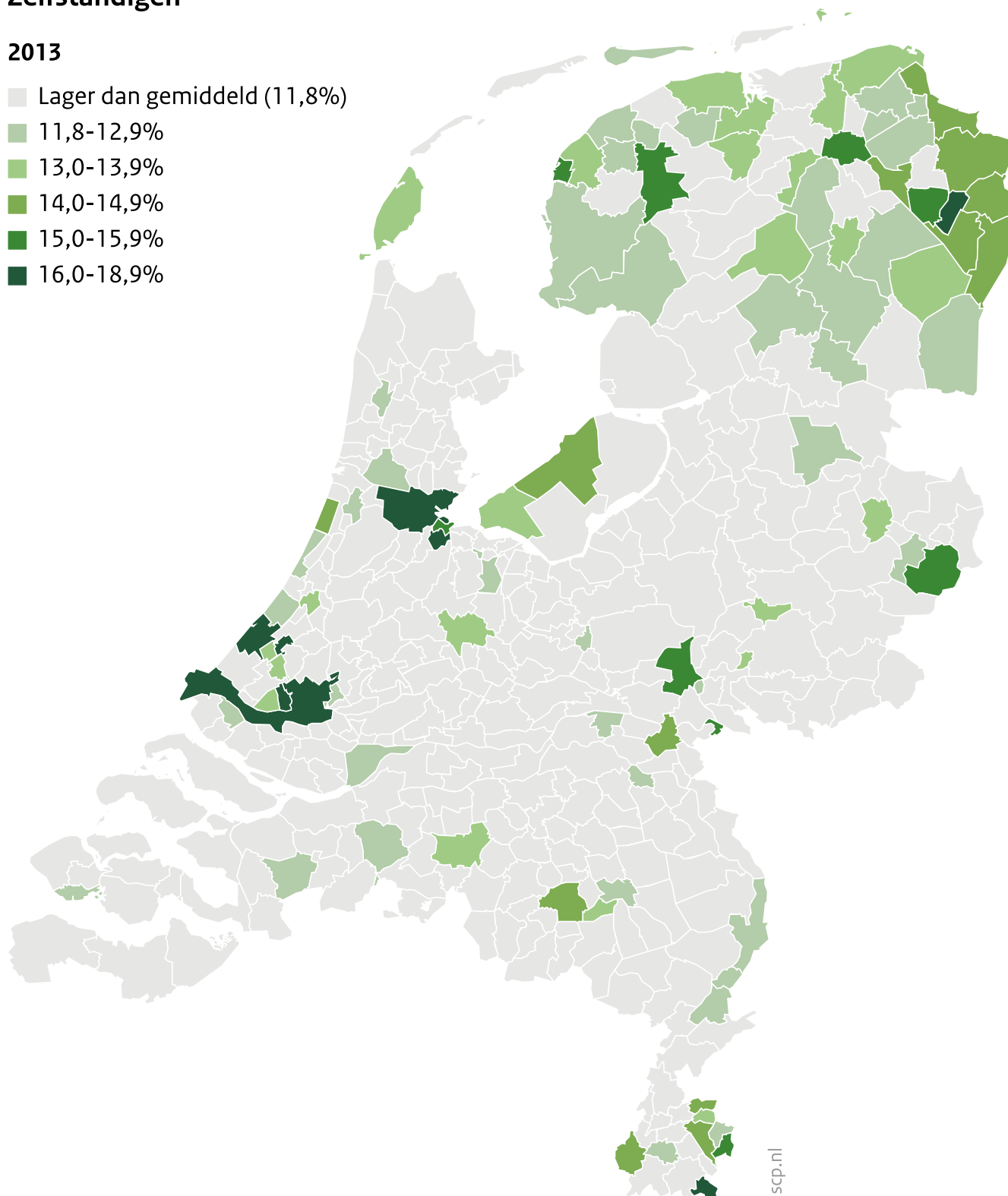
- Lager dan gemiddeld (3,3%)
- 3,3-3,9%
- 4,0-4,9%
- 5,0-5,9%
- 6,0-6,9%
- 7,0-7,6%

Zelfstandigen

2013

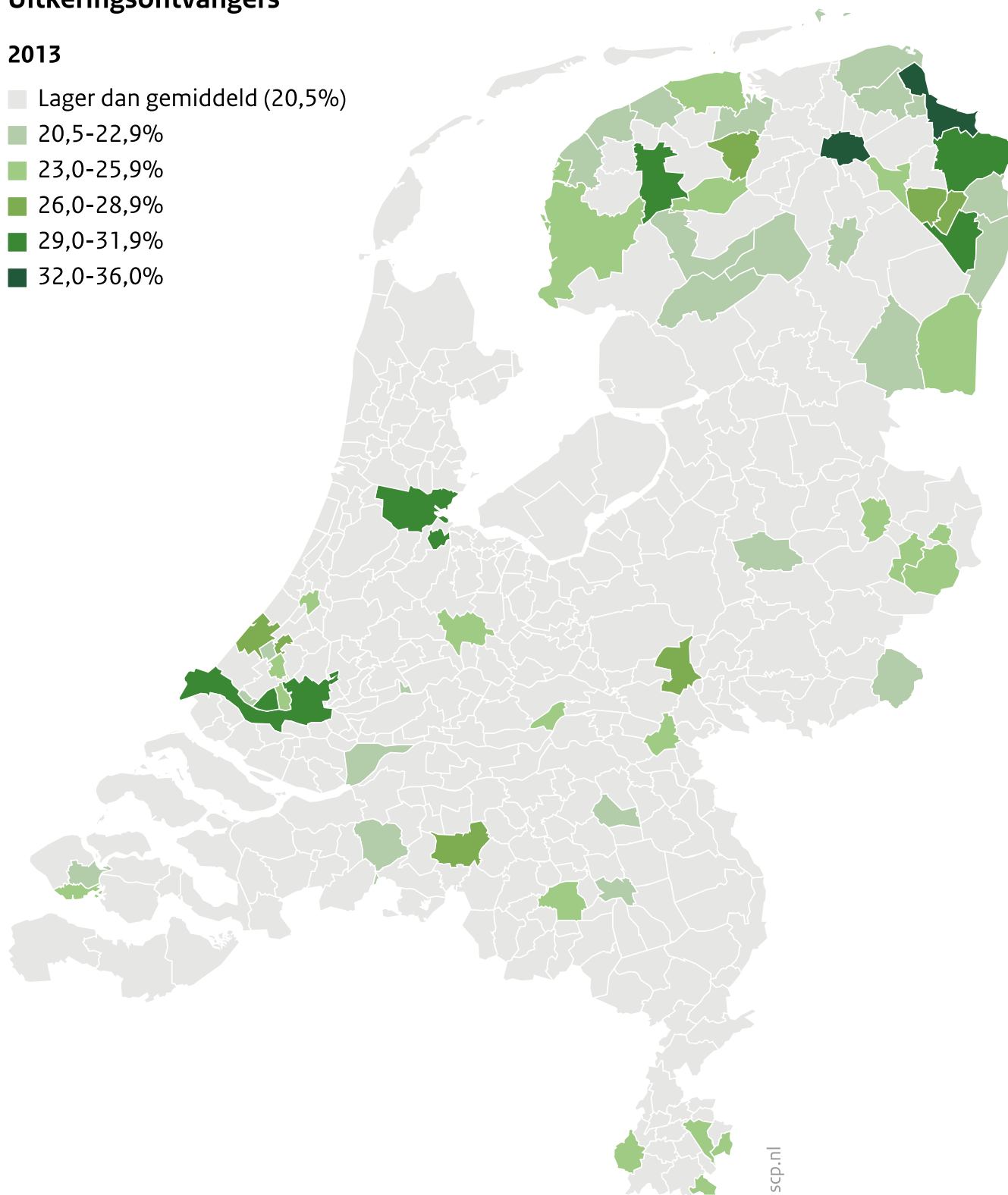
- Lager dan gemiddeld (11,8%)
- 11,8-12,9%
- 13,0-13,9%
- 14,0-14,9%
- 15,0-15,9%
- 16,0-18,9%

Uitkeringsontvangers

2013

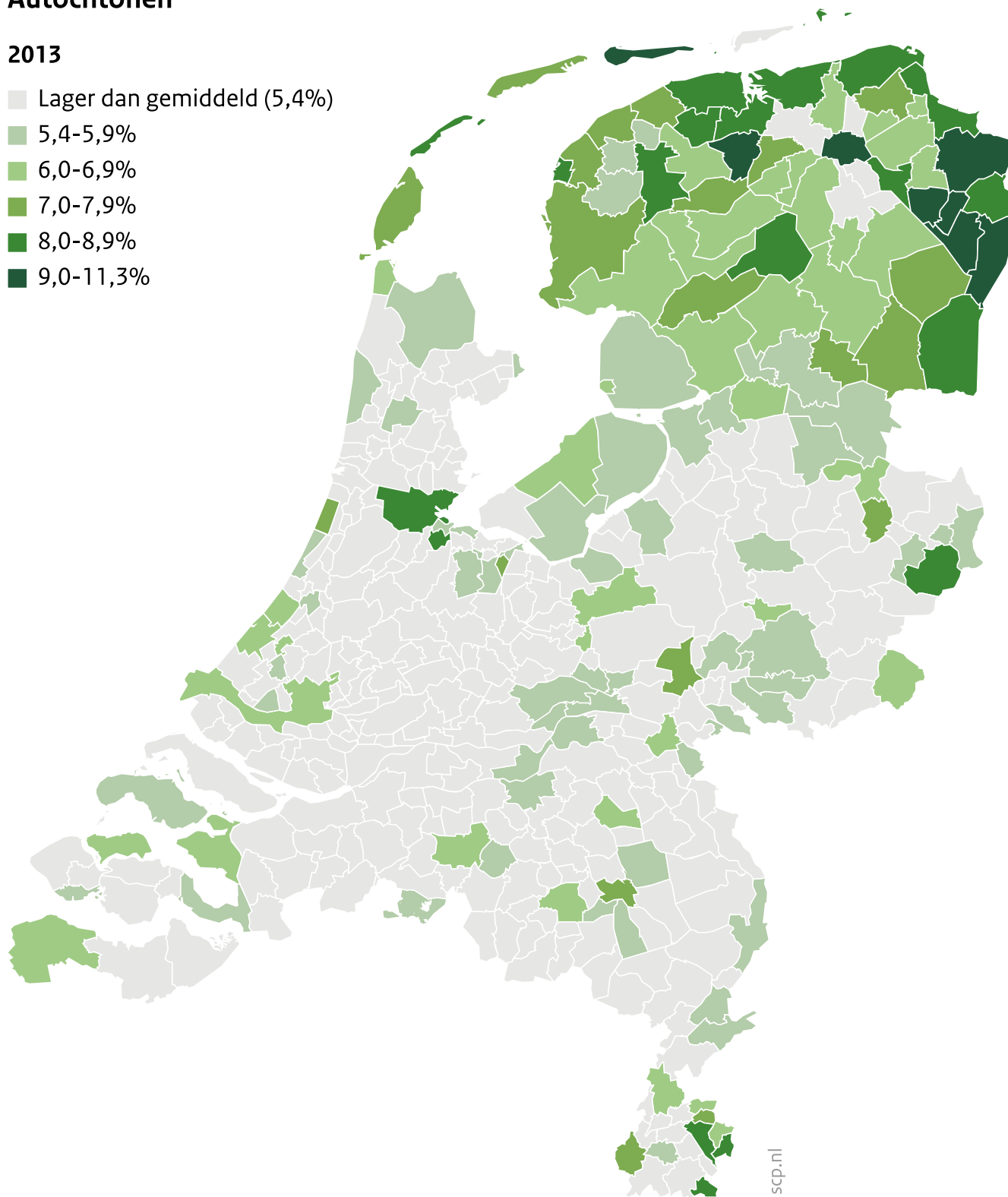
- Lager dan gemiddeld (20,5%)
- 20,5-22,9%
- 23,0-25,9%
- 26,0-28,9%
- 29,0-31,9%
- 32,0-36,0%

Autochtonen

2013

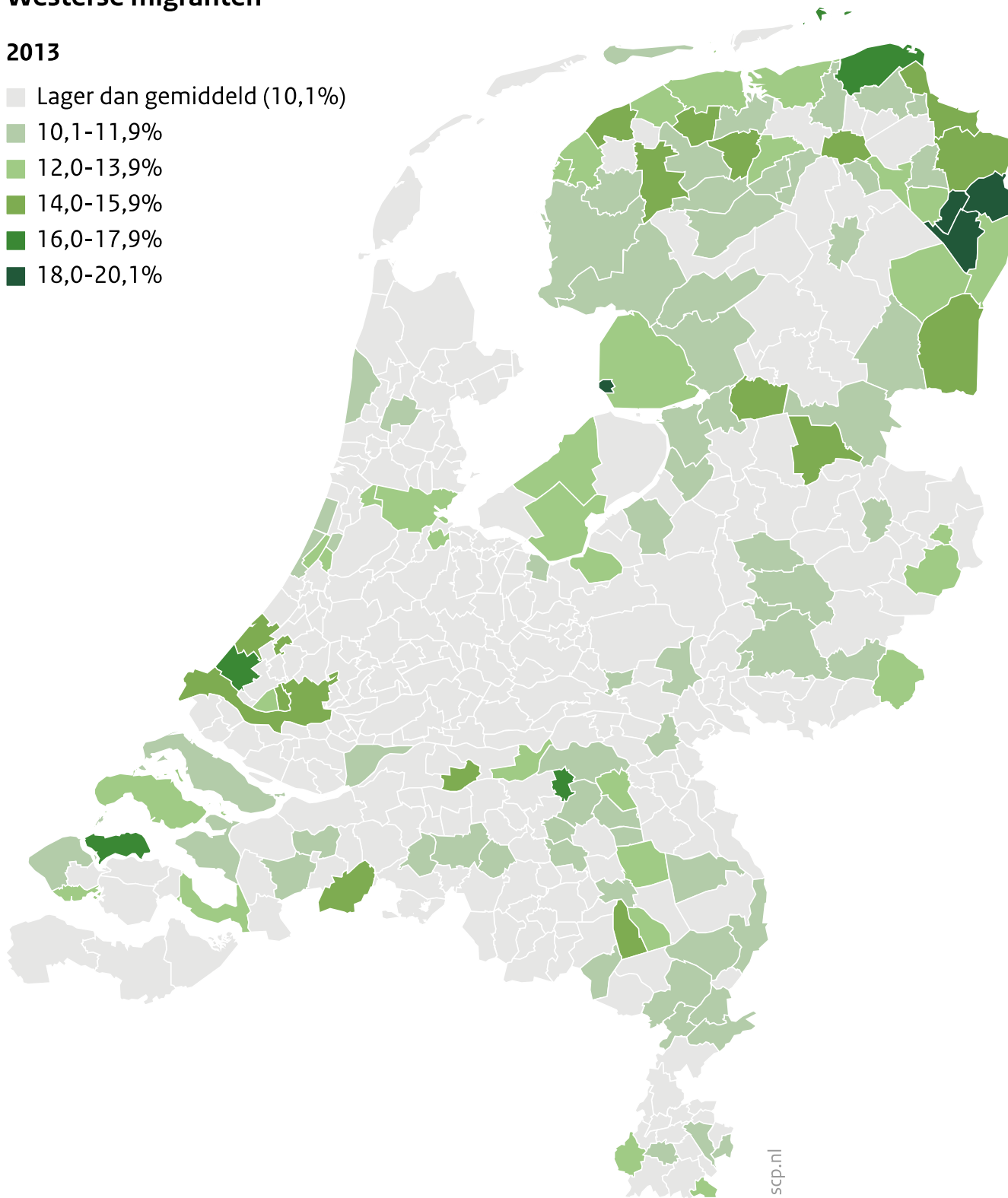
- Lager dan gemiddeld (5,4%)
- 5,4-5,9%
- 6,0-6,9%
- 7,0-7,9%
- 8,0-8,9%
- 9,0-11,3%

Westerse migranten

2013

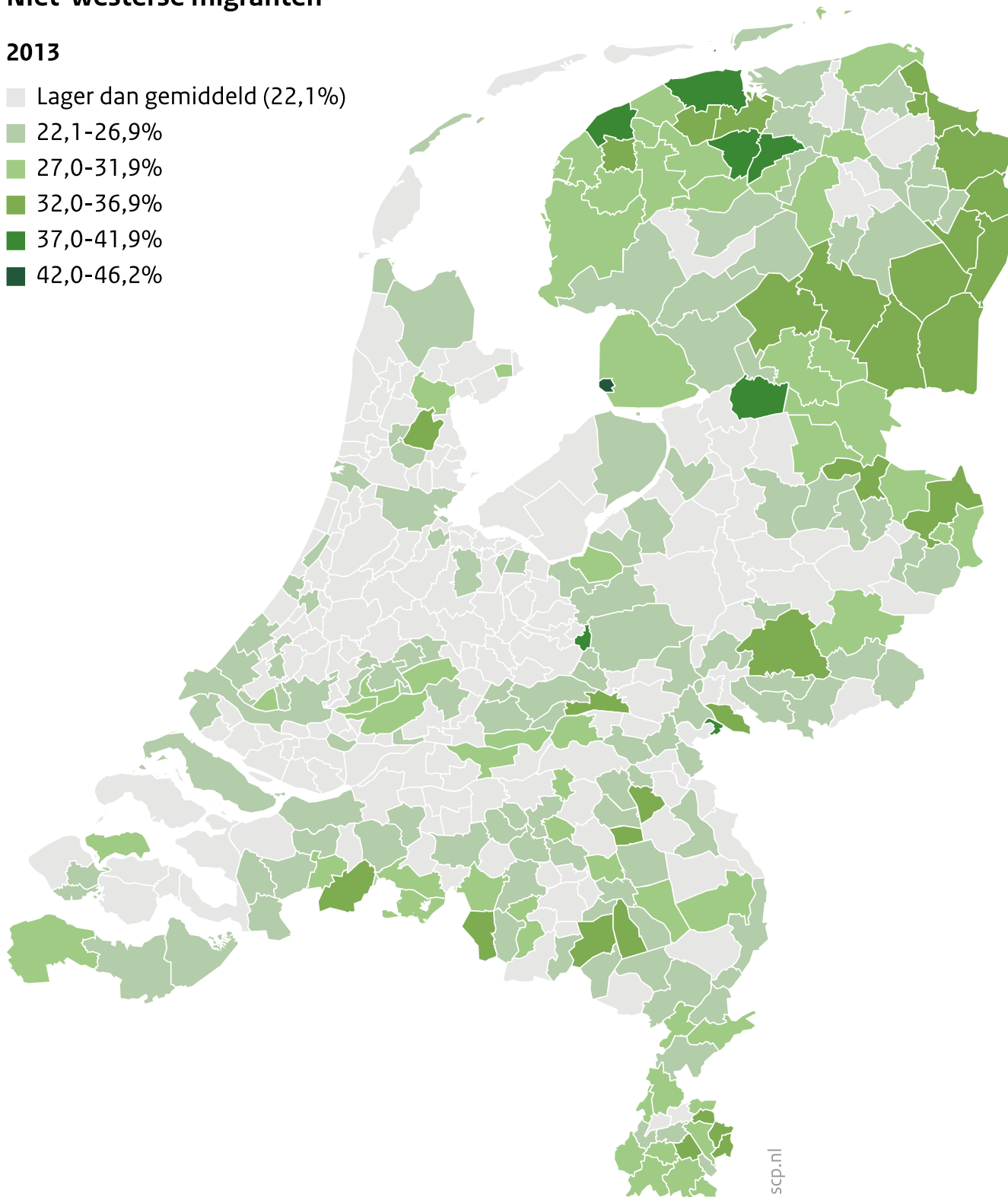
- Lager dan gemiddeld (10,1%)
- 10,1-11,9%
- 12,0-13,9%
- 14,0-15,9%
- 16,0-17,9%
- 18,0-20,1%

Niet-westerse migranten

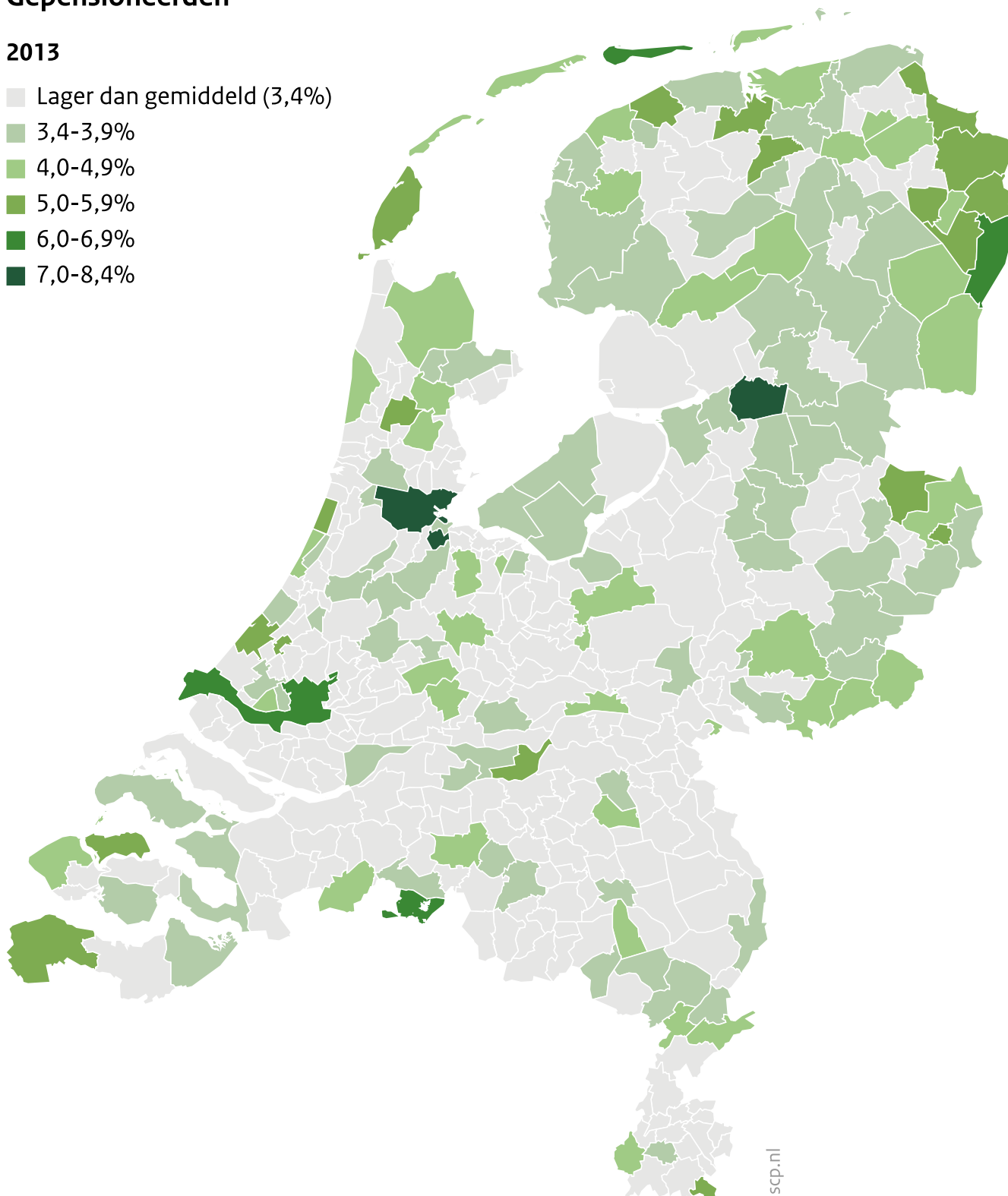
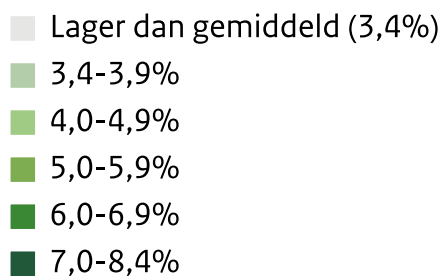
2013

- Lager dan gemiddeld (22,1%)
- 22,1-26,9%
- 27,0-31,9%
- 32,0-36,9%
- 37,0-41,9%
- 42,0-46,2%

Gepensioneerden

2013

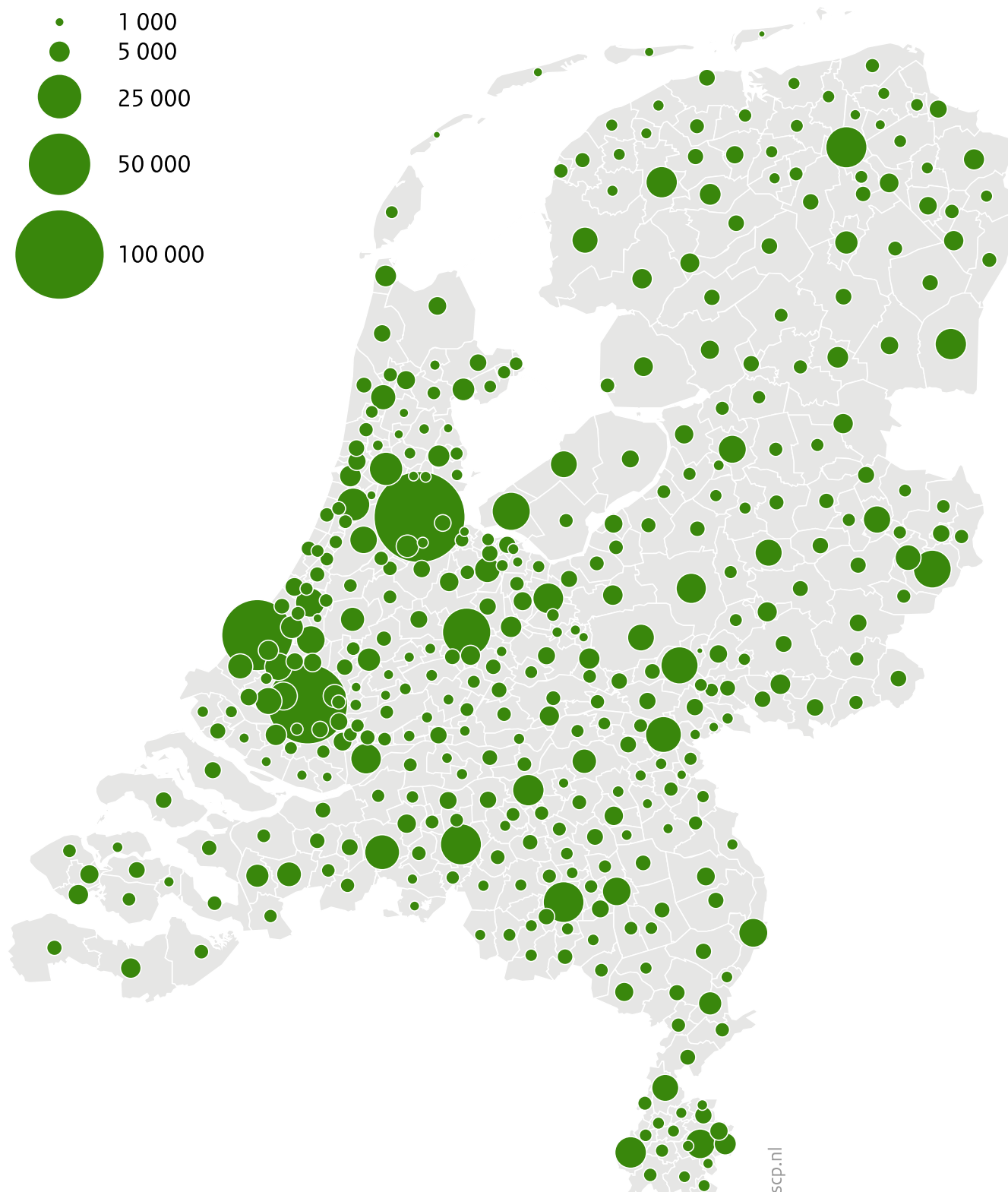
a Figuur 1 toont per gemeente het percentage personen in huishoudens met een inkomen onder het niet-veel-maar-toereikend criterium.

Bron: CBS (Regionaal Inkomensonderzoek '13 (http://www.scp.nl/Onderzoek/Bronnen/Beknopte_onderzoeksbeschrijvingen/Regionaal_inkomensonderzoek_RIO)), SCP-bewerking

Armoede nog steeds het grootst in Amsterdam, Rotterdam en Den Haag

Figuur 2 brengt de *absolute* aantallen armen in 2013 in kaart. Amsterdam (103.900 armen), Rotterdam (78.900 armen) en Den Haag (61.700 armen) telden ook in absolute zin de grootste armoede. Van alle arme mensen woonden er in 2013 bijna één op de vijf in de drie grote steden. Dat is veel meer dan het aandeel van de Nederlandse bevolking dat in de G-3 leeft (één op de negen). Utrecht (26.700 armen) volgde als vierde grote stad op ruime afstand. ^[5] Dat komt onder meer door het geringere aandeel niet-westerse migranten. Groningen, Tilburg en Eindhoven telden tussen de 18.000 en 19.000 armen. De rest van de top tien bestond uit Almere (15.800 armen), Enschede (15.500 armen) en Arnhem (14.800 armen). Het aantal armen in Friese, Groningse ^[6] en Drentse gemeenten lag aanzienlijk lager, ondanks de veelal hoge armoedepercentages. Dit komt door de lagere bevolkingsdichtheid in deze regio's. De gemeenten Groningen, Emmen en Leeuwarden telden weliswaar meer dan 10.000 armen, maar in andere noordelijke gemeenten lag dit aantal tussen 51 (het aantal armen op Schiermonnikoog) en 6.600 (het aantal armen in Súdwest-Fryslân).

Figuur 2 Armoede per gemeente, 2013 (in aantallen)^a

a Figuur 2 toont per gemeente het aantal personen in huishoudens met een inkomen onder het niet-veel-maar-toereikend criterium.

Bron: CBS (Regionaal Inkomensonderzoek '13 (http://www.scp.nl/Onderzoek/Bronnen/Beknopte_onderzoeksbeschrijvingen/Regionaal_inkomensonderzoek_RIO)), SCP-bewerking

Gemeenten met veel armen het hardst geraakt door de recessie

In de gemiddelde Nederlandse gemeente steeg het aandeel armen tussen 2007 en 2013 met 2,5 procentpunt. De toename was echter sterker in gemeenten die in 2007 al verhoudingsgewijs veel armen telden. In de twintig gemeenten die in 2007 de hoogste armoedepercentages hadden, steeg de armoede gemiddeld met 3,4 procentpunt. In deze gemeenten die al veel armen telden sloeg de recessie sterker toe dan in gemeenten met een gunstiger uitgangspunt. **i**^[7]

Kwetsbare groepen per gemeente

Landelijk lopen kinderen, zelfstandigen, bijstandsonvangers en niet-westerse migranten een bovengemiddeld risico op armoede. **i**^[8] Figuur 1 geeft ook de regionale armoedeverdeling van deze specifieke groepen weer. **i**^[9] In Rotterdam (22,1%) en Amsterdam (20,2%) was in 2013 meer dan één op de vijf *minderjarige kinderen* arm. De top vijf bestond verder uit Den Haag (19,6%), Heerlen (19,1%) en Pekela (18,5%). Utrecht volgt pas op de 57e plaats. Daar was 1 op de 8 kinderen arm. In de drie grote gemeenten nam de armoede met de recessie sterk toe. In Amsterdam steeg de armoede onder kinderen sinds 2007 met 5,7 procentpunt. In Den Haag was dit 7,4 procentpunt, in Rotterdam 8,0 procentpunt.

De armoede onder *zelfstandigen* was het grootst in Amsterdam (18,9%) en Den Haag (18,1%), gevolgd door Vaals (18,0%), Pekela (17,3%) en Rotterdam (17,2%). Een vergelijking met het niveau van voor de recessie laat voor de G-3 opnieuw aanzienlijke stijgingen zien van tussen de 5,5 en 6,7 procentpunt.

Groningen (36,0%) en Delfzijl (33,3%) kenden het grootste aandeel arme *uitkeringsontvangers*, gevolgd door Vlaardingen (31,7%), Stadskanaal (31,5%) en Rotterdam (31,4%). Amsterdam (31,1%), Den Haag (27,7%) en Utrecht (24,5%) volgen op respectievelijk de 6^e, 10^e en 25^e plaats. **i**^[10] Voor de grote drie gemeenten geldt dat uitkeringsontvangers ten opzichte van andere sociaaleconomische groepen het grootste risico op armoede lopen. Bovendien zag deze groep de kans op armoede het meest toenemen sinds het begin van de recessie. Voor uitkeringsontvangers in Amsterdam en Den Haag is de kans op armoede tussen 2007 en 2013 met ongeveer 10 procentpunt gestegen; in Rotterdam lag dit met 12,4 procentpunt nog hoger.

Waar wonen de armen in Nederland?

Bij de *niet-westerse migranten* kwamen de hoogste armoedepercentages voor in enkele kleine gemeenten, waar echter slechts weinig mensen met die herkomst wonen. **i**^[11] In de drie grote gemeenten leefde 23% à 24% van de niet-westerse migranten in armoede. Dat is 8 à 9 procentpunt hoger dan voor de recessie. **i**^[12]

De armste plekken binnen gemeenten

Figuur 3 geeft de twintig armste postcodegebieden van Nederland weer. Ze bevinden zich in de gemeenten Rotterdam (8), Den Haag (7), Groningen (2), Amsterdam (1), Leeuwarden (1) en Tilburg (1). Rotterdam heeft niet alleen de meeste arme locaties, maar ook de twee postcodegebieden met het hoogste armoedepercentage. **i**^[13] Crooswijk (PC 3034) is de nieuwe ‘koploper’. Daar leefden in 2013 ruim drie op de tien inwoners (30,8%) onder het niet-veel-maar-toereikendcriterium. In Tussendijken (PC 3026) was dit 29,7%. In Crooswijk steeg de armoede verhoudingsgewijs sterk: in 2012 stond het postcodegebied op de 26^e plaats, in 2011 op de 19^e. **i**^[14] In de oude ‘koploper’, Heechterp-Schieringen in Leeuwarden, bleef het armoedepercentage stabiel (28,8%). Dit postcodegebied staat in 2013 op de 4^e plaats. De meeste overige postcodegebieden in de top twintig kwamen een jaar eerder al wel op de lijst voor. Nieuwkomers zijn de postcodegebieden Korrewegwijk in Groningen, de Goudse Wijk/Rubroek in Rotterdam, Stokhasselt in Tilburg en Huygenspark/Stationsbuurt in Den Haag.

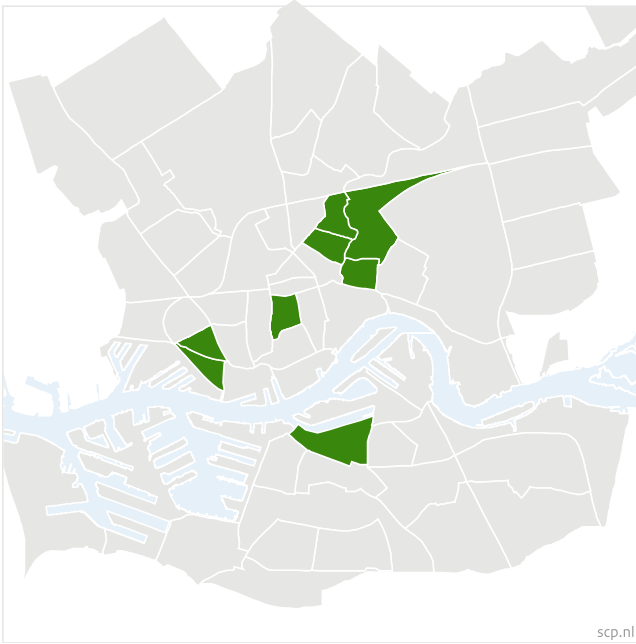
In absolute termen was de armoede het grootst in twee Haagse postcodegebieden. In Schilderswijk-West en Schilderswijk-Noord (PC 2525 en 2526) woonden in 2013 respectievelijk 3.900 en 3.300 arme mensen.

Waar wonen de armen in Nederland?

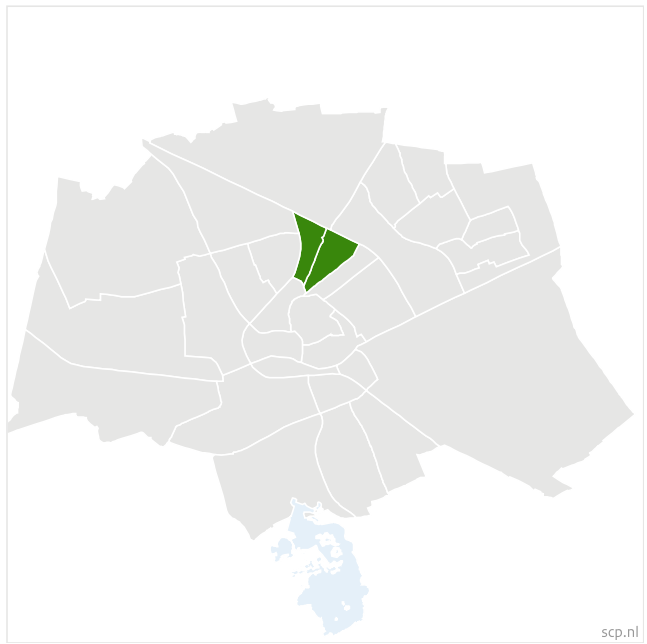
Figuur 3 Twintig armste postcodegebieden, 2013^a

Waar wonen de armen in Nederland?

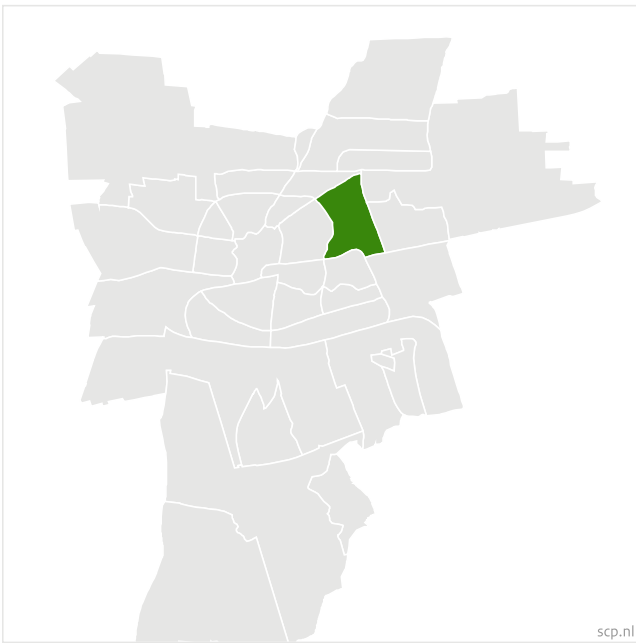
Rotterdam

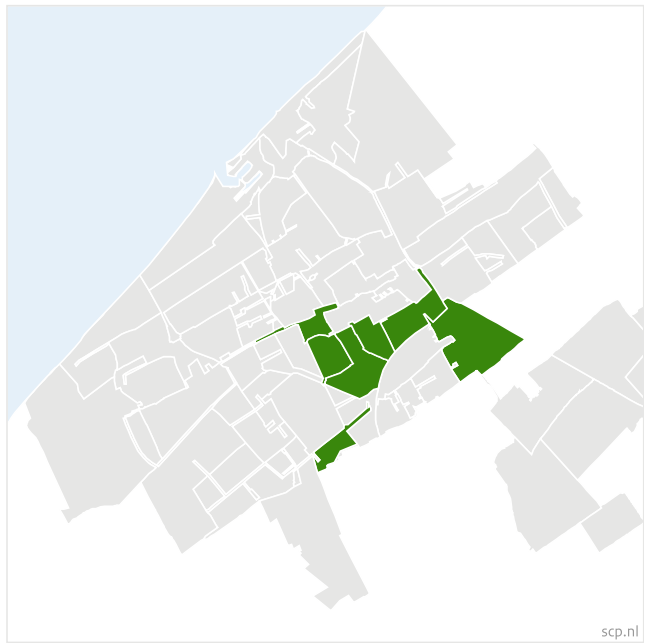
Groningen

Leeuwarden

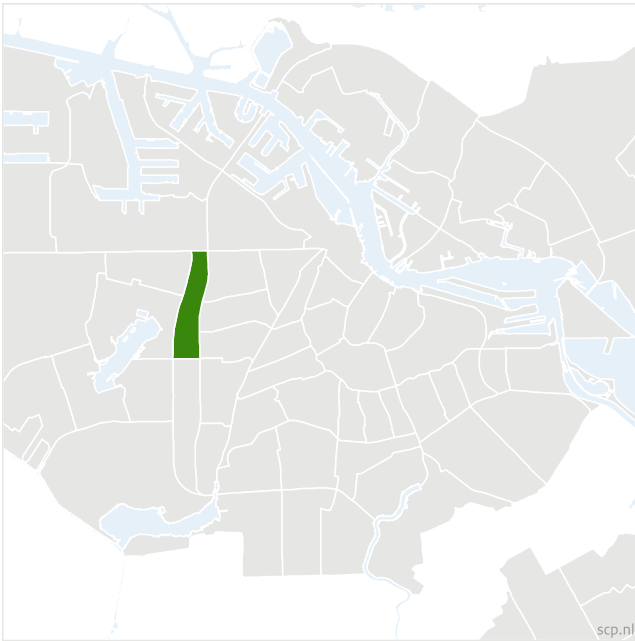

Den Haag

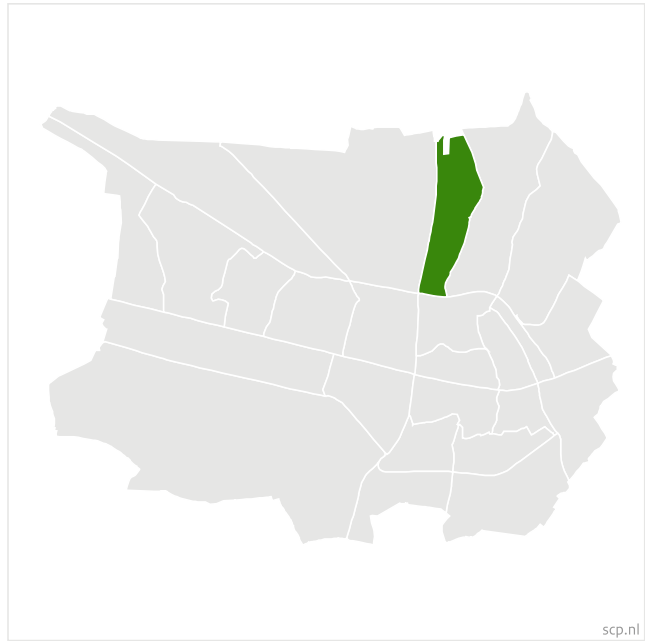

Waar wonen de armen in Nederland?

Amsterdam

Tilburg

a Figuur 3 toont de 20 postcodegebieden met het hoogste percentage personen in huishoudens met een inkomen onder het niet-veel-maar-toereikend criterium.

Bron: CBS (Regionaal Inkomensonderzoek '13 (http://www.scp.nl/Onderzoek/Bronnen/Beknopte_onderzoeksbeschrijvingen/Regionaal_inkomensonderzoek_RIO)), SCP-bewerking

Literatuur

CBS (2015). *Armoede en sociale uitsluiting 2015*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

SCP/CBS (2008). *Armoedebericht 2008*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/Centraal Bureau voor de Statistiek.

SCP/CBS (2013). *Armoedesignalement 2013*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/Centraal Bureau voor de Statistiek.

SCP/CBS (2014). *Armoedesignalement 2014*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/Centraal Bureau voor de Statistiek.

Informatie noten

- 1 De meest recente cijfers van het Regionaal Inkomensonderzoek van het CBS dateren uit 2013: er kunnen dus inmiddels veranderingen zijn opgetreden.

2 In de gemeenten waar de armoede daalde, ging het in alle gevallen om een geringe daling.

- 3
1. In de studie van het CBS (2015) stond niet Amsterdam maar Rotterdam in 2013 bovenaan met een armoedepercentage van 18,7% (versus 18,2% voor Amsterdam). Wanneer wij de door ons gehanteerde armoedegrens zo aanpassen dat we tot hogere percentages komen die meer vergelijkbaar zijn met die van het CBS, vinden ook wij een hoger armoedepercentage voor Rotterdam dan voor Amsterdam. Er waren dus verhoudingsgewijs meer Rotterdammers dan Amsterdammers met een inkomen net boven het niet-veel-maar-toereikendcriterium.
 2. De cijfers voor 2012 wijken marginaal af van de in het Armoedesignalement 2014 (SCP/CBS, 2014 (https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2014/Armoedesignalement_2014)) gerapporteerde cijfers door een kleine revisie van de armoedegrens.

4 Dit cijfer wijkt licht af van het cijfer op de kaart 'De omvang van armoede' (7,9%) door verschillen tussen het Regionaal Inkomensonderzoek (RIO) (http://www.scp.nl/Onderzoek/Bronnen/Beknopte_onderzoeksbeschrijvingen/Regionaal_inkomensonderzoek_RIO) en het Inkomenspanelonderzoek (IPO) (http://www.scp.nl/Onderzoek/Bronnen/Beknopte_onderzoeksbeschrijvingen/Inkomenspanelonderzoek_IPO).

5 Utrecht behoort in absolute aantallen weliswaar tot de 'grote vier', maar in termen van het armoedepercentage volgt het pas op de dertigste plaats, met 9,4%.

6 Met uitzondering van de gemeente Groningen.

7 Dit resultaat volgt ook uit een lineaire regressie met als afhankelijke variabele de mutatie in het armoedepercentage tussen 2007 en 2013 en als verklarende variabele het initiële armoedepercentage in 2007.

8 Zie de kaarten 'Armoede bij kinderen en volwassenen', 'Werkende en niet-werkende armen', en 'Arme migranten en autochtonen'.

9 De figuur onderscheidt de volgende groepen: kinderen, werknemers en ambtenaren, zelfstandigen, uitkeringsontvangers, autochtone Nederlanders, westerse migranten, niet-westerse migranten en gepensioneerden.

10 De groep uitkeringsontvangers bestaat uit: mensen met een ww- of bijstandsuitkering, of een uitkering uit andere sociale verzekeringen, mensen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering, en mensen van 65 jaar of jonger met een pensioenuitkering.

11 Dit betreft gemeenten met minder dan 30.000 inwoners en minder dan 500 niet-westerse migranten. Ook onder *westerse migranten* was het aandeel armen het grootst in een aantal kleine gemeenten.

12 Figuur 1 laat verder zien dat het aandeel armen onder *werknemers en ambtenaren* het grootst was in de drie grote gemeenten en op de Waddeneilanden, hoewel het bij die laatste vanwege de lage bevolkingsdichtheid om kleine aantallen ging. *Autochtonen* waren verhoudingsgewijs het vaakst arm in de drie noordelijke arbeidsmarktregio's Friesland, Groningen en Drenthe, waar bijna alle gemeenten boven het landelijk gemiddelde uitkwamen. Tot slot bestond de top vijf voor

gepensioneerden, naast Amsterdam en Rotterdam, uit de drie kleine gemeenten Staphorst, Ameland en Baarle-Nassau, met elk minder dan 150 arme gepensioneerden.

13 Rotterdam telt dus veel meer arme locaties dan Amsterdam, terwijl Amsterdam een hoger armoedepercentage heeft (zie bovenaan deze kaart). Dit is in lijn met het feit dat de armen in Rotterdam al jaren in sterkere mate afgezonderd wonen van niet-armen. In studies van het SCP/CBS (2008) (https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2008/Armoedebericht_2008) en CBS (2015) wordt deze mate van afzondering met een segregatie-index gekwantificeerd. De index geeft weer hoeveel procent van de armen binnen een gemeente zou moeten verhuizen om een gelijkmatige spreiding te bewerkstelligen. In 2013 was dat percentage in Rotterdam hoger dan in Amsterdam (27,8% versus 17,5%).

14 Zie SCP/CBS (2013 (https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2013/Armoedesignalement_2013), 2014 (https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2014/Armoedesignalement_2014)).

Arm in de Europese Unie?

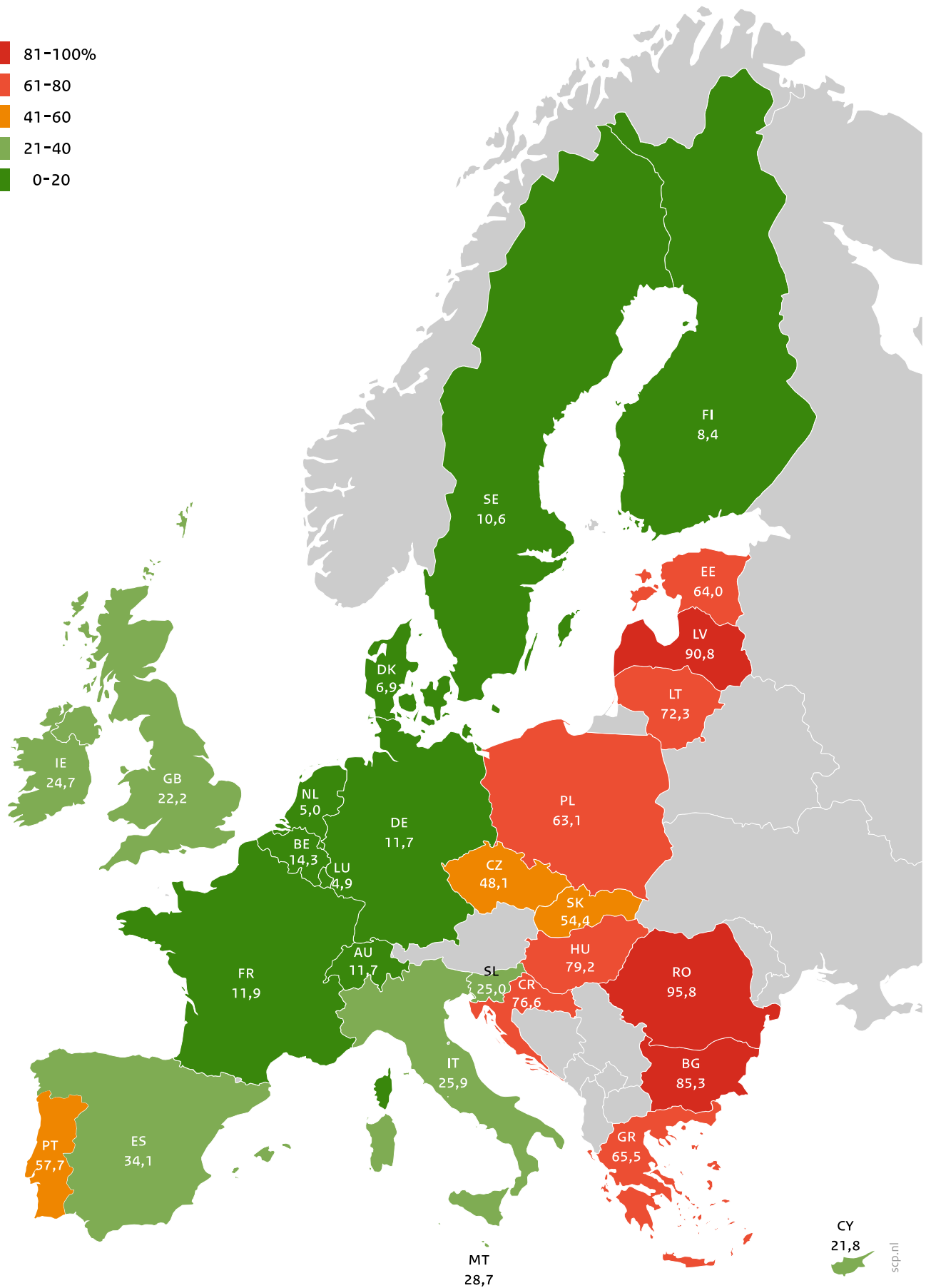
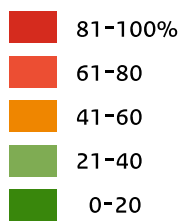
27 september 2016 | Auteurs: [Jean Marie Wildeboer Schut](#) en [Stella Hoff](#)

Uiteenlopende belasting- en socialezekerheidsstelsels van landen, verschillen in welvaart en prijzen en demografische verschillen bemoeilijken internationale armoedevergelijkingen. Daarom wordt voor internationale vergelijkingen vaak een relatieve armoedegrens gebruikt [zie 'Wat is armoede?'](#). De Europese Unie legt de 'at-risk-of-poverty'-grens (http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/People_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion) bij 60% van het doorsnee-inkomen in een land. Dit is ook een centrale indicator voor het EU 2020-beleid. **i**^[1] Het gebruik van een relatieve grens heeft echter nadelen. **i**^[2] Er is een alternatieve methode die de armoedegrenzen van een bepaald land – in dit geval Nederland – via [koopkrachtpariteiten](http://www.oecd.org/std/prices-ppp/purchasingpowerparities-frequentlyaskedquestionsfaqs.htm) (<http://www.oecd.org/std/prices-ppp/purchasingpowerparities-frequentlyaskedquestionsfaqs.htm>) tussen landen vergelijkbaar maakt, al zijn de internationale cijfers minder nauwkeurig. **i**^[3]

Meeste armoede in Midden- en Oost-Europa

De figuur hieronder laat zien dat het aandeel armen volgens het niet-veel-maar-toereikendcriterium in Nederland laag is (5%) vergeleken met andere Europese landen. **i**^[4] Alleen Luxemburg komt nog iets lager uit. Er zijn grote verschillen tussen de Europese regio's. In de West- en Noord-Europese landen liggen de armoedepercentages over het algemeen tussen 10% en 20%. Naast Nederland en Luxemburg blijven ook Denemarken en Finland onder de 10%. In de Zuid-Europese landen is duidelijk meer armoede. Vooral Griekenland kent veel armoede (65% in 2012), op enige afstand gevolgd door Portugal (58%). De meest armoede komt echter voor in Midden- en Oost-Europa. In vrijwel alle landen in deze regio is meer dan de helft van de bevolking arm. Dit aandeel loopt op tot meer dan 90% in Letland en Roemenië. Wel kennen deze landen een hoge mate van zelfvoorziening, vooral op het platteland. De consumptie van zelfgeproduceerde kleding en voeding heeft vermoedelijk een sterk armoedereducerend effect. Te midden van deze landen springt het relatief kleine aandeel armen in Slovenië (25%) extra in het oog.

Armoede in Europa, 2012 (in procenten)

Bron: EC (EU-SILC '13 (http://www.scp.nl/Onderzoek/Bronnen/Beknopte_onderzoeksbeschrijvingen/European_Union_Statistics_on_Income_and_Living_Conditions_EU_SILC)), SCP-bewerking

Informatie noten

1 De groep die onder de Europese grens voor inkomensarmoede verkeert, een lage arbeidsinzet van het huishouden kent of in sterke mate materiële deprivatie ervaart is volgens de EU 'at risk of poverty or social exclusion' ([http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:At_risk_of_poverty_or_social_exclusion_\(AROPE\)](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:At_risk_of_poverty_or_social_exclusion_(AROPE))) (AROPE). Een van de vijf hoofddoelstellingen (http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm) van de Europese beleidsstrategie voor 2020 is een afname van deze groep met 20 miljoen mensen.

2 Bij een relatieve grens hangt het armoedepercentage af van de mate van inkomensongelijkheid in een land. Zolang de inkomensongelijkheid niet verandert, blijft de gemeten armoede hetzelfde. Zelfs als er scherpe welvaartsdalingen zijn – zoals in Griekenland tijdens de laatste recessie – of stijgingen – zoals in Ierland in de jaren negentig van de vorige eeuw. Bovendien is de grens niet gekoppeld aan de behoeften ter plekke. In een welvarend land kunnen mensen met minder dan 60% van het doorsnee-inkomen mogelijk goed rondkomen. In een arm land kan het ontoereikend zijn voor de eerste levensbehoeften.

3 In sommige landen zijn de inkomenscijfers namelijk gebaseerd op surveydata in plaats van op registergegevens. Ook heeft deze methode als beperking dat het voor Nederland geldende referentiebudget nu aan andere landen wordt opgelegd. Dit gebeurt vanuit de veronderstelling dat koopkrachtpariteiten voldoende corrigeren voor de landenverschillen in het vereiste budget. Het zou beter zijn als ieder land een 'eigen' referentiebudget zou hebben. Het [European Reference Budgets Network project](http://www.referencebudgets.eu/budgets/) (<http://www.referencebudgets.eu/budgets/>

index.php?option=com_content&task=view&id=48&Itemid=57) (waar ook het SCP aan heeft meegewerkt) ontwikkelde zulke landgebonden referentiebudgetten, maar deze zijn nog niet operationeel.

4 Het percentage voor Nederland is lager dan eerder gepresenteerd

zie 'De omvang van armoede'. Dit komt doordat het cijfer op deze kaart gebaseerd is op registergegevens gekoppeld aan het survey-onderzoek EU-SILC. In een survey zijn mensen met een lager opleidingsniveau of met een niet-westerse achtergrond vaak ondervertegenwoordigd. Deze kenmerken zijn gerelateerd aan armoede. Het percentage armen komt daardoor lager uit.

Wat vinden burgers toereikend?

27 september 2016 | Auteur: [Stella Hoff](#)

Wat vinden burgers toereikend?

Het SCP gebruikt referentiebudgetten om armoede vast te stellen

[zie 'Waar ligt de armoedegrens?'](#). Deze heeft het SCP afgeleid uit budgetten van het Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting (Nibud (<https://www.nibud.nl/>)). Ze geven weer hoeveel geld mensen nodig hebben voor onvermijdelijke of zeer wenselijke uitgaven. Maar vinden burgers dat ook genoeg?

SCP en Nibud onderzochten dit in 2015. Een focusgroep van acht personen discussieerde over wat mensen minimaal nodig hebben aan goederen en voorzieningen om 'net niet arm' te zijn. ^[1] Ook stelden ze de vereiste aantallen en de levensduur van artikelen vast, en het type winkel waar de artikelen gekocht moeten worden. SCP en Nibud hadden vooraf een lijst met goederen samengesteld, ingedeeld in categorieën als voeding, kleding voor volwassenen en kinderen, woonlasten, verzekeringen en meubilair. Alle goederen waren door het Nibud van prijzen voorzien. Wanneer de groepsleden wijzigingen in de lijst aanbrachten, bijvoorbeeld door goederen toe te voegen of weg te halen of het aantal artikelen of de levensduur aan te passen, veranderde het maandbudget automatisch mee. ^[2]

Hoeveel hebben een gezin en een alleenstaande volgens burgers nodig: wonen

In het referentiebudget voor het niet-veel-maar-toereikendcriterium, nemen wonen en voeding de meeste ruimte in [zie de tabel op kaart 'Waar ligt de armoedegrens?'](#). Het onderzoek onder burgers laat hetzelfde zien. Volgens de deelnemers aan de focusgroep moet een gezin met twee kinderen in een zelfstandige woning kunnen wonen. Dit zou (minimaal) een flat met drie slaapkamers en een douche moeten zijn, goed geïsoleerd en met een redelijk grote huiskamer. De totale woonlasten zouden € 900 bedragen. ^[3] Ook een alleenstaande moet naar de mening van de focusgroep in een zelfstandige flat kunnen wonen. De huiskamer mag echter wat kleiner zijn, en één slaapkamer is voldoende. Wel moet de alleenstaande daarnaast beschikken over een logeerkamer. De woonlasten van deze flat komen uit op € 700 (figuur 1).

Wat vinden burgers toereikend?

Voeding

Voeding is de op een na grootste uitgavenpost. Volgens de focusgroep moet een gezin met twee kinderen hier iets meer dan € 475 per maand aan kunnen besteden. Een alleenstaande is volgens de deelnemers rond € 200 per maand aan voeding kwijt. De respondenten hielden rekening met de schaalvoordelen van meerpersoonshuishoudens: hoe groter het gezin, hoe goedkoper het voedsel per persoon wordt.

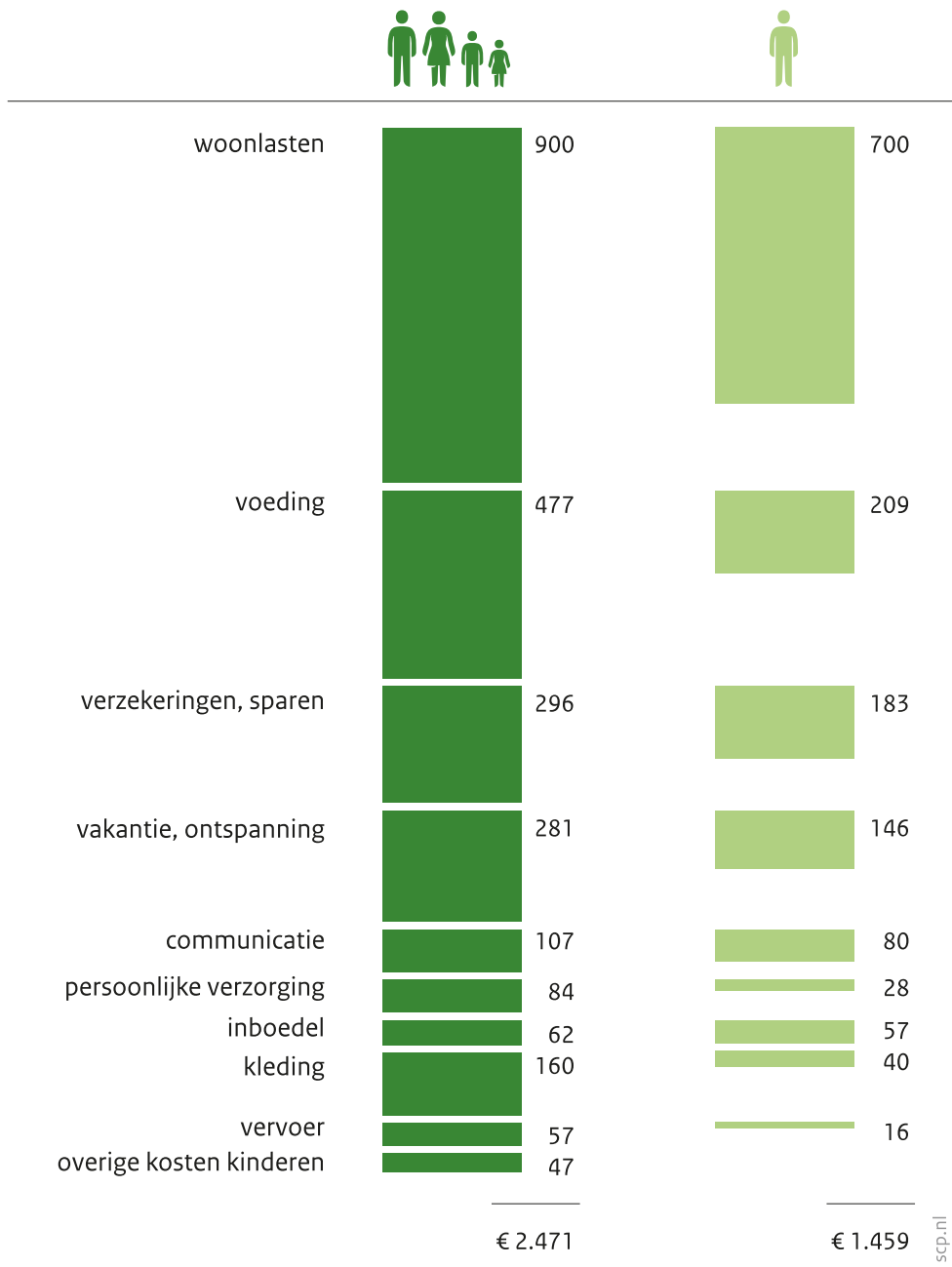
Verzekeringen en sparen

Verzekeringen en sparen vormen ook een belangrijke kostenpost. Bij de verzekeringen is het vooral de ziektekostenverzekering die veel geld kost. Per volwassene reserveerden de deelnemers aan de focusgroep € 90 per maand voor de basisverzekering. Daarbovenop kwam nog € 7 voor een beperkte aanvullende verzekering en € 11 voor een beperkte tandartsverzekering. De respondenten maakten hier geen onderscheid naar type huishouden. Zij achtten deze verzekeringen noodzakelijk voor zowel de alleenstaande als het gezin met kinderen. Bij het sparen ging het vooral om een bedrag voor onvoorziene uitgaven. Bij een levensstandaard van net niet arm zijn is sparen voor de toekomst (pensioen) of voor 'iets leuks' (verre reis) volgens de leden van de focusgroep niet aan de orde. De reservering voor onvoorziene uitgaven stelden zij op € 50 per maand, zowel voor de alleenstaande als voor het gezin met kinderen.

Ontspanning

Voor het gezin met kinderen is ook ontspanning en hobby's een flinke uitgavenpost. Eerder onderzoek liet zien dat de aanwezigheid van minderjarige kinderen hier een belangrijke factor is (Hoff et al. 2010 (http://www.scp.nl/english/Publications/Publications_by_year/Publications_2010/The_minimum_agreed_upon)). De respondenten vonden het noodzakelijk dat kinderen op vakantie kunnen gaan, regelmatig uitstapjes maken en lid zijn van een sportclub of hobbyvereniging. In het eerdere onderzoek hadden de respondenten hier tot ruim € 200 per maand voor over. In het huidige onderzoek is dit iets meer dan € 280 per maand. De deelnemers aan de focusgroep vinden ontspanning echter ook belangrijk voor een alleenstaande. Deze zou bijna € 150 per maand aan deze post mogen besteden.

Figuur 1 Opvattingen van burgers over minimaal noodzakelijk maandbudget voor gezin met twee kinderen en voor alleenstaande, 2015 (in maandbedragen)

Bron: SCP/Nibud (eu-reference budgets 2015 (http://www.scp.nl/Onderzoek/Bronnen/Beknopte_onderzoeksbeschrijvingen/Referentiebudgetten_RefBud)), SCP-bewerking

Alles bij elkaar heeft een gezin met twee kinderen volgens de leden van de focusgroep een maandbudget van € 2.470 nodig om net niet arm te zijn. Voor een alleenstaande kwam de groep op € 1.459 uit. Dit laatste bedrag is bijna € 400 hoger dan het referentiebudget dat de basis is voor het niet-veel-maar-toereikendcriterium.

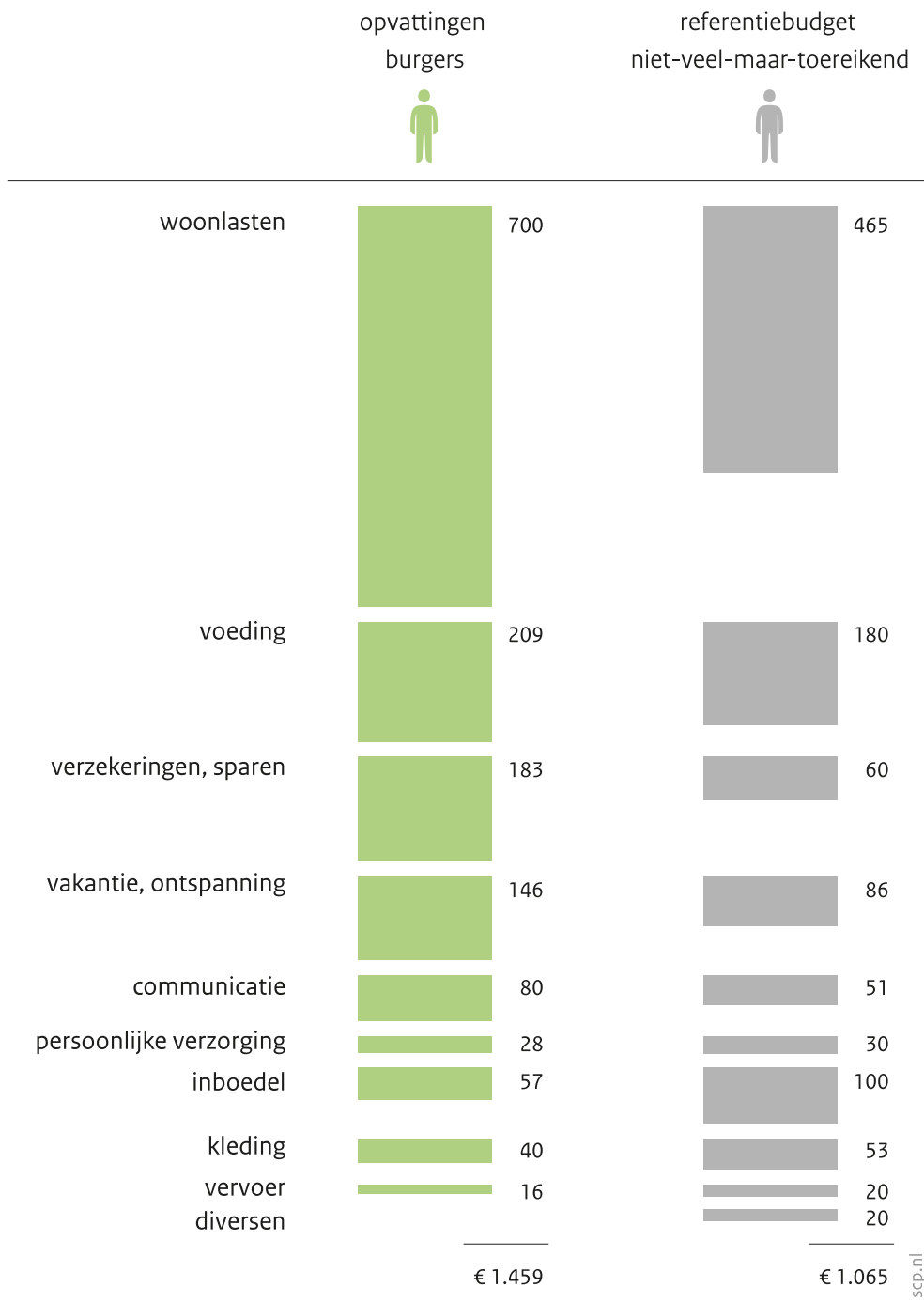
Minimumbudget volgens burgers en de armoedegrens

Figuur 2 zet het budget dat volgens de deelnemers aan de focusgroep minimaal noodzakelijk is, naast het niet-veel-maar-toereikendcriterium dat het SCP als belangrijkste armoedecriterium gebruikt. Duidelijk is dat de focusgroep een aantal uitgavenposten hoger inschat dan het referentiebudget. De woonlasten die zij toekennen aan de alleenstaande liggen ruim € 200 boven het bedrag dat hiervoor bij het niet-veel-maar-toereikendcriterium is gereserveerd ⁱ[4] zie 'Waar ligt de armoedegrens?'. Als aandeel van het totale budget is het verschil tussen burgers en wetenschappers minder groot: de woonlasten beslaan respectievelijk 48% en 44%.

Een ander verschil tussen de twee budgetten betreft het bedrag voor verzekeringen en sparen. Volgens de respondenten van het burgeronderzoek moet een alleenstaande daar ruim € 180 per maand aan besteden, terwijl dit volgens het referentiebudget slechts € 60 is. Toch is dit verschil feitelijk veel minder groot. Bij het vaststellen van de armoedegrens is de betaalde premie voor de basisziektekostenverzekering niet bij de uitgaven opgeteld, maar van het inkomen afgetrokken (Soede 2011 (http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2011/Armoedegrens_op_basis_van_de_budgetbenadering_revisie_2010): 16). In 2015 ging het gewoonlijk om een bedrag tussen € 90 en € 115 per maand (Nibud 2015: 65). ⁱ[5] In het referentiebudget zijn alleen de medische kosten buiten de ziektekostenverzekering om opgenomen.

Ten slotte laat figuur 2 zien dat de leden van de focusgroep aanzienlijk meer voor ontspanning reserveren dan het referentiebudget: respectievelijk € 146 en € 86 per maand. In procenten valt ook dit verschil veel kleiner uit. Het gaat dan om 10% en 8% van het totale budget.

Figuur 2 Minimaal noodzakelijk maandbudget voor alleenstaande: opvattingen burgers en referentiebudget armoede (niet-veel-maar-toereikendcriterium)

Bron: SCP/Nibud (EU-reference budgets 2015 (http://www.scp.nl/Onderzoek/Bronnen/Beknopte_onderzoeksbeschrijvingen/Referentiebudgetten_RefBud)), SCP-bewerking

Ruimere opvatting over mate van sociale participatie

De deelnemers aan de focusgroep zijn tamelijk ruimhartig over wat een alleenstaande minimaal te besteden moet hebben. Deels komt dit door de uiteenlopende behandeling van de ziektekostenpremie. Daarnaast speelt mee dat de respondenten was gevraagd uit te gaan van de situatie in Amsterdam, waar (onder andere) de woonkosten hoger zijn dan gemiddeld in Nederland. Voor het overige lijkt het vooral een ruimere opvatting onder de burgers over de mate van sociale participatie die bij een minimale levensstijl hoort. Zij reserveren duidelijk hogere bedragen voor zaken als bezoeken aan familie, hobby's en een (goedkope) vakantie dan het referentiebudget. Voor mensen die feitelijk in armoede verkeren zijn dit juist de uitgaven waarop als eerste wordt bezuinigd. zie 'Financiële problemen'

Literatuur

Hoff, S., C. van Gaalen, A. Soede, A. Luten, C. Vrooman en S. Lamers (2010). *The minimum agreed upon. Consensual budget standards for the Netherlands*. Den Haag/Utrecht: Sociaal en Cultureel Planbureau / Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting.

Nibud (2015). *Budgethandboek 2015. Kerncijfers huishoudfinanciën*. Utrecht: Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting.

Soede, A. (2011). *Armoedegrens op basis van de budgetbenadering – revisie 2010*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Informatie noten

- 1 In het onderzoek bespraken drie andere focusgroepen wat noodzakelijk is voor een levensstandaard waarbij men 'adequaat aan de Nederlandse samenleving kan deelnemen'. De studie maakte deel uit van een Europees project, bedoeld om tot internationaal vergelijkbare referentiebudgetten (http://www.reference-budgets.eu/budgets/index.php?option=com_content&task=view&id=48&Itemid=57) te komen; zie 'Arm in de Europese Unie?'.

- 2 De prijzen die het Nibud aan de artikelen had gekoppeld, waren gebaseerd op de aanschaf in een goedkope of tamelijk goedkope winkel. De prijs is vervolgens omgerekend naar een jaarbedrag door te delen door de verwachte levensduur (in

jaren). Daarna is het jaarbedrag door 12 gedeeld om het maandbedrag te verkrijgen. Een langere levensduur gaat zodoende samen met een lager maandbudget.

3 Woonlasten zijn de brutohuur, gas en elektriciteit, water en lokale belastingen. In de focusgroep was de respondenten gevraagd uit te gaan van de verhoudingsgewijs 'dure' situatie in Amsterdam.

4 De woonlasten betreffen de brutohuur plus de kosten van energie en water.

5 Het precieze premiebedrag hangt af van de zorgverzekeraar, het polistype en de mate van zorgkeuze.

Verklaringen voor armoede

27 september 2016 | Auteur: Cok Vrooman

De wetenschappelijke literatuur verklaart armoede op uiteenlopende manieren. Sociologen, cultureel antropologen, economen, sociaalpsychologen en beleidswetenschappers leggen daarbij andere accenten (Salverda et al. 2013; Bell et al. 2016; Brady et al. 2016).

Conjuncturele benadering

De conjuncturele benadering benadrukt dat armoede zich voordoet al naar gelang het economisch tij. Een opgang of neergang van de economie manifesteert zich in de armoedecijfers via werkloosheidsfluctuaties (waardoor meer of minder mensen afhankelijk worden van een uitkering) en de welvaartsontwikkeling. Tijdens recessies worden de lonen en uitkeringen gematigd en krijgen zelfstandigen minder, en minder goed betaalde, opdrachten. In economisch betere tijden gebeurt het omgekeerde.

Structuralistische visies

Structuralistische visies wijzen op de invloed van maatschappelijke veranderingen op de lange termijn. De aard van die processen kan uiteenlopen. Economen benadrukken vaak de rol die technologische ontwikkelingen (zoals ICT en robotisering) en globalisering spelen via veranderingen in de werkgelegenheid en de loonongelijkheid. Sociologen wijzen eerder op de invloed van sociale ongelijkheid, het langlopende proces van modernisering, veranderende risico's, individualisering en polarisatie op de arbeidsmarkt.

Demografische verklaringen

Demografische verklaringen kijken naar samenstellingseffecten. **i**^[1] Als het bevolkingsaandeel van groepen met een hoog of laag armoederisico verandert (meer eenoudergezinnen of hoogopgeleiden; vergrijzing; migratie) is dat van invloed op de armoedecijfers.

Culturele benaderingen

Culturele benaderingen van armoede zoeken de oorzaak in de ideeën en sociale normen die onder bepaalde bevolkingsgroepen leven. De klassieke Amerikaanse 'culture of poverty'-visie stelt dat groepsverschillen in gezinsorganisatie, geslachtsrollen en

werkattitudes van generatie op generatie worden overgedragen (Lewis 1966). Dat komt tot uiting in tienerzwangerschappen, vroegtijdig schoolverlaten, beperkte 'parenting skills' en alleenstaand ouderschap. Latere culturele verklaringen in de Amerikaanse traditie menen dat deze verschillen een weerspiegeling zijn van het isolement en de sociale desorganisatie van de stedelijke onderklasse. Dit laatste hangt samen met het verdwijnen van de industriële werkgelegenheid (Wilson 1987, 1996, 2009).

Machtsverschillen

Verklaringen vanuit machtsverschillen stellen dat armoede samenhangt met de mogelijkheden van dominante groepen om de lagere klassen te exploiteren. In de (neo-) marxistische variant gaat het om het bezit van en de controle over de productiemiddelen, of om het monopoliseren van beroepskennis (bijvoorbeeld Wright 2005). De invloedrijke 'machtsbronnentheorie' ^[2] (Korpi 1983; Esping-Andersen 1990) ziet beleid als uitkomst van de verdeling van macht over sociale klassen, en de daaraan gekoppelde belangen, culturele overtuigingen en organisatie. Die werken tijdens historische keerpunten door in de strijd en coalities van vakbonden, werkgevers en politieke partijen.

Institutionele visies

Institutionele visies gaan ervan uit dat de wetten en regels van de overheid armoede in de hand werken of tegengaan. Hierbij ligt de nadruk doorgaans op de cumulatieve effecten van afzonderlijke maatregelen, en op het succes van beleid in vergelijking met andere landen of organisaties. Volgens de institutionele benadering hebben beleidsmakers betrekkelijk weinig invloed op de evolutie van de regels op de lange termijn. De ontwikkeling van wetten en regelingen wordt volgens deze theorie gestuurd door het pad dat ooit is ingeslagen. ^[3]

Individualistische verklaringen

Individualistische verklaringen benadrukken het belang van tekortschietende persoonlijke hulpbronnen ^[4] en gedrag op armoede. Dat kan gaan om de samenhang van armoedeproblemen met cognitieve beperkingen, een slechte gezondheid, weinig zelfvertrouwen of een gering sociaal of cultureel kapitaal (kleine netwerken, maatschappelijke codes niet kennen). Ook theorieën die wijzen op de invloed van schaarste ^[5] op het probleemoplossend vermogen van arme mensen behoren hiertoe.

Deze theoretische benaderingen hebben uiteenlopende implicaties voor het beleid

zie 'Wat kan het beleid aan armoede doen?'. De komende edities van *Armoede in Kaart* besteden meer aandacht aan het empirisch gewicht van de armoedetheorieën.

Literatuur

- Allan, J.P. en L. Scruggs (2004). 'Political partisanship and welfare state reform in advanced industrial societies', in: *American Journal of Political Science*, 48: 496-512.
- Barth, E., H. Finseraas en K.O. Moene (2015). 'Political reinforcement: How rising inequality curbs manifested welfare state generosity', in: *American Journal of Political Science*, 59: 565-577.
- Bell, M., N. Fosse, M. Lamont en E. Rosen (2016). 'Beyond the culture of poverty'. In: J. Stone, R.M. Dennis, P.S. Rizova, A.D. Smith en X. Hou (red.), *The Wiley Blackwell Encyclopedia of race, ethnicity and nationalism*. Hoboken (NJ): John Wiley and Sons.
- Brady, D. en K. Leicht (2008). 'Party to inequality: Right party power and income inequality in rich Western democracies', in: *Research in social stratification and mobility*, 26: 77-106.
- Brady, D., A. Blome en H. Kleider (2016). 'How politics and institutions shape poverty and inequality', in: D. Brady & L.M. Burton (red.), *The Oxford handbook of the social science of poverty* (p. 117-141). Oxford: Oxford University Press.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Gautié, J. en J. Schmitt (2009). *Low-wage work in the wealthy world*. New York: Russel Sage Foundation.
- Hall, P. en D. Soskice (red.) (2001). *Varieties of capitalism; The institutional foundations of comparative advantage*. Oxford: Oxford University Press.
- Hall, P.A. en R.C.R. Taylor (1996). 'Political science and the three new institutionalisms'. In: *Political Studies*, 44(5): 936-957.
- Kelly, N.J. en P.K. Enns (2010). 'Inequality and the dynamics of public opinion: The self-reinforcing link between economic inequality and mass preferences', in: *Journal of Politics*, 74: 414-426.
- Korpi, W. (1983). *The democratic class struggle*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Lewis, O. (1966). *La Vida: A Puerto Rican family in the culture of poverty*. New York: Random House.
- Mani, A., S. Mullainathan, E. Shafir en J. Zhao (2013). 'Poverty impedes cognitive function', in: *Science*, 341(6149): 976-980.
- Mullainathan, S. en E. Shafir (2013). *Scarcity: Why having too little means so much*. New York: Henry Holt and Company.

- North, D.C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pierson, P. (2004). *Politics in time*. Princeton: Princeton University Press.
- Salverda, W., B. Nolan en T. Smeeding (red.) (2009). *The Oxford handbook of economic inequality*. Oxford: Oxford University Press.
- Soede, A., S. Hoff en J. Kullberg (2014). 'Kapitale tegenstellingen? De maatschappelijke betekenis van financiële ongelijkheid'. In: C. Vrooman, M. Gijsberts en J. Boelhouwer (red.), *Vershil in Nederland; Sociaal en Cultureel Rapport 2014* (p. 103-138). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Thelen, K. (2004). *How institutions evolve*. New York: Cambridge University Press.
- Thelen, K. (2012). 'Varieties of capitalism: Trajectories of liberalization and the politics of social solidarity', in: *Annual Review of Political Science*, 15: 137-159.
- Vrooman, C. en J.M. Wildeboer Schut (2013). 'Het karige bestaan: een kwart eeuw armoede in Nederland'. In: *TPEdigitaal* 7(1): 27-50.
- Western, B. en J. Rosenfeld (2011). 'Unions, norms and the rise in American earnings inequality', in: *American Sociological Review*, 76: 513-537.
- Wilson, W.J. (1987). *The truly disadvantaged: The inner city, the underclass, and public policy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Wilson, W.J. (1996). *When work disappears: The world of the new urban poor*. New York: Knopf Doubleday.
- Wilson, W.J. (2009). *More than just race: Being black and poor in the inner city*. New York: W.W. Norton.
- Wright, E.O. (2005). *Approaches to class analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

Informatie noten

- 1 Zo lieten [Vrooman en Wildeboer Schut \(2013\) \(http://www.tpedigitaal.nl/assets/static/Vrooman-WildeboerSchut-1-2013.pdf\)](http://www.tpedigitaal.nl/assets/static/Vrooman-WildeboerSchut-1-2013.pdf) zien dat in een periode van 25 jaar de armoede afnam doordat de groep werklozen en bijstandontvangers in 2010 verhoudingsgewijs minder omvangrijk was dan in 1985. Dit werd deels tenietgedaan door het groeiende aandeel mensen van niet-westerse herkomst. Naast deze samenstellingseffecten werd echter ook de kans dat gepensioneerden en autochtone kinderen arm zijn kleiner. Dat staat vermoedelijk los van de demografische ontwikkeling.

2 Het belang van de machtsbronnentheorie bij de vormgeving van beleid is voor de uitbouwfase van de verzorgingsstaat empirisch onderbouwd. In landen met sterke vakbonden en linkse partijen aan de macht waren de lonen, arbeidsvoorwaarden en uitkeringen historisch gezien vaak beter. Dat komt doordat daar uitgebreider werd onderhandeld over lonen en contractvormen, er meer toezicht was op arbeidsomstandigheden, verdringing op de arbeidsmarkt werd tegengegaan, en het beleidsdiscours meer egalitair verliep (Allan en Scruggs 2004; Gaudié en Schmitt 2009; Western en Rosenfeld 2011; Brady et al. 2016). Bij de centrale stelling van de *power resources theory* worden inmiddels echter wel kanttekeningen geplaatst. Het verband tussen sterke vakbonden en linkse partijen enerzijds, en beleid dat op armoedereductie is gericht aan de andere kant, lijkt tot de jaren tachtig van de vorige eeuw sterker dan daarna. Ook negeert deze benadering het belang van de mobilisatie van macht door niet-linkse partijen, werkgeversvertegenwoordigers en andere actoren (zoals de vrouwenbeweging of cliëntenbonden). In Europese gecoördineerde markteconomieën speelt dit sterker dan in de vs, omdat hier het belang van overleg en armoedebestrijding door meer partijen wordt gedeeld (Hall en Soskice 2001; Brady en Leicht 2008; Thelen 2012). Brady et al. (2016: 130) wijzen erop dat het vermoedelijk niet langer een automatisme is dat meer 'linkse' macht samengaat met minder ongelijkheid en armoede: 'Rising inequality is not self-correcting, whereby rising inequality prompts the poor and the working class to rise up and successfully demand redistribution. Instead, rising inequality is self-reinforcing as economic elites use their greater economic resources to further institutionalize rising inequality' (zie Kelly en Enns 2010; Barth et al. 2015).

3 Dat komt doordat omvormingen die sterk van het pad afwijken vaak gepaard gaan met grote materiële en sociale kosten. Bovendien voelen beleidsmakers zich vaak verbonden met de bestaande instituties, die hun 'natuurlijke' referentiepunt vormen en zijn gekoppeld aan de historische belangen van de eigen achterban (North 1990; Hall en Taylor 1996; Hall en Soskice 2001; Pierson 2004; Thelen 2004; Huber en Stephens 2012).

4 Bijvoorbeeld Soede et al. (2014: 119-122).

5 Mullainathan en Shafir (2013) concluderen in een populaire studie dat armoede niet voortkomt uit karakterfouten van de betrokkenen (ongemotiveerdheid, luiheid, een tekort aan zelfbeheersing of langetermijnvisie), maar dat het mechanisme andersom verloopt (zie Mani et al. 2013). Een leven in schaarste vergroot volgens hen de kans dat mensen verkeerde beslissingen nemen. Door de geldzorgen kunnen zij zich niet op hun werk concentreren en gaan ze ondanks woekerrentes in zee met onbetrouwbare geldverstrekkers. Op die manier ontstaat gemakkelijk een vicieuze cirkel, waarbij mensen steeds verder wegzakken in armoede. Mullainathan en Shafir staven hun visie met twee experimenten. In het eerste experiment moesten de bezoekers van een Amerikaans winkelcentrum zich voorstellen dat ze onverwacht grote onkosten hadden, bijvoorbeeld vanwege een autoreparatie. De armere bezoekers gingen dan beduidend lager scoren op testen voor 'logisch nadenken' en 'onverwachte omstandigheden het hoofd kunnen bieden'. Bij de rijkere groep deed dit effect zich niet voor. Daarnaast keken Mullainathan en Shafir naar een 'natuurlijk experiment': Indiase boeren bleken vóór de oogst, wanneer ze krap bij kas zaten, slechter te scoren dan erna. Dit voert de auteurs tot aanbevelingen om rekening te houden met de 'mentale bandbreedte' van de armen. Dat kan volgens Mullainathan en Shafir worden gerealiseerd door mensen met geldzorgen niet lastig te vallen met ingewikkelde formulieren (door de auteurs aangemerkt als 'cognitieve belastingen'), maar hen juist te helpen, via 'smart defaults' en herinneringen. Het is onduidelijk in hoeverre deze mechanismen ook werkzaam zijn bij mensen met een inkomen onder de Nederlandse armoedegrens. De analyse verklaart bovendien niet waardoor armoede ontstaat, maar uitsluitend waardoor ze voortbestaat.

Wat kan het beleid aan armoede doen?

27 september 2016 | Auteur: Cok Vrooman

Mogelijke interventies

De overheid heeft diverse mogelijkheden om armoede terug te dringen (zie bijvoorbeeld Veldkamp 1978, 1984; Brady 2016). Ze beïnvloedt het besteedbare *inkomen* rechtstreeks door er belastingen en premies over te heffen, door uitkeringen en toeslagen toe te kennen, via het minimumloon en wanneer zij ingrijpt in de loonvorming. Bij de ‘uitkerende’ kant is voor het tegengaan van armoede niet alleen de inkomenscomponent van belang, maar ook:

- welke risico’s de overheid dekt (werkloosheid, de kosten van kinderen, ouderdom enz.);
- wie er in beginsel voor in aanmerking komt (omvat de doelgroep alle burgers, of bijvoorbeeld mensen in loondienst);
- hoe lang het recht duurt: krijgt men een uitkering voor een paar maanden, of zolang men ziek of werkloos is;
- welke specifieke uitkeringsvoorwaarden er gelden (sollicitatieplicht, toetsen op neveninkomsten);
- het controle- en sanctiebeleid (bijvoorbeeld gericht op verzwijgen van bijverdiensten).

Maatregelen gericht op risicopreventie en re-integratie van uitkeringsontvangers zijn theoretisch eveneens van belang voor de armoedecijfers, net als de organisatie van de uitvoering (verantwoordelijkheidsverdeling, kwaliteit, effectiviteit) en de betrokkenheid van werkgevers (zie verder Vrooman 2009: 111-208).

De overheid kan armoede ook beïnvloeden via de *prijzen*. Bijvoorbeeld door een maximumpeil vast te stellen voor essentiële goederen en diensten (brood, energie, melk), te zorgen voor betaalbare huurwoningen, of subsidies toe te kennen aan producenten of consumenten. Ook de hoogte van de btw en andere ‘gebonden’ heffingen op goederen en diensten (zoals rioolrecht, belasting op onroerend goed of het bezit van huisdieren), en eventuele kwijtschelding daarvan, zijn voor de armoedecijfers van belang.

De derde mogelijkheid om armoede te beïnvloeden verloopt via de *arbeidsmarkt*. De overheid kan regels stellen ten aanzien van flexwerk en ZZP’ers, de arbeidsomstandigheden, cao’s al dan niet algemeen verbindend verklaren en discriminatie

Wat kan het beleid aan armoede doen?

proberen tegen te gaan. Daarnaast kan zij de vraag naar arbeid beïnvloeden in haar rol als werkgever, door militaire of sociale dienstplicht, of via publieke werken en hulp aan noodlijdende bedrijven of sectoren. Ook het aanbod hangt deels af van het gevoerde overheidsbeleid. De leerplichtleeftijd en de pensioenleeftijd bepalen het arbeidsaanbod ¹ rechtstreeks. Daarnaast kan het beleid gericht op de arbeidsdeelname van bepaalde groepen (vrouwen, ouderen, gehandicapten, migranten) en op het tegengaan van de armoedeval ² van invloed zijn op de omvang en samenstelling van het arbeidsaanbod.

In de vierde plaats kan de overheid *sociale investeringen* plegen. Via het wettelijk verplicht onderwijs verwerven mensen vaardigheden en kwalificaties, door het zorgstelsel houden zij hun gezondheid op peil, goede woningen en een veilige woonomgeving zijn van belang voor hun welbevinden en het opgroeien van kinderen. Zulke investeringen kunnen doorwerken in de armoedecijfers.

Verder kan de overheid de *opvattingen en het gedrag van de armen* proberen te sturen. Daaraan ligt de veronderstelling ten grondslag dat mensen arm zijn doordat ze de verkeerde houdingen hebben en daardoor foute keuzen maken: nodeloos schulden maken, niet solliciteren, te laat op het werk komen, incorrecte kleding, agressief gedrag. Het ‘disciplineren’ van de armen kent een lange traditie. Dit was bijvoorbeeld een uitgangspunt van de Engelse *Poor Law* ³ uit 1834, en stond tot de jaren zestig van de vorige eeuw ook in het Nederlandse armoedebeleid centraal (Van Loo 1987, 1992; Van Gerwen en van Leeuwen 2000). Recent is dit in het beleid nieuw leven ingeblazen, als onderdeel van een bredere ontwikkeling naar responsabilisering van de burger ⁴ (Van Echtelt en Guiaux 2012; Veldheer et al. 2012).

Ten slotte kan de overheid *verwachtingen over armoede bij de bevolking* socialiseren. De recentere literatuur benadrukt dat overheidsbeleid en opvattingen van burgers een wederkerige relatie hebben. Het gevoerde beleid is enerzijds een uitdrukking van de wensen van het electoraat, maar roept ook verwachtingen en overtuigingen op, onder andere ideeën over de rechtvaardigheid van armoede. Die socialisatie bepaalt mede welk toekomstig beleid denkbaar is en dat kan de mate van armoede en ongelijkheid sturen (‘policy feedback’; zie Pierson, 1993; Brooks en Manza, 2007).

Wat kan het beleid aan armoede doen?

Wat te doen?

De resultaten in deze kaartenstapel bieden enkele aanknopingspunten voor het te voeren beleid. De conjuncturele verklaring van armoede is belangrijk [zie 'Verklaringen voor armoede'](#). De kans op armoede steeg immers toen de economische recessie [zie 'Veranderingen tijdens de recessie'](#) in 2008 begon, zowel bij de actieven als bij degenen zonder betaald werk. Het is echter niet zeker dat het armoederisico bij een verbeterende economie weer volledig terugloopt naar het oude peil. En zelfs als dat zo zou zijn: in 2007 was het percentage onder de armoedegrens beslist niet verwaarloosbaar. De armoede verdwijnt dus niet vanzelf wanneer de economie weer aantrekt.

Beleid gericht op het corrigeren van de opvattingen en het gedrag van de armen stoelt op de 'culturele verklaring' [zie 'Verklaringen voor armoede'](#) van armoede. Het is twijfelachtig of dit veel zoden aan de dijk zal zetten. Onder werklozen en bijstandontvangers is de groep met een niet-traditionele oriëntatie op arbeid klein, en het arbeidsethos is bij lager opgeleiden gemiddeld hoger dan bij hoogopgeleiden (Van Echtelt 2010; Stam 2015). Er is sprake van armoedeconcentraties, [zie 'Waar wonen de armen in Nederland?'](#) maar die lijken vooralsnog met minder isolement en sociale desorganisatie gepaard te gaan dan bij de Amerikaanse stedelijke onderklasse.

Het is de vraag of het bijbrengen van andere verwachtingen over armoede een geschikte manier is om het probleem in Nederland 'weg te legitimeren'. Door de recente hausse aan armoedeprogramma's op de televisie [i](#)^[5] zal een volledige ontkenning ervan vermoedelijk niet eenvoudig zijn: bij een groot deel van de bevolking staat het probleem op het netvlies. Wel zoeken de populaire *reality shows* de oorzaken van armoede vaak in de verkeerde individuele keuzes van mensen, waarbij ze voorbij gaan aan de structurele en institutionele achtergrond, en aan de culturele 'strijd om beelden' (Van Eijk 2015). Uit de [European Values Study](http://www.europeanvaluesstudy.eu/) (http://www.europeanvaluesstudy.eu/) bleek aan de andere kant dat de 'neo-liberale' visie op de oorzaken van armoede (mensen zijn arm vanwege hun luiheid of een gebrek aan wilskracht) onder de Nederlandse bevolking van oudsher niet overheerst (Lepianka et al. 2010). Maar dat geldt ook voor structuralistische verklaringen als 'de onrechtvaardigheid van de samenleving' of 'de moderne vooruitgang':

Nederlanders schrijven armoede vooral toe aan 'pech'. [i](#)^[6]

Wat kan het beleid aan armoede doen?

Een beleid dat de hulpbronnen van mensen probeert te vergroten is in beginsel kansrijk, en ook zinvol, omdat die bij sommige bevolkingsgroepen sterk achterblijven (Boelhouwer et al. 2014). Investeren in sociaal kapitaal en onderwijs lijken daarbij het meest kansrijk, maar dit vergt een lange adem.

Bij de prijsontwikkelingen zijn er indicaties dat huurwoningen niet in alle gemeenten in voldoende mate beschikbaar zijn voor het bedrag dat het referentiebudget veronderstelt. In de ‘Amsterdamse’ focusgroep [zie 'Wat vinden burgers toereikend?'](#) vonden de deelnemers een hoger bedrag aan woonlasten minimaal noodzakelijk. Ook het Planbureau voor de Leefomgeving wees onlangs op de ‘betaalproblemen’ van huurders aan de onderkant (De Groot et al. 2016). Vanaf 2016 moeten corporaties aan minstens 95% van de huishoudens met recht op huurtoeslag een woning toewijzen met een huur onder de zogenoemde aftoppingsgrens (rond € 600 per maand).

Vanuit de institutionele benadering [zie 'Verklaringen voor armoede'](#) is geconstateerd dat sinds 1980 de inkomensbescherming beneden de pensioenleeftijd sterk afnam (Vrooman 2016). Desondanks lag het armoedepercentage in 2013, het hoogste cijfer van de afgelopen jaren, nog steeds beneden het peil van 1985. Dit relatief gunstige beeld ontstaat vermoedelijk doordat de bezuinigingsmaatregelen voor een deel betrekking hadden op de bovenminimale sociale zekerheid. Bovendien kreeg de groeiende groep gepensioneerden gemiddeld steeds hogere aanvullende pensioenen, en steeg het sociaal minimum voor ouderen vanaf het midden van de jaren negentig sterker dan de bijstand. Institutioneel bepaalde tekorten lijken zich op minimumniveau voor te doen bij (eenouder)gezinnen met kinderen.

De arbeidsbescherming nam over een langere periode eveneens af. Dat kwam niet voort uit sterke veranderingen in de wettelijke bescherming [i](#)^[7] van werkenden, maar had te maken met het groeiend aandeel mensen dat afhankelijk is van een tijdelijk of flexibel contract of dat als zzp'er werkt. In dat licht is het grote aantal ‘werkende armen’ begrijpelijk, maar ook zorgwekkend - hoewel hun aandeel in de totale armoedepopulatie de laatste jaren weer wat is teruggelopen. [Eenverdieners \(https://www.nibud.nl/consumenten/nibud-traditioneel-kostwinnersgezin-met-modaal-inkomen-heeft-het-financieel-gezien-zwaar/\)](https://www.nibud.nl/consumenten/nibud-traditioneel-kostwinnersgezin-met-modaal-inkomen-heeft-het-financieel-gezien-zwaar/) die niet genoeg uren kunnen maken (bijvoorbeeld omdat zij mantelzorg verrichten) en een groot gezin hebben komen snel geld tekort, en kunnen dan door de armoedegrens zakken. De arbeidsmarktkansen voor mensen met een beperking,

Wat kan het beleid aan armoede doen?

niet-westerse migranten en oudere werklozen blijven ongunstig (Huijnk et al. 2014; Versantvoort en Van Echtelt 2016; Van Echtelt et al. 2016). Niet alleen komen deze groepen minder gemakkelijk aan een baan; als ze werk vinden, is de kans klein dat dit een goed betaald vast dienstverband is.

Literatuur

- Bentham, J. (1789). *An introduction to the principles of morals and legislation*. New York: Hafner Publishing Company [1948].
- Bentham, J. (1838-1843). 'Tracts on poor laws and pauper management'. In: J. Bowring (red.), *The works of Jeremy Bentham, vol. 8*. New York: Russell & Russell, Inc. [1962].
- Boelhouwer, J., M. Gijsberts en C. Vrooman (2014). 'Nederland in meervoud'. In: C. Vrooman, M. Gijsberts en J. Boelhouwer (red.), *Verschil in Nederland; Sociaal en Cultureel Rapport 2014* (p. 281-320). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Brooks, C. en J. Manza (2007). *Why welfare states persist: The importance of public opinion in democracies*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- DeFina, R. en L. Hannon (2013). 'The impact of mass incarceration on poverty'. In: *Crime and Delinquency*, 59: 562-586.
- Echtelt, P. van (2010). *Een baanloos bestaan; de betekenis van werk voor werklozen, arbeidsongeschikten en werkenden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Echtelt, P. van en M. Guiaux (2012). *Verzorgd uit de bijstand. De rol van gedrag, uiterlijk en taal bij de re-integratie van bijstandsontvangers*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Echtelt, P. van, S. Croezen, J.D. Vlasblom en M. de Voogd-Hamelink (m.m.v. L. Mattijssen) (2016). *Aanbod van Arbeid 2016*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Eijk, G. van (2015). 'Een strijd om beelden: arm en rijk op tv'. In: *Sociologie*, 11(3), p. 557-564.
- Frericks, P. (2014). Unifying self-responsibility and solidarity in social security institutions. In: *European Societies*, 16(4), 522-542.
- Gerwen, J. van en M.H.D. van Leeuwen (red.) (2000). *Zoeken naar zekerheid – Risico's, preventie, verzekeringen en andere zekerheidsregelingen in Nederland 1500-2000*. Den Haag/Amsterdam: Verbond van Verzekeraars/NEHA.
- Groot, C. de, F. Daalhuizen, F. Schilder en J. Tennekes (2016). *Betaalbaarheid van het wonen in de huursector; verkenning van beleidsopties*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.
- Hoff, S. (2010). *Uit de armoede werken; omvang en oorzaken van uitstroom uit armoede*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Huber, E. en J.D. Stephens (2012). *The development and crisis of the welfare state*. Chicago: University of Chicago Press.

Wat kan het beleid aan armoede doen?

- Huijnk, W., M. Gijsberts en J. Dagevos (2014). *Jaarrapport integratie 2013; Participatie van migranten op de arbeidsmarkt*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Lawler, S. (2005). Disgusted subjects: the making of middle-class identities. In: *The Sociological Review*, 53(3): 429-446.
- Lepianka, D., J. Gelissen en W. van Oorschot (2010). 'Popular perceptions of poverty in Europe'. In: *Acta Sociologica*, 53(1): 53-72.
- Loo, L.F. van (1987). *Den arme gegeven....; een beschrijving van armoede, armenzorg en sociale zekerheid in Nederland, 1784-1965*. Meppel: Boom.
- Loo, L.F. van (1992). *Arm in Nederland 1815-1990*. Meppel: Boom.
- Pierson, P. (1993). 'When effect becomes cause: Policy feedback and political change'. In: *World Politics*, 45(4): 595-628.
- Piven, F.F. en R.A. Cloward (1993). *Regulating the poor*. New York: Vintage.
- Sadiraj, K., J.M. Wildeboer Schut en S. Hoff (2007). 'Gedragseffecten van de armoedeval'. In: C.Vrooman, S. Hoff, F. Otten en W. Bos, *Armoedemonitor 2007*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Stam, K. (2015). *The moral duty to work. A cross-national and longitudinal study of the causes and consequences of work ethic values in contemporary society*. Tilburg: Tilburg University.
- Soss, J., R.C. Fording en S.F. Schram (2011). *Disciplining the poor*. Chicago: Chicago University Press.
- Travis, J., B. Western en S. Redburn (red.) (2014). *The growth of incarceration in the United States; exploring causes and consequences*. Washington DC: The National Academies Press.
- Veldheer, V., J.J. Jonker, L. van Noije en C. Vrooman (2012). *Een beroep op de burger. Minder verzorgingsstaat, meer eigen verantwoordelijkheid? Sociaal en Cultureel Rapport 2012* (p. 95-115). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Veldkamp, G.M.J. (met B. le Blanc en A. Bosscher) (1978). *Inleiding tot de sociale zekerheid en de toepassing ervan in Nederland en België* (2 delen). Deventer: Kluwer.
- Veldkamp, G.M.J. (1984). *Schets van de leer van de sociale zekerheid*. Deventer: Kluwer.
- Versantvoort, M. en P. van Echtelt (2016). *Beperkt in functie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vrooman, J.C. (2009). *Rules of relief; institutions of social security, and their impact*. The Hague: The Netherlands Institute for Social Research|SCP.
- Vrooman, J.C. (2016). *Taking part in uncertainty; the significance of labour market and income protection reforms for social segmentation and citizens' discontent*. The Hague/Utrecht: The Netherlands Institute for Social Research|SCP and Utrecht University.
- Wacquant, L. (2009). *Punishing the poor*. Durham (NC): Duke University Press.

Informatie noten

1 Popup: In sommige landen wordt het arbeidsaanbod ook beïnvloed door de omvangrijke groep die de overheid in detentie plaatst. In de VS speelt dit ‘incarceration effect’ bij 2,2 miljoen mensen (Travis et al. 2014). De opgesloten groep kan niet werken of werkloos zijn, en zolang mensen gedetineerd zijn tellen ze doorgaans niet mee in de armoedecijfers. Maar opsluiting heeft volgens Amerikaanse onderzoek daarnaast een armoedebevorderend effect. Dat komt tot stand doordat ex-gevangenen minder snel worden aangenomen voor een baan, en de levenskansen van hun gezin en kinderen verslechteren (DeFina en Hannon 2013). In Nederland daalde het aantal gedetineerden volgens het CBS tussen 2005 en 2015 van 17.600 naar 10.400. Per hoofd van de bevolking van 15 jaar en ouder is het Amerikaanse cijfer 11,5 maal zo hoog.

2 Het begrip ‘armoedeval’ verwijst naar de situatie waarin het voor arme mensen rationeel is zich niet aan te bieden op de arbeidsmarkt. Dat doet zich voor als het totaalbedrag van hun uitkeringen en toeslagen meer is dan het bedrag dat zij als werkende zouden willen verdienen (het reserveringsloon). In dat geval kan armoede zichzelf bestendigen. Daarom is het in beginsel verstandig ervoor te zorgen dat de financiële prikkel voldoende sterk is om werken aantrekkelijk te maken. In de praktijk ligt dit wat gecompliceerder (Sadiraj et al. 2007; Vrooman et al. 2016). Mensen beschikken niet altijd over alle informatie die voor een rationele beslissing vereist is: het is vaak moeilijk vooraf vast te stellen hoe de inkomenssituatie verandert door (niet) te gaan werken. Daardoor kan de perceptie van de armoedeval belangrijker zijn dan de feitelijke inkomensmutatie. De groep die zichzelf in die positie plaatst is niet heel groot. Hoff (2010) liet zien dat slechts 15% van de niet-werkzoekenden onder de armoedegrens het idee had er niet genoeg op vooruit te gaan als ze zouden werken. Op de lange termijn kan het financiële voordeel bovendien groter zijn dan op de korte, en arbeid heeft meer functies dan inkomensverwerving. Van Echtelt (2010) wijst erop dat werken dagelijkse structuur biedt, integratie in de groep bevordert, zorgt voor status, en

van belang is voor iemands identiteit en ontplooiing. Ten slotte staat het armen, zelfs als zij een klemmende armoedeval ervaren, tegenwoordig minder vrij om geen werk te zoeken dan vroeger. De sollicitatieplicht is herhaaldelijk aangescherpt, en in de Participatiewet geldt een expliciete eis tot het leveren van een maatschappelijke tegenprestatie door bijstandontvangers. Door aan het werk te gaan kunnen armen zich onttrekken aan dit controle- en sanctieregime.

3 De herziening van de Engelse *Poor Law* was vooral geïnspireerd op het werk van Bentham (1789; 1838-1843). Hij stelde dat de gemeenschap de lasten niet zou kunnen dragen wanneer arme mensen te genereus behandeld worden. Volgens hem krijgen ze dan te weinig prikkels om werk te zoeken, een bedrijf te beginnen, en te sparen, waardoor er automatisch steeds meer armen zouden komen. De herziene *Poor Law* beoogde de armen te ontmoedigen om steun aan te vragen. Om daarvoor te zorgen moesten de ontvangers van bijstand in werkhuisen worden ondergebracht. Daar dienden de condities minder gunstig te zijn dan wanneer mensen aan de slag zouden gaan tegen het allerlaagste loon, en werden mannen, vrouwen en kinderen van elkaar gescheiden.

4 De wetenschappelijke literatuur draagt verscheidene verklaringen aan voor de groeiende responsabilisering. Piven en Cloward (1993) benadrukten dat het vrijheidsbeperkende gedrag van de overheid vooral ten doel heeft de armen aan het werk te houden, terwijl recenter vaak gewezen wordt op het tekort aan werk voor deze groep en de rol van tegenstellingen tussen sociale klassen (Lawler 2005; Wacquant 2009; Soss et al. 2011). Frericks (2014) zoekt de oorzaak eerder in de bezuinigingsdoelstellingen en de dominante beleidsideologie. Zij stelt dat de moderne sociale zekerheid in plaats van een collectieve garantie die de burger verheft of bevrijdt, steeds meer een systeem wordt waarin mensen door een geplande en correcte levensloop individuele rechten moeten 'verdienen'.

5 In Nederland werden onder andere - al dan niet *scripted - reality* programma's uitgezonden als [Rondkomen in de Schilderswijk](http://www.rtl.nl/rondkomen-in-de-schilderswijk/#!/fragmenten/) (<http://www.rtl.nl/rondkomen-in-de-schilderswijk/#!/fragmenten/>), [Een dubbeltje op zijn kant](http://www.rtlx1.nl/#!/gemist/een-dubbeltje-op-zijn-kant-206240) (<http://www.rtlx1.nl/#!/gemist/een-dubbeltje-op-zijn-kant-206240>), en [Arm in Nederland? Eigen schuld!](http://www.npo.nl/arm-in-nederland-eigen-schuld/21-01-2016/VPWON_1251927) (http://www.npo.nl/arm-in-nederland-eigen-schuld/21-01-2016/VPWON_1251927) In het Verenigd Koninkrijk was de serie [Benefits Street](https://en.wikipedia.org/wiki/Benefits_Street) (https://en.wikipedia.org/wiki/Benefits_Street) geruchtmakend.

6 Pech werd in Nederland door 62% van de respondenten als oorzaak van armoede beschouwd. Dat is veel vaker dan in de meeste andere EU-landen: in Duitsland noemde 33% van de ondervraagden deze oorzaak, in Kroatië slechts door 19%.

7 De wettelijke contractbescherming nam volgens de OECD in 1999 door de invoering van de Flexwet licht af, maar dat effect is grotendeels weer teniet gedaan met de invoering van de Wet Werk en Zekerheid (zie Vrooman 2016).

Wilt u meer weten?

Wilt u meer weten?

Voor meer informatie over deze publicatie kunt u contact opnemen met Stella Hoff, 06-15252716, of – als u een specifieke vraag heeft over een van de kaarten – met de genoemde auteurs op de pagina:

Stella Hoff (http://www.scp.nl/Organisatie/Alle_medewerkers/Hoff_Stella)

Jean Marie Wildeboer Schut (http://www.scp.nl/Organisatie/Alle_medewerkers/Wildeboer_Schut_Jean_Marie)

Benedikt Goderis (http://www.scp.nl/Organisatie/Alle_medewerkers/Goderis_Benedikt)

Cok Vrooman (http://www.scp.nl/Organisatie/Alle_medewerkers/Vrooman_Cok)

Voor algemene vragen kunt u de afdeling Persvoorlichting benaderen via pers@scp.nl (<mailto:pers@scp.nl>) of 06 2161 4433.

Voor meer informatie over de publicatie zie het [Colofon](#).

Voorheen bracht het Sociaal en Cultureel Planbureau (samen met het CBS) zijn armoedeonderzoek uit onder de reeksnaam 'Armoedesignalement'. In 2014 verscheen de laatste editie van het Armoedesignalement. In 2015 is nagedacht over een nieuwe, meer dynamische vorm voor de armoederapportage van het SCP, waarbij ook ruimte is voor verdieping, beleidsduiding en -evaluatie. Vanaf 2016 verschijnt Armoede in Kaart jaarlijks als elektronische publicatie.

Meer informatie over het Armoedesignalement en eerder armoedeonderzoek, vindt u op [scp.nl](http://www.scp.nl/Publicaties/Terugkerende_monitors_en_reeksen/Armoedemonitor_bericht_en_Armoedesignalement) (http://www.scp.nl/Publicaties/Terugkerende_monitors_en_reeksen/Armoedemonitor_bericht_en_Armoedesignalement).

Wilt u meer weten?